

Владан Ђорђевић

НАРОД И ВЕЛИКАШИ

180 година од рођења Владана Ђорђевића

Приредила
Милена Кулић

Владан Ђорђевић (1844–1930)

Драма *Народ и великаши* Владана Ђорђевића, у складу са тадашњим европским позоришним тенденцијама, представља значајан покушај ангазованог драмског израза у српској књижевности. Њен потенцијални утицај на развој политичке драме и српске позоришне уметности у целини био би знатно већи да је доживела ширу рецепцију и критичко признање. Међутим, Ђорђевићев вишеструки ангажман у различитим областима – од медицине и политике до дипломатије и књижевности – онемогућио је његову већу посвећеност драмском стваралаштву, што је довело до маргинализације овог сегмента његовог опуса у односу на његов укупни допринос српској култури.

Милена Кулић

Владан Ђорђевић
НАРОД И ВЕЛИКАШИ

180 година од рођења Владана Ђорђевића

Приредила
Милена Кулић

Српско народно позориште
Нови Сад
2024

Едиција

Драмска башџина

Књига 2

САДРЖАЈ

ПОЗОРИШНИ ПОРТРЕТ ВЛАДАНА ЋОРЂЕВИЋА:

Народ и великаши: Предговор | Милена Кулић 5

НАРОД И ВЕЛИКАШИ: Драма у 5 радња | Владан Ћорђевић 22

ПОЗОРИШНИ ПЛАКАТ ЗА ДРАМУ:

Народ и великаши | Ивана Илић Киш. 163

НАПОМЕНА 179

БИБЛИОГРАФИЈА..... 180

SUMMARY..... 182

ПОЗОРИШНИ ПОРТРЕТ ВЛАДАНА ЋОРЋЕВИЋА:

Народ и великаши

Предговор

Владан Ћорђевић (1844–1930), значајна фигура српске културне и политичке историје, био је поливалентна личност чији се допринос огледао у бројним областима. Као књижевник, публициста, академик, председник владе, министар у Влади, председник Одбора београдске општине, уредник листа *Ошџбина*¹, дипломата (посланик у Атини и Цариграду), али и страствени присталица позоришне уметности, Ћорђевић је током свог плодног живота оставио неизбрисив траг у српској култури и политици. Човек изузетне радне енергије, у сложеним историјским околностима, доследно је исказивао спремност на жртву у име напретка своје земље и народа. Његово интересовање за позориште и драмско стваралаштво, које је испољио још у раном детињству, сведочи о дубокој везаности за уметност, што је детаљно забележено у његовим *Успоменама*. Као страствени читалац и познавалац драмске уметности, Ћорђевић је веома рано започео свој књижевни пут. [Х]ипократ Ћорђевић², касније познат као Владан Ћорђевић, објавио је своју прву књигу још током школовања у гимназији, што је забележено на корицама дела: „Од Ипократа Ћорђевића, ученика IV разреда гимназије Београдске“. Овај податак не само да указује на његову рану посвећеност књижевном стваралаштву, већ и осветљава шири културни и образовни контекст у коме се његов стваралачки опус формирао. Ова рана књижевна активност представља темељ његовог каснијег плодног рада у области књижевности, публицистике и драматургије, што га је учврстило као једну од кључних фигура српске културне историје. Познавање драмске структуре, стилистичке особености његовог израза и тематска усмереност на друшт-

¹ Године 1875. покренуо је месечни часопис за књижевност, науку и друштвени живот *Ошџбина*, који је, с мањим прекидима, излазио до 1892. године. Окупио је око часописа „све што је било најбоље у књижевном и научном животу Србије тог доба“. *Ошџбину* је уређивао све време, осим последње две године, када је био изасланик у Грчкој, а тада је уредничку дужност преузео др Милан Јовановић Морски. Израчунато је да је кроз *Ошџбину* српска књижевност обогачена са 1.300 штампаних табака, односно 1.044 књижевна рада, међу којима су 322 лирске и епске песме, 27 драма, 126 приповедака, новела и романа, 11 путописа, 14 радова из науке о природи и математици, 10 радова из лекарске струке, 54 рада из политичке и културне историје, 21 рад из историје књижевности, филологије и естетике, 26 радова из географије, етнографије и статистике, 18 чланака о војсци, као и велики број књижевних и позоришних реферата, политичких хроника и других прилога. Радоје Чоловић, Владимир Кањућ, „Академик Владан Ћорђевић: живот, дело, време (1844–1930)“, *Владан Ћорђевић: Живој, дело, време*, Српска академија наука и уметности, Београд 2020, 29–30.

² Радоје Чоловић и Владимир Кањућ наводе да је име Хипократ добио од кума, кир Коче Германа. Гимназију је завршио школске 1862/63. године, након чега се уписао на Правни одсек Лицеја. По препоруци декана Ђуре Даничића, приликом уписа је прихватио да име Хипократ промени у народније име Владан. На сличан начин и његове старије колеге извршиле су промену имена: Коста Новаковић у Стојан, Јанићије Кујунџић у Милан, а Михаило Лазаревић у Радмило. Радоје Чоловић, Владимир Кањућ, „Академик Владан Ћорђевић: живот, дело, време (1844–1930)“, *Владан Ћорђевић: Живој, дело, време*, Српска академија наука и уметности, Београд 2020, 13–15.

вене односе и историјске процесе указују на значајну улогу коју је позоришна уметност имала у његовом интелектуалном развоју.

Још у гимназијским данима Владан Ђорђевић показује изузетну ангажованост у књижевном и позоришном животу. Ђорђевић се истакао као иницијатор и организатор књижевних дружина, активно учествујући у раду школског листа *Оценишћел*. Већ у том периоду, својим самоувереним ставом, себе је називао „списатељем“, што указује на његову рану свесност о сопственом књижевном позиву. Према подацима које наводи Душан Михаиловић, Ђорђевић је заједно са својим вршњацима основао дечје позориште, познато као Театар код Варош-капије. У оквиру ове иницијативе, Ђорђевић је преузео улогу организатора представа, обезбеђујући драмске текстове и сценску реквизиту, писао оригиналне драме, бавио се преводилаштвом, а често је и лично учествовао као глумац.³ На сцени су играле драме Јована Стерије Поповића и дела младих писаца Јована Драгашевића, Владана Ђорђевића и Стојана Новаковића. Ова рана позоришна делатност сведочи о његовој посвећености драмској уметности, али и о ширем културном контексту у коме је одрастао, где је позориште играло значајну улогу у образовању и друштвеној свести младих интелектуалаца. Учећи од „старог романтичара“ Јована Илића, млади Владан Ђорђевић усвајао је основне принципе драмског стваралаштва, следећи свог учитеља не само у књижевном раду већ и у историјском деловању. Као и Илић, Ђорђевић је тежио да истовремено обликује уметност и учествује у значајним друштвеним збивањима, што потврђује и његово ангажовање у лицејској чети на барикадама већ 1862. године.⁴ Иако је већ у то време био сарадник бројних периодичних публикација (*Српске новине*, *Видовдан*, *Световид*, *Даница*), Владан Ђорђевић 1863. године доноси одлуку да упише студије медицине. Овај избор је био, како се претпоставља, подстакнут екскурзијом коју је организовао професор Јосип Панчић, као и сусретом са др Стевом Мачајијем у Књажевцу.⁵ Убрзо постаје стипендиста српске владе, а 1869. године стиче звање доктора медицине, након чега наставља усавршавање и постаје доктор хирургије. Нешто касније је примљен за редовног члана Српског ученог друштва, у време када је секретар ове институције био Стојан Новаковић.

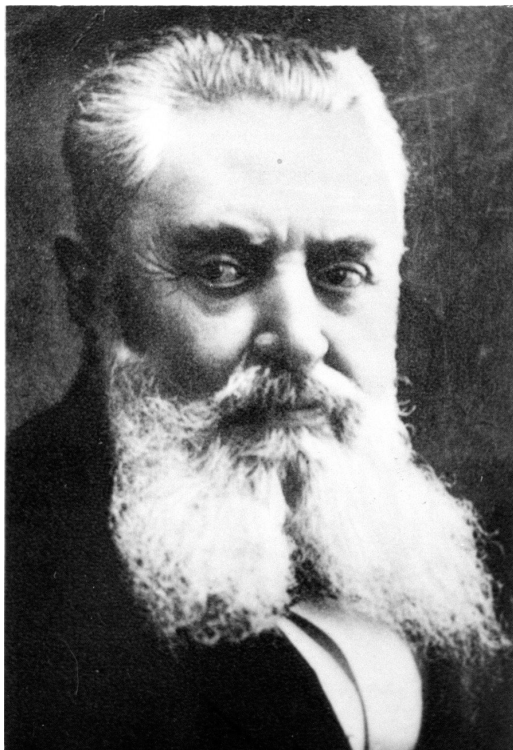
³ Душан Михаиловић даље наводи: „У овом позоришту је, како сам каже, <девојка за све>. Поред бројних обавеза у школи и у позоришту истиче се као интерпретатор женских улога и улога вила, да би убрзо преузео и сложеније сценске задатке као што су: војвода Ивица из Стеријине драме *Владислав*, хајдук Обрад у Стеријиним *Хајдуцима*, Станиша Црнојевић у драми у стиховима Стојана Новаковића *Црногорци*, насловна улога из сопствене истоимене трагедије *Љубоје*, *жујан из Пришћине и друје*“. Душан Михаиловић, у: *Српском народном позоришту* (1861–1986), СМП, Нови Сад 1986, 457–458.

⁴ Види: Владан Ђорђевић *Устомене, културне скице из друје њоловине деведнаестог века*, књ. 1, Славија, Нови Сад 1927, 157.

⁵ Јосиф Панчић и Стеван Мачај саветују му да студира медицину јер ће му она „не само осигурати материјалну независност, већ ће му отворити приступ свуда, од сиротињске колибе до владаочеве палате“, што ће њему „младом романсијеру, користити да упозна живот свих друштвених слојева“. Радоје Чоловић, Владимир Кањух, „Академик Владан Ђорђевић: живот, дело, време (1844–1930)“, *Владан Ђорђевић: Живој, дело, време*, Српска академија наука и уметности, Београд 2020, 16.

Његова посвећеност медицини кулминира оснивањем Српског лекарског друштва.⁶

Иако је био посвећен медицини, Владан Ђорђевић није запоставио своје књижевне и интелектуалне интересе. Редовно је објављивао преведене и ауторске радове у бројним листовима и часописима, док је стручне текстове публиковао и на немачком језику. Бавио се превођењем научне и стручне литературе, а свој ангажман проширио је и на јавне наступе – 1864. године одржао је говор на гробу Вука Караџића, активно је учествовао у раду Уједињене омладине српске⁷, а потом је присуствовао и Свесловенском збору у Москви. Истовремено је држао беседе, попут оне у Крагујевцу или оне пред кнезом Михаилом Обреновићем⁸, када је потпомогао оснивање Омладинског уметничког друштва Шумадија, објављивао новеле и писао драме,

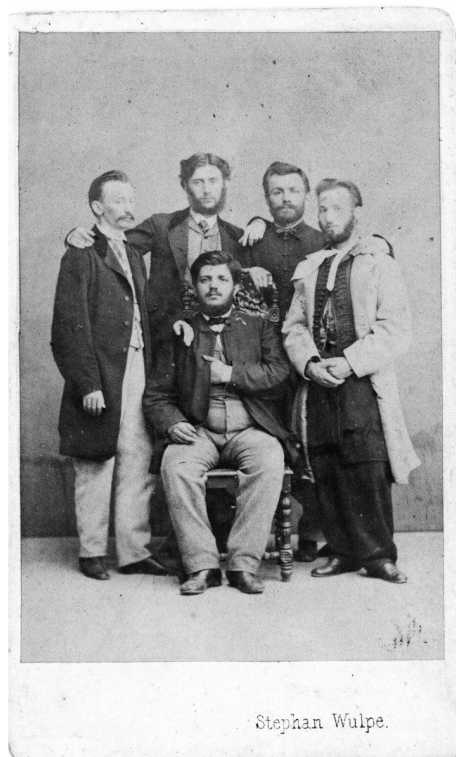
Владан Ђорђевић (1844–1930)
фоѿо-извор: РОМС, инв. бр. СХС-43

чиме је показао изузетну посвећеност како науци, тако и књижевности и јавном животу. Као предводник српске омладине на оснивачкој скупштини Уједињене омладине у Новом Саду (27–29. августа 1866), Владан Ђорђевић је окупљеним омладинцима одржао предавање „Важност јестастванице“, које је у потпуности кореспондирало са основним идејама омладинског покрета, али је истовремено представљало и својеврсни Ђорђевићев програмски текст. Он је у свом

⁶ Види: Душан Михаиловић, *нав. дело*, 459.

⁷ Јован Скерлић, *Омладина и њена књижевност (1848–1871)*, Просвета, Београд 1966, 109.

⁸ Због одласка на Свесловенски конгрес у Москви без сагласности је напустио „своје место опредељења“, изгубио је стипендију. Када је после девет месеци кнез Михаило Обреновић дошао у Беч, српски студенти су изашли да га дочекају. Студенти су изабрали Владана да поздраве кнеза, а он је у поздравном говору рекао да ће „народна омладина верно стајати уз њега док год буде високо носио заставу уједињења целог Српства“. Његов говор се свидео кнезу, па га је питао да ли је он студент коме су одузели стипендију, па када је добио потврдан одговор, рекао је: „Вратите му стипендију, он је даровит, али је у превирању, био би грех упропастити му будућност зато што је обузет младалачким фантазијама“, што је одмах спроведено у дело. Радоје Чоловић, Владимир Кањух, „Академик Владан Ђорђевић: живот, дело, време (1844–1930)“, *Владан Ђорђевић: Живоѿ, дело, време*, Српска академија наука и уметности, Београд 2020, 18–19.

Владан Ђорђевић, Јован Бошковић,
Бранко Сћефановић, Сћаноје Бошковић,
Милан Кујунџић Абергар,
фото-извор: РОМС, инв. бр. LXXIX-1

излагању истакао значај науке и истине као темеља националног и културног напретка, што је било у складу са девизом Уједињене омладине: „С помоћу науке, а на основу истине“.

Љиљана Костић наглашава да је кључни фактор у Ђорђевићевој посвећености књижевности био његов школски друг Радмило Лазаревић. Она подсећа да је Лазаревићева сестра, описивана као „једна од најлепших жена у Београду“, поседовала богату библиотеку, у којој је Ђорђевић први пут дошао у контакт са делима значајних европских аутора, попут Шилера, Гетеа, Лесинга, Расина и Шекспира. Овај период је био од суштинског значаја и за његово усавршавање грчког језика, са којим се рано упознао и на коме је започео своје прве преводилачке активности.⁹ Овакав начин упознавања са књижевношћу створио је, према његовим *Усџоменама*, не само „библиофилску пасију“, већ и нову „театарску страст“. Ова искуства су била од фундаменталног значаја за обликовање његовог књижевног и уметничког идентитета, што је касније нашло

одраз у његовим стваралачким и преводилачким подухватима¹⁰. Имајући у виду све наведено, није изненађујуће што је Мира Радојевић закључила да Владан Ђорђевић, услед политичко-географских околности, као и своје амбициозности и предузимљивог карактера, није могао остати по страни од кључних токова националне политичке мисли¹¹. Ипак, упркос његовој ангажованости и доприносу у различитим областима, његово књижевно стваралаштво остало је у сенци, често маргинализовано у односу на његове друштвене и политичке активности.

⁹ Љиљана Костић, „Позоришни рад Владана Ђорђевића с посебним освртом на драму *Народ и великаши*“, „Међај“, часопис за књижевност, уметност и културу, Народна библиотека Ужице, Ужице 2008, 68–69.

¹⁰ Владан Ђорђевић, *Усџомене, културне скице из групе ђоловине деветнаестог века*, књ. 1, Славја, Нови Сад 1927, 103.

¹¹ Мира Радојевић, „Политички лик и делатност Владана Ђорђевића“, *Владан Ђорђевић: Живој, дело, време*, Српска академија наука и уметности, Београд 2020, 144.

Душан Михаиловић пружа детаљан попис Ћорђевићевих преведених и оригиналних драма, као и његових драматизација. Имајући у виду значај прецизности и тачности у научном истраживању, овде наводимо тај списак у његовом изворном облику¹²:

1. *Пеѿар Гојниковић*, „драма“ написана „за једну ноћ“ током 1858. г. (?), а чији је рукопис, после оштре критике Ћорђа Милетића, највероватније уништен;
2. *Робови или заробљеници Талијани у Алиуру*, позоришна игра у четири дејства, Земун, 1858, стр. 9–61;
3. *Сулејман*, позоришна игра у једном дјејству, штампана у Земуну, 1858. г. и повезана у истој књизи са комадом *Робови или заробљени Талијани у Алиуру*, стр. 63–83;
4. *Добра жена*, комедија у три чина Карла Голдонија, превод с грчког 1860. или 1861. године. Рукопис је изгубљен. Не зна се да ли је ово дело играно у ђачком театру, али је почетком 1863. приказано у ондашњем београдском Народном позоришту;
5. *Човек од 40 ѿодина* Аугуста Коцебуа, превод из истог периода;
6. *Љубиѿић добродѿвор*, комедија у три чина Карла Голдонија. Превод с грчког с почетка шездесетих година прошлог века. Рукопис је изгубљен;
7. *Несрећне*, комад непознатог аутора; превод из 1860/61. године; рукопис је изгубљен;
8. *Љубоје, жуѿан из Пришѿине*, трагедија у стиховима „у три дејства“, написана 1861, приказана у недељу 18/30. XI 1862. (а „поновљена на захтевање публике“ три дана касније) и штампана у првој књизи *Усѿомена* Владана Ћорђевића, у Новом Саду, 1927, стр. 183–242;
9. *Тврдица*, „шаљива игра у 5 раздела Молијера, превео Владан Ћорђевић“; комад је игран у Народном позоришту у Београду крајем 1869, а штампан као 27. књига СКЗ, 1895. и повезан заједно са Молијеровом комедијом *Тарѿиф* у преводу Јована Ћорђевића“;
10. *Народ и великаши*, драма у 5 раздела; штампана у београдском листу *Србија*, 1868, приказана на сцени СНП 1870. и
11. *Бруѿи и Колаѿин*, трагедија у пет чинова од Алберта Линднера, превод с немачког објављен прво у *Правди*, а потом у засебној књизи 1872. године, а премијерно приказан на сцени Народног позоришта у Београду, 29. III/10. IV 1881. године.

Наведени наслови, било да се ради о приређеним, преведеним или оригиналним драмским комадима, сведоче о Владану Ћорђевићу као о значајној фигури српске драмске књижевности. Његов допринос није ограничен само на драматуршко стваралаштво, већ се огледа и у његовом виђењу позоришта као моћног средства друштвене критике и еманципације. Поред реализованих дела,

¹² Душан Михаиловић, *нав. дело*, 459–460.

посебну пажњу заслужују и драме које је Ђорђевић помињао у својим *Усџоме-нама*, али које није успео да доврши: *Народ и ѿѿовшѿина*, *Народ и адвокати* и *Деѿе како деѿе*. Ови неостварени пројекти указују на његову амбицију да кроз драму истражи друштвене и моралне дилеме свога времена, чиме је допринео ширењу хоризоната српске позоришне уметности.¹³ Ипак, Ђорђевић није стигао да их реализује услед бројних политичких ангажмана, министарских обавеза и кризних периода који су обележили његову каријеру. Остаје упамћен као „личност преобилне енергије и изузетних способности“¹⁴ која се опробала у многим књижевним жанровима – писао је приповетке, путописе, мемоаре и драме – оставивши веома богат опус иза себе¹⁵. Иако се у књижевним делима Владана Ђорђевића могу уочити неки наивни и пренаглашени елементи, као и неједнаке уметничке и књижевне вредности, његово дело представља значајан допринос српској књижевности. Ђорђевић је један од првих који је у својим радовима експлицитно указао на дубоке друштвене и економске проблеме српског села, што је омогућило формирање темељних поставки за касније књижевне и социолошке анализе. Такође, његова прва политичка драма представља прекретницу у развоју српске драмске литературе, и то не само у смислу њене тематике, већ и у погледу социјалне и политичке критике која је у њој присутна. Ђорђевићев романи о краљу Милану и његови мемоари посвећени српском владару важни су не само за историографију, већ и за дубљи увид у једну од најзначајнијих личности српске историје, чиме су допринели истраживању друштвених и политичких аспеката његовог времена. У том смислу, Ђорђевићева књижевна оставштина, ма колико неједнака у стилском и уметничком погледу, остаје значајан део српске књижевне баштине који заслужује дубље проучавање и контекстуализацију у оквиру историјског, социолошког и књижевног наратива тог периода.¹⁶

Колико је Владан Ђорђевић водио рачуна о књижевнотеоријским правилима, показује и писмо Стојану Новаковићу из 1892. године:

„Од како [ћеркама] Мари и Талици предајем теорију књижевности, уверио сам се да цела моја белетристика не пасује ни на један књижевни калуп. Међер сам ја 32 године био прави дивљак у белетристици, који се није обзирао ни на как-

¹³ Владан Ђорђевић, *Усџомене, кулѿурне скице из груѿе ѿоловине девѿѿнаесѿѿога века*, књ. 1, Славија, Нови Сад 1927, 44.

¹⁴ Вера Гавриловић, „Владан Ђорђевић (1844–1930)“, у: *100 најзнамениѿѿѿих Срба*, Београд – Нови Сад 1993, 290.

¹⁵ Богата библиографија Владана Ђорђевића јасно осликава ширину и дубину његовог научног и књижевног рада. Види: Гордана Лазаревић, „Изабрана библиографија радова академика Владана Ђорђевића“, *Владан Ђорђевић: Живоѿ, дело, време*, Српска академија наука и уметности, Београд 2020, 303–386.

¹⁶ О његовом књижевном раду свеобухватно је писала Љиљана Костић у тексту „Књижевно дело Владана Ђорђевића“ у зборнику *Владан Ђорђевић: Живоѿ, дело, време*, Српска академија наука и уметности, Београд 2020, 185–246; и Јелена Јовановић Симић у књизи *Владан Ђорђевић: ѿорѿреѿѿ неуморноѿ сѿваратоа*, Српска академија наука и уметности, Музеј науке и технике, Београд 2020.

Владан Ѓорђевић,
лисѿ „Словинац“: лисѿ за књију, умјейносѿ и
обрѿ, 1881, бр. 21, 440,
фото-извор: Диѿиѿална Народна
библиотека Србије,
[https://digitalna.nb.rs/view/URN:NB:RS:ND_](https://digitalna.nb.rs/view/URN:NB:RS:ND_DCD37ABD2F5C668992380985275FB5C3-1881-11-B021)
[DCD37ABD2F5C668992380985275FB5C3-1881-](https://digitalna.nb.rs/view/URN:NB:RS:ND_DCD37ABD2F5C668992380985275FB5C3-1881-11-B021)
11-B021

них ‘нрави’” тако што ће их пренети у „приватна писма“, што даје основу за даљу истрагу његове теоријске и књижевне позиције. Овај аспект Ѓорђевићевог књижевног стваралаштва, као и његова драма *Народ и великаши*, која се бави кључним политичким и друштвеним питањима, представља значајан предмет истраживања у контексту његовог књижевног наслеђа, али такође, будући да писма садрже бројне одговоре на теоријска књижевна питања, важно је да се у будућности посвети више пажње и његовој преписци као кључу за разумевање његових ставова о књижевности и њеном развоју.

Најзначајније, а уједно и неправедно маргинализовано драмско дело Владана Ѓорђевића, *Народ и великаши* (1870), представља сложену драмску структуру са дубоком социополитичком основом. Његова генеза сведочи о ауторовом дугогодишњем интересовању за друштвене и политичке односе, као и о

ве прописе и правила. Страшно. И опет су то људи читали! Али од сад нећу више. Од сад ће сви моји греси против литерарних ‘нрави’ у моја приватна писма.”¹⁷

Писмо Владана Ѓорђевића Стојану Новаковићу из 1892. године открива значајну самосвест аутора о свом односу према књижевнотеоријским правилима и канонима. Ѓорђевићево признање да је у својој белетристици био „прави дивљак“, који није обраћао пажњу на прописе и правила, указује на његову креативну слободу и тежњу ка оригиналности, али и на свест о одступању од тадашњих теоријских норми. Његово признање да су људи ипак читали његова дела, показује свест о популарности и утицају који је имао, иако није стварао у оквирима који су били утврђени у књижевној теорији. Ова изјава такође најављује његов преокрет у приступу књижевности, када одлучује да се обрачуна с својим „гресима против литерар-

¹⁷ Владан Ѓорђевић, „Писмо Владана Ѓорђевића Стојану Новаковићу“, Атина, 24. новембар 1892, Архив Србије, фонд Стојан Новаковић, 1377.

Владан Ђорђевић, 1878. године

настојању да драмском формом осветли суштинске конфликте свога времена. У овом делу, Ђорђевић артикулише тензију између владајућих структура и ширих друштвених слојева, анализирајући механизме власти, динамику политичких амбиција и положај народа у контексту нестабилних политичких прилика. Његов драмски опус, иако мање проучаван у односу на његов медицински и политички ангажман, представља вредан допринос српској позоришној традицији, који заслужује темељнију анализу и критичку рецепцију. У другој књизи *Усјомена* Владан Ђорђевић се осврће на рад на овој драми, истичући да је у том периоду уочио „један велики недостатак у свом општем образовању, недостатак – музике“. Управо тада започиње рад на драмској трилогији, у оквиру које је планирао три дела: *Народ и великаши*, *Народ и његовашина* и *Народ и адвокати*.¹⁸ Намера Владана Ђорђевића да сатиричним делом разобличи корупцију, примитивизам и злоупотребу световне власти представљала је амбициозан подухват, значајан како за позориште тако и за друштво у целини. Ипак, због различитих

околности, успео је да реализује само један део замишљене трилогије.

Ова „трећина зацртаног плана“, коју је сам Ђорђевић описао као „политичке чланке у дијалозима“¹⁹, успешно је објављена 1868. године, а исте године је дожи-

¹⁸ Владан Ђорђевић, *Усјомена: културне скице из групе његове XIX века*, РОМС, М 14.045/1, 1–2.

¹⁹ Исто.

вела и сценску реализацију у Новом Саду, као и на гостовањима Српског народног позоришта у Вршцу и Панчеву. Драма *Народ и великаши* први пут је објављена у наставцима у подлистку листа *Србија*, у бројевима 66–110, од јула до новембра 1868. године. Током објављивања носила је различите наслове – у почетку *Један београдски салон од јодине 1857*, са поднасловом „Неколико сцена од М. И-ћа“, да би тек у броју 76 добила свој коначан назив, *Народ и великаши*, уз пуно ауторско име – „од Вл. Ђорђевића“.²⁰ Драма *Народ и великаши* Владана Ђорђевића представља критички осврт на савремене друштвено-политичке прилике, са посебним акцентом на корупцију, злоупотребу власти, мито и безакоње. Аутор, кроз симболичко приказивање ликова, успева да се дистанцира од конкретних историјских личности, стварајући тако универзалну слику политичке и моралне кризе. У средишту драме налазе се поборник династије Карађорђевића Лепеничић, његов идеолошки и политички опонент Здравко Надеждић, уредник листа Живко Понизнић и Лепеничићева ћерка Касандра, чији лик носи пророчанске конотације, наговештавајући предстојеће друштвене промене.²¹ Радња драме је усредсређена на догађаје који су претходили Светоандрејској скупштини, као и на саму Скупштину, током које је дошло до свргавања кнеза Александра Карађорђевића и поновног доласка на власт династије Обреновић. Оваква структура драмског заплета омогућава Ђорђевићу да кроз уметничку форму изнесе критику тадашњег друштва, указујући на његове системске недостатке и потенцијалне последице политичке нестабилности. Иако је драма *Народ и великаши* у време настанка била читана и позната, о њој се у научним и критичким круговима није обимније писало.

Прву значајну похвалу делу Владана Ђорђевића упутио је Светозар Марковић, који је у свом тексту *Певање и мишљење* (1868) нагласио књижевни и друштвени значај Ђорђевићевог рада. Међутим, тек у другој половини 20. века долази до значајнијих аналитичких осврта на Ђорђевићеву драму и књижевни рад, који указују на неправедан заборав овог дела у претходним деценијама. Ови каснији критички осврти утицали су на поновно вредновање и препознавање његовог књижевног доприноса, али и на истраживање његове улоге у развоју српске драматургије и литерарне традиције. Године 1967. Васа Милинчевић²², а 1975. Предраг Матвејевић²³, у својим критичким освртима настоје да реafirмишу драму, наглашавајући њену уметничку, историјску и друштвену релевантност. Критички осврти на драму Владана Ђорђевића *Народ*

²⁰ Душан Михаиловић сугерише да је измена наслова могла бити резултат колебања младог писца, могућег ишчекивања реакција публике, или пак одлуке самог уредника *Србије*, Љубомира Каљевића, да ауторско име буде накнадно истакнуто. Душан Михаиловић, *нав. дело*, 461.

²¹ Види: Душан Михаиловић, *нав. дело*, 464.

²² Васа Милинчевић, *Уједињена омладина и српска грама шездесетих јодина*, Матица српска, Нови Сад 1968.

²³ Предраг Матвејевић „Светозар Марковић и проблеми тенденције у књижевности“, *„Савременик“*, месечни часопис, год. 21, књ. 41, бр. 4, април 1975, 334–344.

и великаши представљају ретке, али значајне напоре да се ова драма поново позиционира у оквире српске драмске традиције. Писани трагови и похвале који су у вези са Ђорђевићем ограничени су и фрагментарни, што отежава свеобухватну реконструкцију рецепције. Ђорђевић у својим *Успоменама* наводи да је добио похвале од кнеза Милана Обреновића и бројне „писане похвале“, али недостају конкретни доказни материјали који би ове тврдње потврдили. Покушај поновног штампања драме такође није донео већи одзив публике, што је било видљиво у врло малом броју пријављених пренумераната. Изузетак је једини регистровани пренумерант, Јеврем Грујић, који је уједно био и један од ликова у самој драми. Ђорђевић у *Успоменама* не крије разочарање због овог неуспеха, што указује на могуће факторе који су утицали на недовољан интерес јавности за његово дело. Узимајући у обзир контекст тог времена, важно је напоменути да је српска позоришна сцена била под великим утицајем страних драмских традиција, али и да је политичка ситуација у Србији била комплексна, што је могло утицати на интересовање публике за овакву врсту дела. *Народ и великаши* носи снажну политичку поруку и не избегава критичке алузије на актуелне друштвене и политичке токове, што је могло допринети недостатку пријема, нарочито међу онима који су били ближи власти или који су били склонити цензури. Истовремено, могуће је да драма није била прихваћена због свог „тешког“ и „суморног“ тона, што је било наметнуто као одлика неких раних драма овог типа, али и због недостатка развијене позоришне инфраструктуре која би подржала овакав тип иновативног драмског израза. О догађајима везаним за издавање и објављивање ове драме, Душан Михаиловић пружа детаљну и темељну анализу у својој студији. Његов рад представља значајан извор информација, који не само да осветљава техничке и историјске аспекте публикације, већ и пружа увид у шире културне и друштвене околности које су пратиле настанак и рецепцију овог дела. У том контексту, Михаиловићева студија се издваја као кључна референца за даља истраживања и тумачења предисторије драме, нудећи вредне податке за будуће научне дискусије.

Узимајући у обзир доступне изворе и досадашње анализе, тврдња Душана Михаиловића да *Народ и великаши* представља најранију политичку драму у српској књижевности показује се као оправдана и заснована на релевантним аргументима. Ова драма, имајући у виду своју тематску усмереност, структуралну организацију и друштвено-политички контекст у коме је настала, може се с правом сматрати првим политичким комадом у српској драмској традицији. Тај закључак додатно поткрепљује и чињеница да је Владан Ђорђевић, као интелектуалац са активном улогом у јавном, политичком и културном животу свог времена, располагао знањем и искуством који су омогућили продукцију дела са снажним ангажованим потенцијалом. Његова позиција, образовање и ширина интересовања допринели су томе да *Народ и великаши* буде не само уметнички и књижевно релевантан текст, већ и дело са изразитом политичком димензијом,

које одражава кључне социополитичке напетости и идеолошке поларизације у Србији друге половине 19. века.²⁴ Сама чињеница да драма *Народ и великаши* представља свесно политички ангажовано дело, уз њене бројне књижевне и друштвене вредности, издваја је као аутентично сведочанство о социополитичким приликама и идеолошким струјањима у Србији друге половине 19. века. Њена значајност се огледа не само у тематском оквиру и ангажованости већ и у покушају да се драмска форма искористи као средство критичког преиспитивања односа између владајућих структура и ширих друштвених слојева. Ипак, упркос својим несумњивим вредностима, драма није без одређених слабости. У њој се могу уочити поједина општа места, реторички изливи и извесна недоследност у структури драмске радње, што утиче на њену уметничку кохерентност. Нажалост, аутор није успео да спроведе значајније ревизије у планираним каснијим верзијама текста које би могле допринети усавршавању њене композиционе целовитости и драматуршке убедљивости. Упркос тим недостацима, *Народ и великаши* остаје значајан историјски и књижевни документ који сведочи о политичкој клими епохе и представља важан корак у развоју српске ангажоване драме.

Иако недостаци не умањују историјски значај дела, они указују на извесна ограничења у ауторовом приступу и техничкој обради текста. Бечка школа и позоришна искуства која је Владан Ђорђевић стекао током школовања показали су се као кључни фактори у обликовању његовог драмског текста. Његова начитаност и познавање светске драмске књижевности, посебно немачке и француске, битно су утицали на његову поетику. Ђорђевић је, наиме, учио немачки и француски језик, што му је омогућило да се упозна са идејама француске књижевности и позоришних струјања тог времена. Ова искуства и инспирације, заједно са праћењем нових позоришних поетика и трендова, оставили су значајан траг на његово свеукупно стваралаштво, а не само на његову драму. Ова синтеза утицаја и личног стваралаштва чини Ђорђевића једним од најзначајнијих представника српске књижевности и драме свог доба. Чак и у

²⁴ Михаиловић у својој анализи подсећа на раније закључке других истраживача. Наиме, Милорад Т. Николић је утврдио да је најстарија политичка комедија у српској књижевности *Вучићевци или Књажевци или Превара из љубови* Ђорђа Малетића (1844), док је Божидар Ковачек истицао да мелодрама *Краљевић Марко или Вуча Ђенерал* Атанасија Николића (1861) представља актуелни политички театар свог времена. Ови закључци, заједно са Михаиловићевим запажањима, указују на богату традицију политичког театра у српској књижевности, чије корене треба тражити у делима која су, кроз различите жанровске форме, рефлектовала друштвено-политичке прилике свога доба. Михаиловић, међутим, истиче да драме на које се позивају други истраживачи, као што су *Вучићевци или Књажевци или Превара из љубови* Ђорђа Малетића (1844) и *Краљевић Марко или Вуча Ђенерал* Атанасија Николића (1861), нису настале као резултат свесних ауторских опредељења за политичку ангажованост. У том контексту, он сматра да је комад Владана Ђорђевића, с обзиром на своју намену и садржај, у потпуности аутентичан и представља први свесно концепирани политички театарски комад у српској књижевности. Ова тврдња наглашава јединственост Ђорђевићевог дела у односу на раније поменуће текстове, који су, иако имају одређене политичке елементе, били више производ свог времена него свесног ауторског замишљања. Види: Душан Михаиловић, *нав. дело*, 466.

Најава за премијеру драме Народ и великаши Владана Ђорђевића у Српском народном позоришту, у листу „Засијава“, 8. фебруара 1870.

драми *Народ и великаши* могу се препознати идеје и утицаји француске драматуршке школе, што је последица Ђорђевићевог дубоког познавања француске књижевности и позоришних трендова тог времена. Овај утицај се огледа кроз структуру дијалога, карактеризацију ликова и тематски фокус на друштвено-политичке проблеме, што је карактеристично за француску драму 19. века. Ова синтеза домаћих и страних утицаја, заједно са Ђорђевићевим личним стваралаштвом, чини ову драму не само аутентичним сведочанством свог времена, већ и значајним делом у контексту српске и европске драматургије.

У периоду крупних историјских дешавања, која су нашла свој одјек и на позоришним сценама, Ђорђевићева драма *Народ и великаши* доживела је неславну судбину. Овај исход се може приписати њеној критичности и револуционарним идејама, које су биле у директној супротности са политичким и друштвеним ставовима тадашње елите, али и са идеологијом Уједињене омладине. Иако је драма представљала смео иновирани приступ у контексту српске књижевности, њена политичка ангажованост и критички тон учинили су је неприхватљивом за доминантне кругове тог времена, што је допринело њеној маргинализацији и ограниченој рецепцији. Управо због своје критичности, револуционарних идеја и сукоба са тадашњим друштвено-политичким ставовима, драма *Народ и великаши* је незаслужено остала скрајнута и донекле заборављена у каснијој рецепцији. Чак је и Јован Скерлић оцењивао ову драму као „нерепрезентативну“, истичући да јој недостају довољно изражене особености и да поседује „бледи књижевне физиономије“²⁵. Оваква оцена, међутим, не узима у обзир историјски и политички контекст у ком је драма настала, нити њену улогу као једног од

²⁵ Јован Скерлић, *Омладина и њена књижевност*, Београд 1966, 10.

првих свесно политички ангажованих дела у српској књижевности. Иако је драма имала одређене слабости у погледу структуре и карактеризације, њен значај као сведочанства о једном времену и као иновативног приступа драматургији не треба занемарити. Тек захваљујући Антонију Хаџићу, тадашњем управнику Српског народног позоришта, драма *Народ и великаши* је премијерно приказана у Новом Саду 8/20. фебруара 1870. године.

Иако је овај догађај представљао значајан тренутак у историји српског позоришта, ниједна позоришна критика тог времена није писала о овој представи. Овај недостатак критичког одзива може се тумачити као последица политичке осетљивости теме драме, као и њене контроверзне поруке, која је била у супротности са интересима тадашње елите. И поред тога, премијера драме у Новом Саду остаје важан историјски догађај, који указује на храброст и иновативност како аутора, тако и позоришног ансамбла који је овај комад довео до сцене. Имајући у виду да је представа изведена само по једном у Новом Саду, Вршцу и Панчеву, очигледно је да публика тог времена није била довољно заинтересована за овакво дело. Овај ограничен број извођења указује на низ чинилаца, укључујући могућу политичку осетљивост теме, недостатак афинитета публике према револуционарним идејама које драма носи, као и потенцијалне слабости у самом сценском приказу. Иако је драма *Народ и великаши* представљала иновативан и смео приступ у контексту српске драматургије, њена рецепција и прихватање у јавности били су ограничени, што је, на крају, довело до њене маргинализације у каснијој историји српског позоришта. Тек кроз анализу доступне литературе, списка из Ђорђевићевих *Усѿомена*, као и документације из Рукописног одељења Матице српске (РОМС), постаје могуће реконструисати поједине аспекте ове представе, уз напомену да није постојала широка и детаљна рецепција у савременом контексту. Периодика и дневни листови тог периода готово у потпуности прећуткују извођења драме, што додатно компликује истраживање њеног одјека и утицаја у тадашњем друштву. На основу расположивих писаних извора, није забележен критички осврт на саму представу, што указује на недостатак озбиљније критичке и јавне реакције. Међутим, сведочења, попут оних Душана Михаиловића из текста о драми *Народ и великаши*, наводе да је представа у Вршцу привукла пажњу важних интелектуалаца тог времена, што указује да је, бар у одређеним круговима, имала утицај и изазвала интересовање.²⁶ Међу присутним гледаоцима извођења драме били су чланови Омладинске скупштине, као што су Лаза Костић, Светозар Марковић, Гига Гершић, Милан Кујунџић Абердар, Александар Сандић, Антоније Хаџић и вероватно и Јован Суботић. Међутим, Владан Ђорђевић у својим *Усѿоменама* не бележи детаље о евентуалним полемикама или дискусијама које су уследиле након извођења драме, што отежава реконструкцију рецепције дела и њеног утицаја у ширем друштвеном

²⁶ Душан Михаиловић, *нав. дело*, 471.

контексту тог времена. Поред тога, једна анонимна рецензија објављена у *Панчевцу* након извођења представе у Панчеву указује на чињеницу да драма фокусира пажњу на пад династије Карађорђевић, при чему су историјске личности представљене под фиктивним именима. Рецензент истиче да је идентификација ових ликова релативно лака, упркос употреби измишљених имена, што указује на јасну алузију на стварне историјске личности, тиме додатно наглашавајући политичке и друштвене контексте који су обликовали Ђорђевићев рад²⁷. Критичар у својој рецензији истиче да, иако драма представља концептуално амбициозно дело, показује одређене недостатке у структури и развоју радње, што може утицати на њену динамику и јасноћу поруке. Упркос овим манама, рецензент посебно похваљује глумачку екипу, која је, према његовом мишљењу, успела да пренесе убедљиве и емотивно дубоке перформансе. Нарочито се истиче игра Јелене Маринковић и Лазе Телечког, који су својим наступима створили „истински доживљај“, те су, као што критичар напомиње, допринели квалитету представе на начин који се може описати као „прави *coup de théâtre*“.

Ова драма, у складу са тадашњим европским позоришним тенденцијама, представља значајан покушај ангажованог драмског израза у српској књижевности. Њен потенцијални утицај на развој политичке драме и српске позоришне уметности у целини био би знатно већи да је доживела ширу рецепцију и критичко признање. Међутим, Ђорђевићев вишеструки ангажман у различитим областима – од медицине и политике до дипломатије и књижевности – онемогућио је његову већу посвећеност драмском стваралаштву, што је довело до маргинализације овог сегмента његовог опуса у односу на његов укупни допринос српској култури.

Драма *Народ и великаши* Владана Ђорђевића представља значајан друштвено-политички документ свог времена, али и важан књижевни подухват који синтетизује европске драмске утицаје са домаћим тематским оквирима. Ђорђевић је својим радом показивао настојање српске књижевности да се модернизује и да се укључи у шири европски контекст, што је било посебно значајно у време када су европске позоришне традиције доживљавале интензи-

²⁷ Душан Михаиловић наводи први пасус ове критике, „Садржај ове драме су узроци пада Карађорђевића и позната св. андрејска скупштина са њеним последицама. Историјске личности прикривене су измишљеним именима и врло се лако познати кад се знају тадашње околности“ (*Панчевац*, IV, 92, Панчево, 19. XI 1872, 2). Интересантно је позивање на др Петра Милосављевића и његово тумачење да је реч о следећим особама: Никола Лепеничић – Илија Гарашанин, Здравко Надеждић – Јеврем Грујић, Живко Понизнић – Милош Поповић, поручник Ђира Ковић – Миливоје Петровић Блазнавац, поп Василије Константиновић – Тома Вучић Перишић, проф. Станко Милић – Владимир Јовановић, Гаван Соларић – Миша Анастасијевић, а секретар Народне скупштине – Јован Илић. Види: Душан Михаиловић, *нав. дело*, 472.

ван развој. Ђорђевићево образовање у иностранству, као и његово познавање немачке и француске књижевности, допринели су не само теоријском, већ и практичном обликовању драме која се у великој мери уклапа у традицију европских политичких драма тог периода. Иако није доживела већу позоришну афирмацију у његовом времену, драма је и даље значајна у историји српске књижевности, не само као политички и социјални коментар, већ и као књижевни подухват који показује дубоке и сложене утицаје европских позоришних форма. Потребно је поновно критичко разматрање овог дела, које би допринело дубљем разумевању не само самог Ђорђевићевог доприноса српској књижевности, већ и политичке и социјалне динамике 19. века у српској књижевности. Детаљна анализа тематских, структурних и поетичких аспеката ове драме може значајно обогатити наше разумевање политичке драме у српској књижевности, али и поставити Ђорђевића као једног од кључних представника српске драматургије тог периода, као аутора који је својим делом дао важан допринос не само развоју српског позоришта, већ и широкој европској књижевној сцени.²⁸

Мср Милена Кулић

²⁸ Ауторка изражава искрену захвалност проф. др Зорану Ђерићу за подстицај у истраживању стваралаштва овог великог драмског писца, као и мр Ивани Илић Киш за драгоцену помоћ у истраживачком раду.

Владан Ђорђевић

НАРОД И ВЕЛИКАШИ

Драма у 5 радња

ЛИЦА

НИКОЛА ЛЕПЕНИЧИЋ, председник министарског савета

ЈУЛИЈАНА, жена му

КАСАНДРА, кћи му

ЗДРАВКО НАДЕЖДИЋ, столоначелник у министарству

ДР ЖИВКО ПОНИЗИЋ, уредник полузваничног листа

ЋИРА КОВИЋ, пор.

ДЕЛИЋ, штабни капетан

ПОП ВАСИЛИЈЕ КОНСТАНТИНОВИЋ

ДАВИНА, мати му

САВКА, сестра му

СТАНКО МИЛИЋ, професор на Великој школи

ТОДОРОВИЋ, капетан

ЕВЕТ-ЕФЕНДИЈА, ванредни изасланик Портин

ГАВАН СОЛАРИЋ

МАРКО, старац

ИЛИЈА

СТЕВАН

ЋИР-СПИРА

БЕСАБЕС

} грађани београдски

СЕКРЕТАР НАРОДНЕ СКУПШТИНЕ

ПОТПОРУЧНИК

ПРВИ ВОЈНИК И СТРАЖАР

ЂАК НА ВЕЛИКОЈ ШКОЛИ

ДЕЧКО

ЋИРИЦА у Лепеничићевој кући

Збива се у Београду 1857. и 1858. године.

ЈЕДАН БЕОГРАДСКИ „САЛОН“
од године 1857.
Неколико сцена од М. И-ћа

СЦЕНА ДРУГА²⁹

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Сам)

Овај докторчић није тако празна глава, као што изгледа... Он чита и међу врстама, и у очима оних људи с којима се састаје...

(Угара се руком ђо челу)

било је нерасудно од мене што сам му дао да опази свој положај

(Хога)

... Но, срећом у тих људи није честољубље тако хистерички осетљиво, да би му ова мала нетактичност с моје стране задала тако тешку рану коју не би могао наш златни мелем залечити.

(Хога замишљено).

Дакле заповест је већ отишла у Драгачево... Бог и душа ове жене у конаку са својим и својих рођака и прија ћудима толико чиновника обарају, толике премештају и вређају, толике официре без реда ванџиравају, у опште толико се старају да стрпљење народа прекипи да су моје мале услуге и љубазности према њима заиста стоструко награђене... Разуме се да све зависи од тога како се буду употребила та многобројна гажења устава и закона, на која навлаче кнеза. Овај је поп н. пр. тако удесан човек да се из саме његове огорчености, може начинити читав капитал за нашу ствар, ако се разумно исцрпи. Ја мислим барем; да видимо још једаред

(Завали се у канабе, извади из џеџа једну књижицу, ђа ђреџура)

двор гувернанте и ћирице – родбина њене Светлости – а, то све знамо врло добро – војска – – и то су старе ствари – аха – ево црноризаца. Митрополит; но – и тога прилично знамо – калуђери; баба Госпава...

(Смеје се)

то се може такође употребити. Попови. Добро је. Ево мог сокола

(Чиџа)

„Василије Константиновић, парох, 37 год. стар, двоје мушке деце пападија; стара мати – сестра 16 год. – никаква очевина“. Та то је он могао тешко излазити на крај и са приходом од целе парохије, камо ли ће сада; у толико пре што ми се чини да има и једну библијску слабост

²⁹ Недостаје сцена прва.

(Њоїледа у књиїу)

дабогме

(Чиїа)

„при свем том редак је сиромах у Драгачеву који се у невољи обратио Василију, а да није добио помоћ у новцу или у храни. Кад нема ничим да сам помогне он иде од сељака до сељака па им свима тако живо представи невољу свога заштићеника да се обично сви заузму за њега па му помогну“ хм па кажу да је романтика изумрла.

(Чиїа даље)

„Он је свршио богословију у Београду, где је више пута кажњен био што је ухваћен да чита дела немачких филозофа о човечанској узвишености Исуса Христа и о научним истинама које су управљале развијањем људског рода“. Боже мој, како се моји известиоци разбацују с крупним фразама.

(Чиїа)

„он има много позитивног знања, путовао је нешто мало, особито по аустриским и турским провинцијама у којима има Срба. Од како је постао парох врши не само ту дужност него о саборима и у свима приликама где се повише народа на једно место искупља држи читава предавања о прошлости и садашњости народа, о мисији коју има Србија на балканском трополу“

(Смеје се)

дакле смо ипак сањалица, филозофски г. попо!

(Чиїа)

Распитује и стара се за санитарске одношаје целог Драгачева више него икоји окружни лекар који су махом странци у том крају, и кад год који сељак из околине гради кућу саветује се с Василијем – но, то је већ од мање вредности –

(Чиїа)

„Иначе је поштења патријархалног“

(Грохоїом се насмеје)

ха, ха, ха врло добро! Патријархално поштење...

(Чиїа)

„Главна је црта његовог карактера налетност и претераност у свему што предузима“. – Ово је најважније, и на ово сам рачунао шиљући доктора митрополиту. Шта има још? „његови укућани немају никаквог уплива на његова предузимања“ разуме се по себи код таквог човека; у осталом узима се на знање.

(Усїане и хода намршїен їо соби, їоїледајући їо кадшїо у књиїу)

СЦЕНА ТРЕЋА

Делић улети журно у собу гурнувши ћирицу који би хтео да га пријави, на страну.

ДЕЛИЋ

(Задуван)

Нека извини в. високоблагородије – што непријављен – али ствар је тако хитна...

ЛЕПЕНИЧИЋ

Без увода, ако је по вољи г. штабс-капетан!

ДЕЛИЋ

Полицији је испало за руком да уђе у траг огромног завери противу живота Његове Светлости.

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Сћукне се два џри корака назад)

А.

ДЕЛИЋ

У њој је осем неколико мањих и већих чиновника, и једног свештеника уплетено и чланова државног савета.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Ах, наш слатки сенат; игра му се шаха.

ДЕЛИЋ

Време је ужасно кратко; још данас ће букнути правитељствена сена на калимегдану у плам. То је сигнал за све заверенике да опколе дворац, докле је варош у забуни рад пожара.

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Журно вадећи сахаџи)

Доказе, доказе, доказе господине.

ДЕЛИЋ

Овде су ваше високоблагородије.

(Предаје му јомилу џисама)

списак главних завереника, њихови састанци, план и средства.

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Зграби харџије, седне за сто, и гуњајући чисто оно што чисти звони нејресџано)

ЋИРИЦА

(Уђе)

Заповедајте.

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Нејресџано ђређурајући џисма)

Каруце!

ЋИРИЦА

Одавно су већ под капијом.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Колко је сахата г. штабс-капетан?

ДЕЛИЋ

Фртаљ на једанајест в. високоблагородије.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Добро је.

(Ћирици)

Има ли у авлији који од пандура наше канцеларије?

(Пише хитно)

ЋИРИЦА

Илија је баш сад допратио фрајлицу из Топчидера па води коња.

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Делићу)

Знаете ли поуздано да су ови потписани саветници данас на седници у сенату?

ДЕЛИЋ

Знам в. високоблагородије.

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Зајечашивши оно што је написао)

Нека Илија одмах уседне мога коња па нека носи ово у касарну – у велику касарну, разумеш, не у палилулску – па нека преда гарнизонеру, или ако он није тамо данашњем главном дежурном. Али одмах јеси чуо?

ЋИРИЦА

Разумем в. високоблагородије.

(Ошрчи с њисмом)

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Скуљљајући њисма и ѡбражећи шешир и рукавице)

А моја драга господо полковници и кавалџери опасну сте игру започели...

(Делићу)

У конак г. штабс-капетан!

Они њоћу; у исѡи мах уђе на лева враѡа Јулијана, у немачким свиленим хаљинама и с једним ошвореним њисмом у руци. Делић се дубоко ѡоклони, на шѡо Јулијана ѡношљиво климне ѡлавом.

ЈУЛИЈАНА

(Свом мужу)

Драги супруже, помисли каква радост! Прво писмо од нашег Милана!

ЛЕПЕНИЧИЋ

(С ѡраѡа)

Доцније, доцније, душице, сад морам у конак.

(Оде с Делићем)

СЦЕНА ЧЕТВРТА

Јулијана, Касандра.

ЈУЛИЈАНА

(Пође за мужем)

Поздрави кнегињу и госпоју ако буде у двору.

(Улази Касандра сва зајурена у лицу у црној хаљини за јахање с ѡлавим велом око цилиндра, и корбачем у руци)

А зар сте се ви већ вратили ћерко?

КАСАНДРА

Јесмо мамице.

(Пољуби маѡер у образ)

Јелте да ми ове јутарње променаде на коњу добро чине? Пре сам била тако бледа – а сад, дајте само руку; јелте да ми пламте образи, па осећате ли како ми живо срце куца – мени је тако добро, тако сам раздрагана, да би чини ми се с целим светом могла играти најбржу полку.

(Обрће се њој соби)

ЈУЛИЈАНА

Но – но; оди седи код мајке, па причај докле сте јахали и ко је био с вама?

КАСАНДРА

(Сегне, скине рукавице ња се и ња с њима као с лоптом)

Као обично сијателне књажевне ја, кћи г. генерала а за њима – наравно – у пристојном одстојању онај млади лепи ађутант што је ту скоро наименован. Не знам како му је име, чини ми се да је род госпоји попечитељки Љубици...

ЈУЛИЈАНА

(Подмукло смешећи се)

Знам, знам; њеном мужу је род.

КАСАНДРА

Дакле он с три кавалериста од дворске страже као обично осим тога био је данас с нама и један млад барон, што је у гостима код генералових од неколико дана. Зове се од Розенфелд. Ах мамице, то је фин младић, то се зове образован бити. Говори све живе европске језике, уме даме тако занимати да се не осети време кад пре прохуји. Па како је свестрано васпитан. Говоровио је с нама – управо највише са мном, али је он тако финог осећања да није пустио да се понос осталих дама нађе непријатно дирнут – о свима наукама и уметности о политици и дипломатији, и свуда је тако чврст као на свом енглеском седлу, и свему је томе умео дати тако занимљив облик да би помислила да слушаш какав роман од Клаурена... Па знаш како је лак и окретан... У Кошутњаку смо хтели да одемо пешке до чесме. Он као муња скочи с коња и док дође ађутант он је већ прихватио и мене и књажевне с коња. А после кад смо се враћали, па кад смо били близу касарне, сви официри што се десише под липама похите пред капију да нас поздраве. Па ваљда од звекe и тандркања оних многих сабаља мој се њој поплаши...

СЦЕНА ШЕСТА³⁰

Јулијана, Ковић

ЈУЛИЈАНА

(Заједљиво)

Заиста поручник, ја ћу се на послетку погордити, ако моја кћи и друге буде кадра тако довести изван себе од миља као вас што је данас. Да немам част и у вама видети једног кандидата за младожењу моје Касандре?...

КОВИЋ

(Сегне крај ње на канабе)

Ви ме врло неправедно осуђујете милостива. Боже мој, какво би то изображење било, које бар ми добијемо путујући по западу и усишући науке и уметности на њином извору кад не би били ни толики галантни да лепом женскињу кажемо коју учтивост; у толико пре овде је сва ћеркина умиљатост и лепота само један зрак из много величанственије целине из тако савршене, хармонично развијене мајке; ви видите да је мени необично мило што у вашој ћерки налазим само неколико ваших чари, па им се смем дивити, па их смем хвалити, а кад сам пред целокупним величанством ваше појаме, онда се осећам као слабо дете, па не смем ни да се дивим а камоли да хвалим... Ово је осећање тако силно усађено у моје срце да га ево морадох – што иначе није мој обичај – да вам у очи искажем, кад нектеде развијена ружа разумети да се све оно што се ње тиче што сам ја говорио нејаком расаду њеном...

ЈУЛИЈАНА

О, знамо ми како ви вешто и према женскимa умете маневрисати; али чекајте се!...

(Прећи му кокејно њрсиом)

КОВИЋ

Можда ћете се још у овом тренутку уверити да је ово моја дубока збиља што рекох. Други људи у мојим одношајима, кад их срећа послужи те стекну познанства у тако узвишеним круговима као ја што нађох приступа у ваше салоне, гледају само како ће да граде своју каријеру. А ја не само што и не мислим на то него сам ево данас дошао да вас молим, ако је могуће да ми израдите у двору премештај.

ЈУЛИЈАНА

Како, ја вас не разумем.

³⁰ Недостаје сцена пета.

КОВИЋ

Видите милостива, ја сам благодоклоношћу г. Лепеничића постао поручник чим сам се вратио из горњих места. То је заиста много за човека који је, тако рећи, тек почео да служи посебито у нашој војсци где је ранг по годинама службе читав хинески зид за младе духове који стреме у васиону. Дакле, ја би могао бити подпуно задовољан; али несам. Која ми је фајда што имам сваку материјалну угодност кад ми је служба таква, да тек у петнајест дана један пут доспем к вама да ми душа, да ми осећање о лепоме не пропадне. Ја би вас дакле молио да ми израдите нека преместе макар и на место с мањом платом, али где ћу имати више времена да дишем у овом ваздуху у коме једино могу живети...

ЈУЛИЈАНА

(Смешећи се ђружи му руку, коју Ковић смерно ђољуби)

Ти си опет моје мало, лепо официрче! Но гледаћемо шта се може учинити.

КОВИЋ

О – ја сам већ сад пресрећан.

ЈУЛИЈАНА

Па какво ћемо место?... Командир већ нема толико посла, ха?

КОВИЋ

Ко би још на то помислио. Моја младост...

ЈУЛИЈАНА

Као да сваки командир мора имати бркове Краљевића Марка. А после и у опште ваљало би да престане један пут то ванџирање из вронта, и да се даде војсци образован официрски кор, а не да се састоји из половине грмаља као садашњи. Да, да, гледаћемо да твој командир оде за среског начелника куд му драго.

КОВИЋ

Не – никакo; ја не би могао мојој савести опростити; мој је командир врло заслужан човек, а по томе има велику фамилију, толику ситну децу... па пресељавање... сад у невреме... не. Боље је какво мање место; та моје је поштовање и онако безгранично према вама...

ЈУЛИЈАНА

Та молим те лако се помоћи, ми ћемо од твог командира начинити окружног начелника, а рад селидбе да ће му се попутнина и ако то до сад није било. Онда ће ваљда твоја савест бити мирна.

ЋИРИЦА

(Сшуйи на ѿраї)

Господин секретар Надеждић!

СЕДМА СЦЕНА

Пређашњи, Надеждић, за ѿим Касандра.

НАДЕЖДИЋ

(Лако ѿоклонивши се)

Ви сте ме звали госпођо?

ЈУЛИЈАНА

Да богме да сам те морала звати, кад сама нећеш никад да нам дођеш.

(Милосѿиво карајући)

дивљаче један. Зар смо ми то од тебе заслужили за нашу љубав којом те никад не одвајамо од нашег Милана.

(Пружи му руку)

НАДЕЖДИЋ

(С досагом се доѿакне њене руке)

Ја баши да хоћу да заборавим колико сам ја вама и г. Лепеничићу обавезан, не би могао. Мислим да до сад ни једну прилику несам пропустио где сам могао моју благодарност засведочити. Али ћете допустити да према народу има још много већи дуг да се одужи; и да ваља и дању и ноћу радити да се заслужи оне стотине талира с којима ми господујемо, а које наш јадни народ с крвавим знојем тече. Ви видите да ту не сме много времена за благоглаголиве и празне „визите“ остати.

ЈУЛИЈАНА

Ми се само радовати можемо толико ревносној служби наших младих чиновника, нити би ја од тебе захтевала да од својих послова одкидаш време за походе код нас, премда нам је тешко што те ретко виђамо; али и то ћеш морати допустити да држава нема право толико заузети свог човека да овај не може ни у месец дана један пут душом да дахне...

НАДЕЖДИЋ

Међутим ја се надам да ме несте за то само из сред посла одазвали, да ми то ваше убеђење кажете?

ЈУЛИЈАНА

Не; звала сам те да данас код нас ручаш.

НАДЕЖДИЋ

(Сухо)

Добро.

(Погледа на часовник).

Ја ћу бити на време овде.

(Хоће да иде)

ЈУЛИЈАНА

(Заушћави ја)

Куда ћеш, куда? Канцеларије се све затварају; до ручка нема ни један сахат, а Мика тек што није дошао из конака. Он је тако жељан да с тобом коју проговори, као и ми.

(Касандра, њреобучена, њојави се на десним врашћима)

Ходи ћерко помози ми зауставити Здравка. Иначе ће се још сатарити од силнога посла.

КАСАНДРА

(Бајаји њорко смешећи се)

Зашто мамике? Прошла су времена кад г. Надеждић није могао живети један дан а да не буде код нас. Господину првом секретару министарства сад је може бити сувише досадно наше друштво...

НАДЕЖДИЋ

(Гледа је дуго. На лицу му се види да неку дубоку бољу савлађује).

Да... прошла су... времена...

(Дође њолако до једној канабеџи и сѡусџи се нањ не видећи Ковића који му се клања)

КОВИЋ

Ах, фрајлице, како сјајно посведочисте оне појетске речи:

„Где је срећа, ту је и несрећа

Са несрећом и срећа је близу“.

Мало час бејаш чисто неутешан што одосте да скинете одело које вам онако појетски онако фантастички пристајаше уз вилински стас, које вас чињаше јунакињом а опет не одузимаше ни мало од дражесног прелевања облика, од ваше урођене грације. А сад сам опет пресрећан и засенут од сјајности којом блистате у овој новој хаљини. Ах, фрајлице! Како је то дражесно! Изгледате као каква дама из најузвишенијих аристократских кругова у Версаљу. Бог и душа са свим у стилу Луји Каторз!

КАСАНДРА

Идите молим вас г. Ковић, ви све претерујете. Ја би се смела опкладити да г. Надеждић није вашег мишљења...

НАДЕЖДИЋ

(Који је нејресџано їледао Касандру с дубоком їуїом на лицу)

О зашто госпођице? У томе потпуно дајем за право г. поручнику. Само би вам нешто саветовао, а ако немам Бог зна каквих знања у тоалети.

КАСАНДРА

О кад би хтели бити тако љубазни.

НАДЕЖДИЋ

Ја сам у раскошном дворцу краљевском у Варшави видео у једној дворани слике од седамнајест љубазница краља Августа од којих ни једна није била што ниже од херцогине, грофице или кнегине. На њима нема много одела, ал то што има, све је у таком кроју као ваша хаљина, и ту сам видео оно што хоћу вама да саветујем. Разуме се хаљине су на прсима исечене, али не тако мало и заокругљено као у вас госпођице, него у форми једног здуженог четвороугља, тако да се прорез спушта много дубље у недра, много више обећава радозналом оку, па опет много мање чари открива...

КАСАНДРА

Ах, то мора лепо стајати!

ЈУЛИЈАНА

Па за тако финог посматрача каже свет да је суров, да је прошао кроз Европу не научивши ништа. Сиромас наш Здравко.

КОВИЋ

Заиста је наш свет неправедан. Колико сам пута морао ја да вас браним г. Надеждићу у официрском кору од нападања и набеђивања.

НАДЕЖДИЋ

(Силом се уздржава од смеха)

Особито сам вам обавезан г. поручник.

КОВИЋ

А јесте ли видли данас фрајлицу с књажевнама на коњима г. Надеждићу. Кавалкада обично пролази под прозорима ваше канцеларије.

НАДЕЖДИЋ

(Сухо)
Јесам.

КОВИЋ

Па шта велите за ону срчаност којом је госпођица устрчала уз брежуљак.

НАДЕЖДИЋ

Управо је коњ устрчао и то тако да му на част служити може: Међутим госпођица Касандра није лоше јахала премда би гдешто и гдешто могла научити од фрајлице Мимиле што је овде лане у циркусу Каре онолике победе одржала...

КАСАНДРА

(Плане и хоће да говори али маји јој намигује да ћути)

КОВИЋ

(Уграби реч)

О знамо куд шибате, али верујте све што је свет о мени и о фрајлици Мимили говорио све је гола лаж. Помислите где би се човек мога стања и образовања толико заборавио!... А што је она онако заљубљене погледе у моју ложу бацала... боже мој, што сам ја крив?... Ово мало моје угледне спољашности...

ЈУЛИЈАНА

Ја мислим г. поручик да наш Здравко није мислио ваш одношај с фрајла Мимилом, него је хтео посредно да искаже своје негодовање што и наш женски свет почиње по мало јахати.

КАСАНДРА

Забога мамице, куд мислите? Бар ви знате како г. Надеждић сваком приликом пред дамама разлаже науку о здрављу, и саветује нас да само оно што радимо што ће нам очеличити тело и учинити нас способним за срећне жене и мајке...

НАДЕЖДИЋ

Па баш из тих узрока ја сам противу јахања на онаким седлима као што су ваша. Женско е чељаде више од половину свакога месеца болесно, крв непрестано наваљује у доњу половину тела, уз то је свака девојка ваших година у непрестаном грозничавом раздражењу, а то вам за цело неће смањити труцкање на онаким седлима која само увећавају навалу крви к утробним органима.

КАСАНДРА

(Слејне раменима)

КОВИЋ

(Застѣћено)

Али – господин секретару!... Ви у женском друштву служите се таквим – како ћу рећи – тако – хм – реалистичким изразима... да... Помислите само: „Навала крви у доњу половину тела“... „грозничаво раздражење“... „утробни органи“.

НАДЕЖДИЋ

(С досагом)

Извините господине што сам нехотице изазвао ту чедну, девичку румен на вашем лицу... Ја имам мало чудне појмове о првом и о лажном стиду...

(Ошвори једну књију са сѣола, завали се у канабе, ѿа сѣане чиѣаѣи)

КОВИЋ

(Поїледа ѿа, ѿа онда женскиње и врѣи ѿлавом)

КАСАНДРА

(Махне руком)

Јесте ли видли моје последње цртеже г. поручик?

КОВИЋ

Не милостива фрајлице. Дакле сте опет нешто свршили? Ах, ја се радујем као мало дете.

КАСАНДРА

(Преѣура међу албумима и маѿама на сѣолу)

Та где сам ја то дела. Ах ево.

(Покаже му један ѣабак арѣије)

Али само мало по издаље г. поручик! Узмите бинокл са стола, а ја ћу удесити слику тако како ће за акварел најудеснија светлост бити.

КОВИЋ

(Који је све ѣо учинио)

А – а – а. Сиперб! Мањифик!

КАСАНДРА

Јел' те да није лоше? Особито израз на лицу богородице, јел' те да има нешто оригинално у себи?

КОВИЋ

Кажем вам фрајлице... божанствено... Па они облаци на којима стоји богородица како су лепо позлаћени... Па они многобројни анђелчићи што провирују из

других облака. Parohle d' oneur изгледају ми каква небеска гарда богородице од самих анђелских официра...

ЈУЛИЈАНА

Па шта велите г. поручик за она два ђаволаста анђела што су код ногу богородице па се један наслонио на своју пуначку ручицу?

КОВИЋ

Колико љупкости у тим цртама. За чудо ме подсећају на једну слику коју сам чини ми се у бечкој или дрезданској галерији видео. Један као капља млад паж некакве краљице, с образима што но кажу крв и млеко, а с тако племенитим цртама да одмах човек познати може да је бар из кнежевске фамилије, донео неки адиђар пред краљицу, па је тако слатко погледа да се често види како му у срцу свити зора најлепших осећања... Ал' исто лице као у тог анђела десно...

(Ойеџи љега на бинокл)

а – а – г. Надеждић, овако што за цело још несте видели.

(Узме слику од Касандре ња је донесе љред Надеждића)

НАДЕЖДИЋ

(Исџусџи књију од чуда)

Зајиста несам видео... Рафајелова богородица у воденим бојама!... Госпођице, јесте л' видели кадгод какву Рафајелову богородицу?

КАСАНДРА

(Увређено)

И то је питање. Шта ви мислите о мом васпитању?

НАДЕЖДИЋ

Шта ја о њему мислим, то ћу вам другом једном приликом казати. За сад вам морам казати да би само деца што се још играју с луткама, и која мисле да ће им лутке као живе изгледати ако им онај крај који они зову главом, замоче у црно вино, да би само таква деца могла доћи на ту мисао да Рафајелову богородицу надрљају воденим бојама...

КАСАНДРА

Господине!

КОВИЋ

(Збуњено)

Оно... г. Надеждић можда има у нечем право... Рафајел је чудан човек... Ја никад несам умео да разумем оне луде англиске лордове што у дрежђанској галерији узму столицу, па по два сахата седе блејући у ту једну слику његову...

НАДЕЖДИЋ

А даље вам морам казати да сте ви највише какву фотографију с голим спољашњим контурама велике слике видети могли, па сте према њој оно –

(Осмехнувши се)

нацртали... У вас богородица преврће очима као да три дана није хлеба окусила и упија се као каква препредена калуђерица која не само свог Бога него и саму себе лаже. А Рафајелова је богородица крепка, свежа, поштена млада жена којој се на лицу блиста безгранично блаженство што је родила сина.

(Дохваћу књићу; погледа у сахат; оћет се завали да чини)

ЈУЛИЈАНА

(Сћућивши међу њих)

Ама децо зар се ви не можете мирније разговарати о тако суптилним питањима? Боже мој, што ти је младост! Одмах прекини. – Знаш ли Здравко шта има ново?

НАДЕЖДИЋ

Не знам.

(Чини даље)

ЈУЛИЈАНА

Добили смо писмо од Милана.

НАДЕЖДИЋ

(Остави књићу – лице му се разведри)

Шта ради, јели здрав мој мали побро?

ЈУЛИЈАНА

Здрав и весео. Слушај само какво нам је лепо писмо написао.

(Чини)

„Драги родитељи: опростите што се несам могао раније јавити из лепог Париза. Та је варош тако силан утицај учинила на ме са својим огромним лепотама, да сам дуго био као пијан, бејех изгубио владу над свима чулима.“

КОВИЋ

Драго срце; тако је и мени било кад сам први пут ушао у свет.

ЈУЛИЈАНА

(Чиша гаље)

„Али сад сам опет дошао мало к себи, и прионуо сам да радим. Мало ми смеће што несам тако спреман био с француским језиком, као што сам мислио; али како у целој ђенералштабној академији у коју су ме одмах примили по препорукама које сам од вас бабо донео – нема ниједнога који би другим језиком говорио осим француског, то ћу брзо окуражити њиме. Међу друговима стекао сам већ два кнеза и једног грофа за пријатеље.

(Јер ви ваљда знаите да се у нашу академију ђимају само блајородници)

Они се чуде како да ја из тако велике куће у Србији па опет несам ништа више него само „од Лепеничић“.

(То сам „ог“ намах дао нашишамѡаши на мојим ѡосеѡницама као шѡо сѡе ми ѡреѡоручили ѡри ѡоласку)

Један од тих пријатеља одвео ме је ту пре неки дан у салон једне његове кузине, херцогине дела Ривијер, и кад ме стаде њој представљати, тек онда сам видео како је мала и незнатна наша Србија. Онда сам тек осетио да би хиљаду пута лепше било да сам макар какав мали пољски племић ако ништа више. Овде има пољских емиграната; они немају никакве државе, али имају сјајних имена. Па да видите с каквим их симпатијама свуда предусрећу! Од то доба стао сам много размишљати, па ми се чини да би се томе злу могло помоћи. У колико се ја сећам деда је био војвода под Карађорђем, дакле то је колико француски Дух. Чика Стеван је био кнез у Грљану – то је француски Prince. Дакле ваљало би изабрати једну од тих двеју титула, а ја мислим да би сваку легитимно носио у колико сам ја до сад дух хералдике схватио. Ја вас дакле молим за ваше мишљење у овој важној ствари. Ја би пре био за титулу војвода, с тога што је дед био из питоме жупе, па би могла у наш грб.

(Ја сам већ и о ѡѡме мислио)

метути планину Троглав која се с Ибра види. А у дну би се могла метути једна силна река. У осталом размислите о томе па ми што скорије пишите. Молећи вас да примите изразе мојег особитог поштовања драги родитељи, јесам ваш син Милан chevalier de Lepenitza.”

НАДЕЖДИЋ

(Који се за време чишања врло снуждио).

Дакле и он. Јадно дете!...

(Руке му клону низ ѡело)

КОВИЋ

То је младић. Види се чија му крв у жилама тече!

КАСАНДРА

(Која се шойила од уживања)

Ју сладак да је браца. Дајте писмо мамице да га пољубим.

(Прими њисмо)

ЈУЛИЈАНА

(Подношљиво).

Шта велиш Здравко? За коју титулу да се решимо. Ти си такође човек од света, а знаш добро и новију српску историју.

НАДЕЖДИЋ

(Дубоко уздахне)

На сваки начин Милан има право. Војвода је боље. Ја би само што се тиче грба нешто приметио.

СВИ

(Рагознало)

Шта, шта?

НАДЕЖДИЋ

Да над реком и над планином стоји и једна свињећа глава са забоденом стрелом.

СВИ

(Зіледају се)

НАДЕЖДИЋ

То предлагем не само с тога, што би хтео да присајединим фамилијарни грб мушке и женске лозе – јер у колико ми је познато ваш отац госпођо био је великокупац свиња – него из политичког узрока. Познато је да један цар тражи за своје планове на истоку једног претендента за Босну и Херцеговину, који би колико толико имао право на босански престо. А биће вам познато да је босанских краљева грб био свињећа глава са стрелом...

СВИ

(Изненађени)

Каква мисао!...

НАДЕЖДИЋ

(Узме кају)

Извините, ал мени није најбоље. Морам мало напоље.

(Пође к врајима)

ЈУЛИЈАНА

Та немој Здравко, Мика тек што није дошао.

Здравко се на њају срећне с Лепеничићем.

СЦЕНА ОСМА

Пређашњи, Лепеничић врло ведар у лицу.

ЈУЛИЈАНА

Добро Мико што си дошао, јер Здравко и данас не би остао код нас на ручку
пored све наше молбе. Заустави га ти, ако можеш.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Где сад како не би остао? ако не рад ручка
(Угледа Ковића који се до земље клања)

слуга, слуга г. поручник – премда се под управом моје душице славне пите с
месом граде а ти си велики пријатељ таквих ствари, а оно остани да мало рекне-
мо коју на тенахни. У тој кобној канцеларији има толико посла да немамо кад ни
један другом „добро јутро“ да пожелимо.

КОВИЋ

(Одобрава све што Лепеничић каже разним мицањем главе и руку)

НАДЕЖДИЋ

Имате право; давно се не разговарасмо; а бар ја би имао много – много да
вам кажем што ме одавно тишти...

ЛЕПЕНИЧИЋ

Кад си тако добар одма ћеш добити и награду.
(Извади из џепа један џабак аршије)

Ово би иначе тек после неколико дана президиално добио у руке. Читај само
па уживај.

(Преда га Надеждићу)

ЈУЛИЈАНА

(Брзо)

Ју слатки Мико шта је то?

ЛЕПЕНИЧИЋ

Рођена кћери мајке Еве – ја сам ужасно гладан.

ЈУЛИЈАНА

Одмах, одмах ће бити постављено само ми бар наговести о чему је то писмо?

ЛЕПЕНИЧИЋ

Ни о чему што би женску половину двора занимало. Један занешен луд поп из унутрашњости написао је једно безобразно писмо Његовој Светлости...

ЈУЛИЈАНА

Ах то ће бити интересно

(Оџази Ковића да се сјрема)

куда, куда г. поручик? Зар нећете да нам укажете част па да данас ручате с нама?

КОВИЋ

(Збуњен од толикој снисхођења)

О – милостива – куд би се ја...

КАСАНДРА

Та немојте се ви г. поручик дати молити...

(Најрђи усџа)

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Засмеје се, ња ухвати Касандру за љаву)

Уф, уф, уф како је жустро па како је срчано... Дед још мало се наљути...

КАСАНДРА

(Пренеражена)

Али татице!... каква сцена!... у салону!...

ЛЕПЕНИЧИЋ

Шта велите г. поручник? Јелте да је данас леп дан?

КОВИЋ

Особито леп в. високоблагородије.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Јесте ли данас били на врачару?

КОВИЋ

Цео гарнизон в. в. Данас је егзерцир особито сјајно испао. Главну је команду имао сам г. начелник војске. То је официр! Јунак као Марс а строг као Катон. Да сам ја на дотичном месту ја би ако ни рад чега другог а оно само да би њега достојно наградио, завео у српској војсци и чин генерала и маршала...

ЛЕПЕНИЧИЋ

Да, да г. полковник разуме темељно вештину да се начини популаран. Да би се показао као прави Шпартанац он у сред зиме, снегова и сметова иде свако јутро пешке у Топчидер да се напије хладне воде. Да би задобио љубав простих војника он, кадгод се повећи број испужених војника распушта кући обуче у сељачко рухо, понесе ракије и смока каквог у торби па оде до Авале те код механе белопоточке дочекује једног по једног те испита који су официри „мајке солдачке“ а који одцепи по 25 батина свакоме денчику што неће да пере његовој жени собу или чак пелене. О знамо ми то!...

КОВИЋ

Ја несам хвалио в. в. господина начелника рад његовог приватног карактера, него као официра. Каква су била ученија у нашој војсци пре г. полковника. Све се радило по водовима; учило се маширању и пуњењу. Кад би изашла читава рота на врачар то је био читав празник за војнике. А сад? Сваке недеље батали оно ученије. Па какве се ту еволуције граде. Када он командири „По полуводно у каре строј се“ оно се изврши у тренутку као да је само „левокруг“ командири. Па јуришне колоне! Ах да сте нас данас видели благородије, сви пешаци у јуришној колони с положеним бајонетима, на десном и левом крилу по читава батерија, а банда и сви сигнали ударају наступни марш, то је било дивно...

ЛЕПЕНИЧИЋ

Врло је лепо видети тако одушевљене за своју струку наше младе официре. Будите уверени г. поручик да ће Њ. Светлост и у будуће највећи део својег очинског старања и љубави посветити војсци и њеном усавршавању. Учите се само колико можете више и крепите дисциплину међу момцима. Ко зна

(Смешећи се)

можда ћете скоро морати заштићивати престо, ако се умноже тако занешењаци као што је овај бесни поп, што г. Надеждић чита његово писмо.

КОВИЋ

О кам та лепа срећа в. в. да се војсци даде једном прилика да своју верност покаже. Нека има Њ. С. непријатеља као песка у мору, ми ћемо их развејати у ваздух нашим бајонетима.

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Тајше Ковића ђо рамену)

НАДЕЖДИЋ

(Који је чиџајући ђисмо бледио и руменио).

По моме скромноме мишљењу било би биље кад би ово наше мало војске сачувало своју ватру за наше спољашње непријатеље, којих доиста има да се избројати не могу, или за ослобођење нашег јадног робља испод Турске лешине која се распада – а за унутрашње „занешењаке“ можда би било другог сигурнијег а јевтинијег лека...

ЛЕПЕНИЧИЋ

А тај би био?

НАДЕЖДИЋ

Правда господине.

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Фино смешећи се)

Види се Здравко да ти још нема 25 година како можеш после такога писма освећеној и миропомазаној глави државе, да се разбацујеш детинским идилским фразама.

НАДЕЖДИЋ

Ово је писмо само јаук поштеног српског срца, које су у пијанству самовлас-ти без икаквог узрока згазили прљавом чизмом.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Зар је и ово јаук Здравко.

(Узме му ђисмо из руке)

Ево одмах у почетку „Господару, ја сваке боговетне службе и вечерња читам у нашој црквици молитве за твоје, и твоје куће здравље, како би целог живота свог на миру уживао оних сто хиљада талира цивилисте које ти народ од срца даје да му само чуваш образ и поштење и да му делиш правду – а ти мени одузимљеш овај увек с крвавим знојем заслужени комадић хлеба којим ја моју сироту децу храним. Зар је то правда господару? Ако сам крив нека ми се суди – има хвала Богу и за попове суда, али нека ме не убијају овако изподмукла ни крива ни дужна, па не само мене него и моје црвиће који за цело нису ништа скривили ако сам ја коме трн у оку“. Да л’ има игде на свету таквих дивљака који би једном владоцу овако писали?

НАДЕЖДИЋ

На сваки начин писмо је у необичном слогу написано, али и узрок...

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Прекине ѿа)

Па онда што је најлепше, завршетак „Преклињем те господару, не дај да се такве неправде у твоје име чине, и заповеди да се извиди моја кривица ако какве има. Иначе може очајање учинити да постанем нови Верже. Василије Константиновић парох“ и.т.д. Је ли то само јаук, или је то писмено признање једног умишљаја противу живота његове Светлости?

НАДЕЖДИЋ

(Живо)

А, то ни најмање. Верже није убио никаква владоаца него, митрополита париског и то при самој служби пред олтаром.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Ко је прави Верже то нас се не тиче. Да је наш бесомучник мислио на митрополита онда не би послао ову претњу кнезу.

НАДЕЖДИЋ

Али за Бога господине, овде се не сме тако опако и по нагађању судити о ствари. Овде је живот не само једног човека, него једне целе фамилије на коцки. Он сам признаје да је писао у очајању. Ви га сами крстите бесомучником. Ако се докаже да је црквена власт без довољних узрока довела човека до лудила, онда му се може опростити или највише на какву епитимију послати.

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Смеје се)

Знамо ми за њега такви епитимију из које се неће сетити да овакве претње владоцу пише.

НАДЕЖДИЋ

Оно власт вам је у шакама, и не одговарате за њу никоме... Можете чинити што вам драго.

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Грмне)

Море дијете знаш ли ти с ким говориш?

НАДЕЖДИЋ

Знам врло добро. Баш за то узимам слободу да вам приметим ово: Најобичнији човечији разум појмиће да онај који хоће некога да убије неће му никад то најпре јавити, а најмање ако је тај неко глава земље...

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Гледа га дуго с великом ђажњом)

ЋИРИЦА

В. високоблагородије, један пандур из канцеларије донесе ово.

Предаје једну дејешу, коју Леџеничић ошвара не скидајући ока са Здравка – заштим је ђрочишћа, насмеши се.

ЛЕПЕНИЧИЋ

А шта би „најобичнији човечији разум“ рекао на ово млади психоложе *(Чишћа дејешу)*

„од начелника округа чачанског, његовом и. т. д. У одговору на телеграфичну заповест в. Високоблагородија да свештеника Василија Константиновића окујем и под стражом у Београду пошљем, јављам понизно да је истог Василије на један пут нестало, а нико не зна куда је отишао. Његова жена куне се да је отишао у Београд да се тужи нешто код Њ. Светлости, али по поузданим извештајима мојих подручних чиновника „он се упутио турској граници. Потера је већ послана за њим“.

НАДЕЖДИЋ

Рекао би да се љубазни начеоник вара у својој претераној ревности а да му је пападија истину казала.

СЦЕНА ДЕВЕТА

Пређашњи, Понизнић.

ЛЕПЕНИЧИЋ

А г. докторе! Који вас ветар нанесе?

ПОНИЗНИЋ

(Пошћо је даме ђољубио у руку)

Милостиве,

(Здравку и Ковићу се ђоклони)

господо моја.

(За ѿим ѿриђе хиѿно Леѿеничићу)

Ја би имао неколико речи да проговорим с вашим високоблагородијем.

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Дође с њим до ѿрозора)

Изволте.

*Јулијана која је доѿле на ѿроѿивуѿоложеној сѿрани најѿре са Касандром ѿ-
сле и Ковићем живо ѿесѿикулисала – даде сад Ћирици знак, ѿе овај у белим конча-
ним рукавицама донесе на ѿслужавнику слаѿко и воду, ѿа сѿане ѿслуживаѿи.*

ЈУЛИЈАНА

Ја верујем ал опет макар малчицо можете узети. Н. пр. од овога с орашчићима.
То је Касандра својеручно кувала.

ЋИРИЦА

(За се)

Ала неслано лаже...

КОВИЋ

Онда је друга ствар.

(Захваѿа)

А-а-делицијез!

(Пије воду)

Кажем вам моје милостиве, таког слатка још несам окусио.

ЈУЛИЈАНА

Јелте?

*(Ћирица сѿоји ѿред Здравком ал овај се неѿомично заѿлегао у земљу ѿа ѿа не
види)*

Но Здравко, зар нећеш мало да „прочистиш црева“ као што ти то зовеш
твојим естетичним језиком.

ЗДРАВКО

(Трїне се)

Ко, шта?... А тако.

(Узима слаѿко)

*Доѿле се Леѿеничић и Понизнић живо разѿоварају код ѿрозора. Понизнић му
ѿоказује неке арѿије.*

ПОНИЗНИЋ

(Полако да осџали не чују)

Сагласно са овим документима јавише ми мало час они агенти нашег одељења који су одређени да за саветницима пазе, да је много саветника данас после седнице довезло се само до пред касарну у тајанственом разговору са г. гарнизонером који је сваког на капији дочекивао. Из свега излази да ваља бити на опрезу од какве завере сената с војском...

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Грохоџом се насмеје)

Ах мој драги докторе. Зло би било да је наша цела полиција спала на то једно одељење. Данас би може бити по Београду крв текла. На сваки начин откривена је завера али хвала Богу није и војска у њој.

СВИ

(Зајурејашћени)

Шта, шта?

ЛЕПЕНИЧИЋ

Неколико саветника беху начинили заверу с неким опскурним личностима противу живота Њ. Светлости. Кад су данас ти „великодостојници“ пролазили на својим сјајним каруцама поред касарне, свакога је гарнизонер лепо дочекао, кола зауставио, својеручно отворио и у име владоца позвао да заповеда часком унутра до оцаклије. Можда је се многи одмах присетио колико је сахата, али је кроз тарабу, испод липе видео, толико бајонета, да се нико није ни мрдноу, него је барем сачувао своје сенаторско достојанство још преко авлије. У оцаклији им је мајстор Благоје метуо своје најлепше букагије које је на брзу руку нашао у својој ковачници у касарни. А сад...

(Поїледа на сахатџ)

Баш добро. Можда ћемо одавде још видети сви последњу сцену тог шкандалозног првог акта.

(Оџвори љрозор широм)

Одавде се лепо види касарна и њена авлија.

Сви мушкарци као скамењени; – жене љриџрче љрозору.

НАДЕЖДИЋ

(Кроз зубе за се)

Несрећници проиграше и последњу сенку народног представништва...

ЈУЛИЈАНА

Ја видим много људи око басамака. Кроз сред гомиле силазе неки, али ја не могу лица да распознам... Можеш ли девојко кога да познаш?

КАСАНДРА

Чекајте мамице... О да богме... Оно је г. Раја... врло добро сад их све видим. Ено један за другим силазе г. Тенка, г. Станишић, г. Јанковић... Ју, па одиста сви оковани.

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Смеје се)

Није него се шале.

(Поїледа кроз ѓрозор ка касарни ѓа онда у ѓроїивном ѓравцу)

Видиш ли ти душице што с калемегданске стране.

ЈУЛИЈАНА

Видим густ дим – можда гори какав оџак?...

ЛЕПЕНИЧИЋ

Није него по свој прилици почињу горети правитељствена сена на Калимегдану. То је требало да им буде сигнал за почетак. Оно је истина на јалово, али ми је врло непријатно узрујаће варош забадава.

(Чује се велико звоно и брујање из вароши које све више и више расїе)

Ето видиш за цело гори.

(Луїи ноїом)

Да ми је знати где су биле очи нашим рођеним жандарима.

(Хода ѓо соби; – Ковић извирује ѓакође кроз ѓрозор)

КАСАНДРА

Татице, татице – ено их пометаше све на кола. Куда ће с њима? Гле па у свака кола по један с једним официром.

ЛЕПЕНИЧИЋ

За сад ће их у војничку велику болницу. Тамо су собе прави салони, достојни апс за тако узвишене кривце. А и на прозорима има врло лепо гвожђе... А тамо имају под земљом и лепе леденице куда не прозире ни зрачак светлости. Ко зна, можда ће имати велика господа таке ствари да повере својим судијама, које се тек испод земље поверавају...

Граја из вароши све већа; чују се ѓо каїкад, ѓоїої коњанички.

ЈУЛИЈАНА

Ти имаш право Мико – ватра је – и то велика ватра ју господи помилуј колики су ту пламенови, па још изнад кућа... Па све јаче и јаче...

ЛЕПЕНИЧИЋ

Наравно тамо је било наслагано сијасет пластова суха сена.

СЦЕНА ДЕСЕТА

Пређашњи, Делић, зајим њој Василије

ДЕЛИЋ

Ваше високоблагородије...

ЛЕПЕНИЧИЋ

А – ви сте ми красна полиција. Јесам ли вам строжајше заповедио да чувате за данас сена.

ДЕЛИЋ

Ми смо чинили све што је у човечијим силама било.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Како да није; чудна ми чуда стражарити код једне баштице која у сред Кали-мегдана стоји, и која се опколоти може.

ДЕЛИЋ

Ја сам в. в. био поставио свуд у околици шиљбок до шиљбока па све забадава. Из неке оближње куће излетила је ракетла која је сена запалила.

ЛЕПЕНИЧИЋ

А!

(Размишља мало)

Трчите на место и гледајте колико се може да се ватра не дочепа вароши, што не би било немогуће какав је напољу ветар почео да се креће. Уз то поручите у име моје у касарну да се две роте солдати пошљу у варош – да се не би у општој забуни крађе догодиле...

ДЕЛИЋ

Разумем в. високоблагородије.

(Оде хитно)

ЈУЛИЈАНА

Ју Мико да видиш како сад изгледа. Ово за цело неси никад видео...

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Приђе ђрозору)

Врло величанствена појава. Штета што није мрак. Онда би тек лепо изгледало. А рггрос г. докторе, за што ви у вашим прекрасним краљевским драмама у којима иначе показујете да знате шта доприноси ефекту на бини, никад не употребите какав велики пожар у дну бине. То тако лепо стоји кад се ритери са њиховим пепељастим челичним хаљинама или боље рећи корама мутљају кроз паклену црвен бенгалске ватре...

Сви гледају кроз прозор, осим Надеждића који седи замишљено и наслонивши главу на руке. У тај мах ступа на праг средњих врата поп Василије са гуњцем и прашњавим чизмама онако с пута. Само по бради и по капи познаје се да је поп.

ПОП ВАСИЛИЈЕ

(Силним, ђророчким ѓласом)

Ласно ће се угасити та ватра велики господине; али пази да не букне онај огањ у плам, што тиња у свима селима Србије, и који ти непрестано царкаш, јер онда ни мачета од вас свију претећи неће.

(Сви су се окренули и сѓоје нейомично ѓресѓрављени; само Леѓеничић се смеши и мери ѓоѓа).

НАДЕЖДИЋ

(Уздахне – за се)

Само да не сагори и ово парче Србије уз њих!...

ЗАВЕСА СЕ СПУСТИ

НАРОД И ВЕЛИКАШИ

од Вл. Ћорђевића

РАДЊА ДРУГА

Кабинет Лейеничића; велики сѐо за писање претпрѣан арѣијама и књијама, канабе, сѣолице, на зидовима велике слике кнеза и његове жене.

СЦЕНА ПРВА

Лейеничић, Надеждић и њој Василије. Долазе из сале.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Изволте овамо у мој кабинет. Тако.

(Зајѣвори собом враѣа, давши најоље некакав знак). Знате овде смо више на миру.

(Поју, нејресѣано фино смешећи се)

С ким имам част?... Господин секретару молим вас напишите писамце председнику Страховићу, и замолите га да дође часком до мене ако има времена.

(Надеждић седне и ѣише)

ПОП ВАСИЛИЈЕ

И ја сам једна од оних силних жртава што покоси по несрећној Србији безгранични ѣев њене велике господа...

ЛЕПЕНИЧИЋ

Судећи по бираним речима којима се служите рекао би да сам данас тако срећан да говорим са једним од наших најразвијенијих свештеника из унутрашњости, са г. Василијем Константиновићем?...

ПОП ВАСИЛИЈЕ

Поштење и очајање имају свој особити говор. Него ја несам дошао овамо право с кола да се с тобом разговарам. Ја сам се тужио још од куће једним писмом на неправду коју поповске дахије нанеше, али...

ЛЕПЕНИЧИЋ

Ах, драги господине зашто за свашта право монарху. Ја мислим да би било боље да сте се тужили вашим духовним властима, које би ствар извидиле...

ПОП ВАСИЛИЈЕ

Тужио сам се ја жрецима и првосвештеницима, ал ми ево црно на бело дадоше да је озго така заповест дошла, и да се само горе може изградити помиловање ако узумеднем лепо „шенити“ и лизати извесне ручице и ако ја ни пред Богом ни пред људма несам ништа скривио.

(Покаже један акаџи).

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Зираби акаџи и ѿоїлега индорзаџи, ѿа сѣане їрицкаџи усне)

А – глете молим вас – то је неко јако неспоразумљење – Будите уверени да ћемо гледати све што буде у нашим силама...

ПОП ВАСИЛИЈЕ

Не бој се господине несам ја дошао тебе да молим; него док тако какав сиромашак као ја добије какав индорзат прође подоста времена, па сам и ја имао каде да увидим како сам врло себичан био што сам само на ону неправду мислио коју мени нанеше а не узех ту прилику да се осврнем и на пропадање целог народа. Зато сам амо дошао у двор, јер нећу да имам посла с оним силним мушким и женским злоћама. У теби је можда још остала која искра човечанства.

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Све смешећи се)

Врло сам вам обавезан.

ПОП ВАСИЛИЈЕ

А и онако си ти са твојим верним слугама данас госа у Србији. Знате ли несрећници шта сте учинили од Србије за ово петнајест година ваше бајаги уставне владе?

ЛЕПЕНИЧИЋ

Да чујемо драги господине; ми мислимо да смо је унапредили и усрећили...

ПОП ВАСИЛИЈЕ

Ви сте је обешчастили начинивши од ње судоперу за свакога, ви сте је на мртво име испребијали, ви сте јој сву снагу испили, и душевну и материјалну, па сад само гледате како ћете је скупље продати...

ЛЕПЕНИЧИЋ

Та ви сте и појета међер. Врло лепо, ако успишете какав роман о подизању на Дахије 1804, не заборавите ту апострофу. То би могао какав народни мученик са коца викати Турцима крвопијама. Ах, то би било красно.

ПОП ВАСИЛИЈЕ

Та да несте такви не би могли за љубав својега ђева напустити своју рођену отаџбину која вас је преслицом одхранила и подигла на ваше златне столице тако високо, како никад није стајала под турским агама и беговима.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Врло би интересно било кад би те живе слике ваше разгрејане маште подупрли и каквим год доказом, драги господине, иначе се бојим да не остану булажнења болеснога мозга...

ПОП ВАСИЛИЈЕ

Доказаћу ти, велики господине све што рекох ужасним истинама које јасни народ запечати крвљу из срца. Кадгод је зулум и очајање превршило сваку меру, свагда се наш народ одметао у гору, где је волео скапати пребијајући се од камена до камена него трпити да га ногом газе. Тако је било под свима и грчким и турским крвопијама народа. Али то бегу туђинци и половина побуде за хајдуковање беше жудња да се спасе народна самосталност од јабанаца тирана. Па кад је то света истина онда колико сте ви морали страшније и грозније владати у земљи, него Грци и Турци, кад народ данас, у српској уставној нема другога пута да се брани, него мора у хајдуке, мора да се одмеће од своје рођене браће у хајдуке... Нема планине без хајдука, Златибор је пунији но пред Карађорђем, цела ужичка нахија пишти под најљућом опсадом.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Е – па шта је влада за то крива? То су хајдуци резултати оних хваљених народних песама, од којих се хоће читаво „народно“ јеванђеље да начини. У оним крајевима где још има неколико тих задоцњених чести, да распаљују фанатизам и љубав к романтичном хајдуковању...

НАДЕЖДИЋ

(Који је дошле најисао њисамце изнео ја до враћа ња њрегао ћирици и њовратио се замишљено на своје месџо, сад ћији да одговори Лепеничићу али се ојеш усјеине и сегне)

ПОП ВАСИЛИЈЕ

Народне песме не би вредиле ни потуру кад би се и таквим људима допадале као што си ти велики господине. Међутим, сад ћеш видети да ли се све што је добро и ваљано у ужичкој нахији рад народних песама одмеће у хајдуке, или рад чега другога. Има господине у тој нахији сијасет судија који у место да чувају правду, од најситнијих зађевица и споречкања умеду начинити парнице које по неколико година трају, и који се таким небројеним парницама тако вешто корис-

те да се пола или целе зиме греју самим качицама у којима су добијали сир „на поклон“ је л да је смешно? О ја знам доста таквих историја. Догоди се да је једна ретка риба по 17 пута продаје у чаршији и све је председников пандур на ново прода дућанџији, док се на послетку и њему не згади па је и он поклони председнику... Има у нашој нахији дана кад у авлијама судија има скоро толико исто рогате стоке и живине колико и на пијаци, и то се понавља сваке недеље, а по селима једе народ црњу проју од саме земље...

ЛЕПЕНИЧИЋ

То ви постајете наивни; кад гомила тако ниско морално стоји, да митом тражи себи да стече правду; што знаду сироте судије; ваљда се неће тући с оним људима што им доносе поклоне.

ПОП ВАСИЛИЈЕ

Наравно у тој мирољубивости имају се чиновници из унутрашњости на кога и угледати. Деси се н. пр. да в. влади падне на памет да из народне касе сазида на неком за неког згодноме месту на један пут читаву варош од државних кућа. Шта га ту треба грађе и разних набављача! Нека сваки шиље у нову варош половину ствари за које му је двоструко плаћено па ето на један пут земљи неколико богати људи која и онако нема капиталиста. Па кад се велика господа у Београду не стиде примити по који дукат од тих својих заштићеника, за што да се чиновници по унутрашњости свађају с људима што хоће силом да им поклоне по коју краву или овцу или друго што...

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Смеје се усиљено)

Ха, ха, ха, врло добро! Ко вам је то слагао?

ПОП ВАСИЛИЈЕ

Ах то сам ја можда снио у мом Драгачеву.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Знате ви, драги господине, да је то узвишено смешно кад ко каже да се једна цела маса коју ви подижете до народа само за то одмеће у хајдуке што јој судије поједу цео сир и кајмак?... Ха, ха, ха.

ПОП ВАСИЛИЈЕ

Је л' да је смешно? Сад долази све смешније. Обично ми добијемо на већа места само такве људе који су или у мађарском рату или другом којом приликом упљачкали толико новаца да се могу достојно кренути из Београда а да им опет остане доста да помажу народ. Па они чудо што благодетно умеју располагати

својим новцем. У нашем је крају срчан народ па за најмању размирицу хоће да се суди за најмањи дуг или неку другу зачкољицу, хоће да се парничи. Али они их једног по једног примају себи, саслушавају и дају свакоме за право, свакоме обећавају да ће и на његову пресудити ако добро плати, па пошто људи загазе у парнице без краја, пошто су потрошили силне новце и похарчили најбоље време за рад, онда стану на место пркоса који је може бити започео парницу огорчење и неутолима мржња, крвничка освета, која од парничара начине бесно зверје које неће да се окане гложења док обоје не попада мртво, т. ј. док обе стране не продаду све што су имали, док обе странке не дођу до просјачког штапа онда припадну нашој доброј господи за 10-20-50 # у зајам да им се не би кућа са свим затрла да им не би чељад скапавала. Па знаш ли велики господине шта иде после тога зајма? Знаш ли какве се облигације пишу на позајмљене паре, и колико се интереса одмах испрва упише у главно? Знаш ли на колико може 50# да нарасте за две године ако несрећа захте да буде суше па их дужник не скине одмах с врата? Знаш ли велики господине шта се зове „преградити“ облигацију, шта ли „кајишарлук?“ Дал’ народне песме терају сиротињи да остави све оно што је човечијем срцу драго па да се по гори пребија од стене до стене?

ЛЕПЕНИЧИЋ

Влада не може за сваког свог чиновника одговарати. У толико стотина судских и полицајних чиновника може се наћи један човек без савести који злоупотребљава свој положај. Али за што да се његови незаконити поступци не поставе влади? Како да ми о томе ништа не знамо? Та дужност је свакога грађанина да се на такве чиновнике тужи.

ПОП ВАСИЛИЈЕ

Ох, да се тужимо!... А коме да се тужи сиротиња народ у земљи где жене постављају чиновнике, коме да се тужи човек у Србији у којој сте ви од жива млада народа начинили мртву справу, мртав сахат од кога је кључ у вашим рукама?... Па велиш само „један“ можда се нашао да је „коме“ безакоње учинио... А шта велиш ако ти ја с именима и датумом докажем да само у нашем Драгачеву има преко седамдесет случајева онаке пропасти коју ти наговестих, и ако докажем да у нас нема за кога би смео рећи да је поштен човек.

(Извади из ћурчеџа јомилу арџија и љружи их Лейеничићу)

ЛЕПЕНИЧИЋ

Охо!

(Узме арџије и љреџурајући их за се)

Ствар сазрева... Ствар сазрева... Још само један велики скандал у самом Београду па је све задобивено...

Док Леїеничић рије у арџијама Надеждић који се чистио био изјубио ѓазећи шїо їовори Василије устїане їриђе к њему и їружи ми руку.

НАДЕЖДИЋ

Хвала ти, честити оче, срдачно ти хвала.

ПОП ВАСИЛИЈЕ

(С їрезирањем)

Ја несам декламовао да се теби допаднем кићани момче. Не треба ми твоја рука.

НАДЕЖДИЋ

(Ожалошћен)

Ти ме неси разумео попе Василије...

ПОП ВАСИЛИЈЕ

Разумем ја добро све вас паризлије што вам на уста мед кипти докле се о народном зноју проводите по беломе свету, што онако дивно умете говорити о правима народа да се свима располаже где се његове коже тиче онако енергички умете протестовати противу владе која батинама и синџирима гуши сваки значак јавне свести; разумем ја вас што после кад дођете у државне службе постајете онаке исте дахије као што су и они пред вама, само што знам и то, да сте ви у толико злокобнији по народ што у вас има знања, па доводите робовање у систему, па убијате и будућност народа...

Надеждић їпресе їлавом. Леїеничић силно зазвони. Ћирица уђе.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Овога човека,

(Показујући їоїа)

одмах нека одведу пандури у полицију.

ПОП ВАСИЛИЈЕ

Добро, добро господине. Један поп мање или више не чини много. Али се и ти и сва твоја братија љуто варате ако мислите да ћете моћи цео народ послати у полицију као мене једнога.

Оде за њим ћирица.

СЦЕНА ДРУГА

ЛЕПЕНИЧИЋ

Ето, видиш, Здравко, како је незграпан и недостојан тај егзалтадо за кога си се ти мало час заузимао. Као год што није кадар био да разуме твоју тренутну сентименталност, којом си му пружио руку, тако није кадар ништа разумети, а камо ли племените бриге једне влаге о благостању подчињенога јој народа. Та такви су свуда ти тако звани „народни људи“.

НАДЕЖДИЋ

(На лицу му се види силна душевна радња. Он се једва савлађује – с усиљеном мирноћом)

Је ли г. председник Страховић за то позван да прими налоге како ваља судити попа Василија?

ЛЕПЕНИЧИЋ

Јесте, ама шта је теби?

НАДЕЖДИЋ

Допустите још једно питање, у овако ваљано органисаној државици као што је наша може се знати пресуда пре него што се кривица и на испит узме. Смем ли знати на што ће бити осуђен Василије Константиновић?

ЛЕПЕНИЧИЋ

Ах, како си фин соколе! Није него ваља и чукдима и самоједима дати пороту, јавно суђење и остале параде без којих ви „патриоте“ не можете да живите...

НАДЕЖДИЋ

Ја молим не обилазите одговор, ако мислите да ми можете поверити таку ствар.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Па ти већ и сам знаш на што се осуђују људи који се спремају да убију свога господара. На смрт.

НАДЕЖДИЋ

(Найише брзо неколико врсца на једном шабаку)

За неколико дана, а може бити још данас, уздам се да ћу вам моћи повратити целу суму новаца што сте је потрошили помажући ми за време мог ђаковања. Хвала вам. Ако вам несам кадар онако захвалити на тој љубави како сам желео – то несам ја крив... И – с богом!

(Прође брзо враџима али ја Лејеничић зајрејашџен ухваџи за руку, ја ја доведе до сџола)

ЛЕПЕНИЧИЋ

Је си ли ти при себи момче или говориш у бунилу?

(Поїледа харџију на којој је Здравко џисао).

Охо! Оставка на службу?

НАДЕЖДИЋ

Да; и молим да ми још данас одредите коме ћу предати канцеларију.

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Гледа ја укочено).

Ама – ама то није могуће! Твоја се оставка неће уважити. Не уважава се никакo.

НАДЕЖДИЋ

У нас до душе има закона каквих ни у Кини нема, али не верујем да имамо закон по коме се може натерати слободан човек да служи кад му се не служи више. Истина ви можете данас издати и за то закон, али ваљда ни ви нећете крунисати свој начин управе са законима који имају повратну силу?

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Крши џрсџе, и хода усџлаирено џо соби)

Али – али ти ниси као други чиновник, који може оставити службу кад хоће. Тебе је влада пет година издржавала, ти мораш бар толико одслужити државу.

НАДЕЖДИЋ

Није ми позната та уредба у осталом ја сам се васпитао о трошку народа, а влада је била само орган преко кога сам ја од народа добијао помоћ, и моја света дужност да народу одслужим, међутим ја сам се убедио да сам данас сваким другим начином пре може послужити народу него оставши у државној служби.

(Пође)

ЛЕПЕНИЧИЋ

Послушај Надеждићу,

(Сџусџи се у наслоњачу)

ти можеш чинити што ти драго и ја те нећу силом заустављати у служби која ти отвара најлепшу будућност. Али немој да жртвујеш своју каријеру за рад каквог неспоразумљења, за рад те кобне младачке ватре која и најпаметније људе наводи на глупости и наивне детињарије. Шта те огорчило на једаред? Лажи

овога попа? Па баш и да је свака речца истина што је он казао, онда би у толико пре ваљало да задржиш службу, као чиновник од уплива радиш да се сва та „безакоња“ казне, и да се за навек предупреду.

НАДЕЖДИЋ

Ја вам не морам давати рачуна о корацима које предузимам.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Зар је дотле дошло?... Е, онда је друга. Ја мишљах да смо ми некад били поочим и посинач...

НАДЕЖДИЋ

Када се и та струна затеже онда слушајте поочиме. Ја се несам спремао нити сам ступио у државну службу, да „Каријеру“ своју градим као што ви мислите него за то што данас – хвала целој системи државне управе – није могуће никојим другим путем живети и бити својим суграђанима од користи. Тако се исто варате ако мислите да је поп Василије, откривши ми само једну рану на телу нашега народа, учинио те ја дадох оставку. Знам ја недуга у организму наше државе о која ће нас пре упропастити него оно од чега се он ужаснуо, што му је сваки дан пред очима било. Поп Василије са својим „лажима“ био је само она једна кап која је требала па да се пехар прелије. Од првог дана кад сам о судбини народа почео мислити и кад сам као његов члан осетио дужност да пазим на све што се у име народа а на рачун његовог данашњег и будућег живота чини, од првога дана осетио сам слутњу да сте ви човек који ће упропастити целу будућност народа.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Ту сам фразу много пута чуо. Па за што не покушасте да спасете народ кад се уверисте да га ја у пропаст водим?

НАДЕЖДИЋ

Што сам на све ствари морао да гледам кроз моју синовску захвалност и љубав према вама, што сам свагда очекивао да ће се у унутрашњој управи и у спољашњој политици ударити другим правцем, и ако ми ни један поступак ваше владе не оправдаше то очекивање; што сам у својој саможивости мислио да поједини грађанин сме мислити на своје лично благостање у сред пропадања и робовања његове браће; што се човек ретко узвиси до тога степена човечности да воле слободу и отаџбину као себе сама – а једну жену може често да воли више него свој живот, на кратко, што сам Касандру волео више него себе самог.

Лепеничић код ње речи журно усџане, али ојџџ сегне љегајући укочено Здравка. Овај љребледео, џешко гише и љужва рукавицу једну.

НАДЕЖДИЋ

(После крајкој ћушања).

Ето за што сам трпео за што сам себе варао, сам своју савест ућуткивао. Али даље се не може. Даље се варати значило би за љубав једне благодарности и својега слаткога „ја“ згазити све остало рад чега се живи.

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Преклони главу).

Говорите. Ја слушам.

НАДЕЖДИЋ

Није могуће да први државник српски који 15 година скоро непрекидно има решавајући уплив на све што кнежевина ради – није дошао до убеђења до којег мора доћи сваки Србин који само почне да мисли о своме народу, до убеђења: да ова земља не може остати у границама у којима је, јер ту нема ни једнога од главних услова за живот једне државе, до убеђења да само савез слободних држава по народностима на балканском полуострву може бити довољно јак да се одупре грамзивости севера и подкопавању запада. Па шта је урадила српска влада, тај стожер на балканском трополу, за слободу његову?

ЛЕПЕНИЧИЋ

Све што јој је могуће било, а разуман човек неће од ње захтевати да се и ово мало криво стеченог огњишта народног баци на коцку кад никаквих прилика не беше за успех.

НАДЕЖДИЋ

(Горко смешећи се)

Не беше прилика 1848, не беше кримски рат. Србија је кадра била својом малом помоћу да сачува једну велику европску монархију од раздробљења а није могла истом приликом да сруши труло господарство над толико милиона својих сународника!... Шта се добило српском крвљу од 1848, проливеном у борби с једним народом који се беше дигао на оружје за своју слободу?

ЛЕПЕНИЧИЋ

Добила се још једна држава српска, добила се нашој браћи с оне стране Саве и Дунава српска војводина...

НАДЕЖДИЋ

То није главни добитак јер ће војводине још брже нестати него што нестане првога војводе, само ако затреба некое пријатељство Маџара. А глави је добитак што неколико прсију у Србији дичи гвоздена круна, и што неколико ненаси-

тимих, трбуха српских имају две плате. А шта се урадило приликом последњега рата? Србија која је могла стајати на челу балканских народа пре него што би савезници могли доћи под Севастопољ, примила је неколико фиргаза што се усудила да игра код куће народне војске, па се шћућурила под кецељу једне конзуловице београдске.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Ти не знаш шта говориш. Државник ће сваки признати да је том приликом довољно добивено тим што је лањским париским уговором пренесен протекторат над Србијом с једне Русије на све велике државе европске.

НАДЕЖДИЋ

Ох гадне среће! Осем једнога господара у Цариграду стекли смо још пет турског. Па шта урадите у земљи самој за тих 15 година?

ЛЕПЕНИЧИЋ

Основасмо тополивницу, основасмо официрску школу, а то ће нас много сигурније довести тој општој мети, него твоја суновратска политика која нас за 24 сахата може учинити рајом турском.

НАДЕЖДИЋ

Официри могу изгинути или издати, топови могу пуцати и на оне који су их палили кад другоме падну шака, али има друго једно средство које од сваког сељака може и градило је већ у нас официре, које је силније од свију топова и бајонета: а то је свест слободних грађана то је одушевљење једнога целог народа за исту мисао, а то сте ви обоје за 15 године математски давили. У осталом несмо ми тако далеко од турске раје као што ви мислите. Ми само имамо своје харачлије то је све... Или где је та унутрашња независност што је никла из оног језера пуног крви, коју проли народ из свога срца у почетку овога века? Парче по парче продали сте је сву. У градовима седе Турци и са својим напереним топовима не даду ни да се зачне српска трговина и радиност. Српски великаши не потпадају под српски суд, већ под заштиту порте, и њима је слободно да запале грађански рат у земљи кад код се стану отимати о власт, кад год зажеље да мењају кнезове. Ако вас погони народ, ви бегате у градове, а одатле у Видин, одатле у Цариград, па вас отуд премилостиви султан милом својом опет поставља на ваше златне положаје – а народ мора да слуша јер су му уста зачепљена, јер су му руке везане. Или, чиме се ми разликујемо од остале раје? Колико се пута састаше посланици народни за ово 15 година да се саветују о државним пословима, и да прегледају како се руковало народним имањем? Или у нас не суде судије по туђем ћитапу него, као под Душаном, сваке суде његови суграђани, порота? Или у нас има књижеван, уман живот? Јадна нам мајка. Није доста што

наша цензура има право да чак и љубавне песме исправља, него су нам господа ово мало књижевне сиротиње поделили на „књажевско-српску“ и „аустријско-српску“ књижевност начинивши од три писмена кинески зид између душевног живота с ове и с оне стране Саве и Дунава. Ох, мене хоће чемер да задави. И то су и ове све саме измишљотине господине поочиме?

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Гледа њреда се замишљено)

НАДЕЖДИЋ

(Погледа ја с њређењем и брзо оде)

СЦЕНА ТРЕЋА

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Сам)

Да, да... живот није и не може бити онакав како га безазлене хуманисте сањају у својим књигама... Како је жалосно како је ужасно верна слика коју ми ова двојица изнесе пред очи! – А колико има још ствари шта они ни један не сањају што само Бог, и моје пробдивене ноћи знају. Али другога пута нема. Велике идеје ишту и великих жртава да би се остварити могла. Ова ће се земља само тако спасти бабе на престолу, ако деспотизам женске владе преврши обичну меру. А то ваља ускорити, јер се у Европи гомилају облаци са свију страна, па треба за време олује да се нађе на врху српске кнежевине челична снага која ће бити кадра све узде крепко да притегне, и у даном моменту да положи темељ чврстој огромној монархији на Балкану, која се неће распасти као Душанова. Само таква форма државна, само јаки гвоздени обручи могу одржати у целини те многе разнолике народиће, што се гложу међу собом као пашчад, ево већ толико векова. „Слобода“, „братство“, „једнакост“, како лепе речи! Како се мало остварити могу. Колико стотина хиљада глава позобаше у једној Француској, па где се дедоше? Народ је раскалашно, злурадо дериште, па кад се дочепа власти оно баца гази и руши све што нађе лепо и узвишено, а ако се не нађе какав одрастан, паметан човек који уме владати камџијом, оно на послетку само себи дође главе играјући се с ватром. „Ама Швајцарска – вичу деца – како се у њој одржала слобода? Како у Америци цвета свако благаостање? А и тамо и овде живе у заједници како браћа сијасет племена и народа различитих по језику, по вери, по свему“. За Америку није вредно трошити ни речи. Тамо је пола народа роб, а пола бездушан трговац, и први судар те две половине збрисаће за навек с лица земље ту хваљену федерацију североамериканских слободних држава. А Швајцарска? То нит' је народ ни држава, то је велика папрена гостионица за путнике европске, које она до голе коже опељеши... Што више живим то све више увиђам како су

истинита она велика начела која су састављала моју политичку веру за цело време моје државничке радње. За то напред! Циљ није више далеко. Вучића и Гавана могао би још сад скинути с врата али један ми може послужити својим свезама у Цариграду и својом популарношћу у Грузи, а други ће ми доста помоћи својим новцем. После кризе лако ћемо с њима.

(Хога ђо соби – ђосле крајкој ћуџања)

Штета за Надеждића... Добро перо... Он опасан? Напротив он сад види да нема другога спасења за његов „народ“ до скупштине па ће из петних жила агитирати не слутећи да и ја ништа тако не желим као да ме натерају да сазовем скупштину... Али ако га Београд изабере за посланика? Ба; за енергичног државника није то никаква сметња. Ми ћемо просто уништити избор...

Хога по соби. Ћирица уђе.

ЋИРИЦА

Г. Гаван Соларић моли за допуштење да се представи в. високородију.

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Трине се)

Ко? Г. Соларић је увек добро дошао.

СЦЕНА ЧЕТВРТА

Лејеничић, Гаван Соларић.

ГАВАН

(Рукујући се с Лејеничићем који му је изашао на сусрећу).

Ја сам изван себе драги Лепеничићу. Је ли с' твојим знањем мој Саша окован?

ЛЕПЕНИЧИЋ

Ја га несам могао спасити јер све артије завереничке које су поватане и које ће морати изнети суду, показују како је он јако компромитован.

ГАВАН

Па шта сад?

ЛЕПЕНИЧИЋ

Они ће сви бити осуђени на смрт.

ГАВАН

(Сћукне се корак назад)

И мој Саша?

ЛЕПЕНИЧИЋ

Не бој се. Саветници подпадају под јурисдикцију блистателне порте. Него ево шта ваља чинити. Пошљи одмах човека – али у кога се поуздати можемо у Цариград нека подробно јави тамо да је сад преко нужен портин комесар. Ја ћу му спремити једну депешу за великог везира да нам не пошљу опет каквог ефендију, него човека с којим можемо преговарати и о мало важнијим стварима. Ти ме разумеш. Разуме се да ћемо се ми бајаги противити томе мешању порте у наша унутрашња дела, али они нека само шиљу комесара.

ГАВАН

Добро; још данас ћу ти послати кога мислим да је најудеснији за тај посао. Је ли ти са свим сигуран за Беч и за Париз?

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Извади из једној чекмеџија неколико џисама)

Ето ти па се увери сам. Све иде не може бити боље. Ако се, међу тим, немог-не другаче ми ћемо скупштину. За тај случај треба да нам се нађе доста готова новца.

ГАВАН

То је мој посао. Ја мислим да ће једно 10–50 хиљада дуката стићи.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Оно истина сиротиња је и голоотиња па ће се продати за багателу; али опет нека нам се повише нађе. Стоструко ће се све накнадити.

ГАВАН

На посао дакле.

(Рукује се с Леџеничићем и оде)

СЦЕНА ПЕТА

Лепеничић пође на врата десно која воде у велику собу: отворивши врата опази Касандру на прагу.

ЛЕПЕНИЧИЋ

А; ти си пошла по мене; ваљда вам се досадило чекајући?

КАСАНДРА

Да; мајка ме је поодавно послала да вас зовнем али ја сам видела да имате посла па несам хтела да уђем док вас не оставе гости.

ЛЕПЕНИЧИЋ

И паметно си учинила; хајдемо.

КАСАНДРА

Идите ви отац; ја нешто несам гладна, па хоћу да се завучем у вашу собицу да на тенани читам штогод.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Па добро.

(Оге)

Чим јој оца нестане, Касандра се сва стресе; глава јој клоне на прси, руке јој малакшу низ тело; на целом бићу види се како јој је тешко било да се пред оцем покаже равнодушна; она се клецајући приближи најближој столици па седне и покривши лице марамом остане неколико тренутака непомична.

КАСАНДРА

Тешко мене несрећници што ме прве речи које зачух пришавши вратима скаменише пред њима, па не могах ни једним у дом маћи, па морадох све чути, све... Мени се мозак кружи, од како погледах у страховит амбис над којим ја за сапунским мехуровима јурим... Ја се кинђурим као додола ја кокетујем као најгадније изгубљено женскиње, а око мене пропада један цео народ, пропада на мукама од глади, и зиме, пропада у срамоти и ропству и мој сопствени отац спрема се да га мукло и кукавички удави... Како дршће свака жилица у моме телу под ужасним огњем Здравкових речи... Ох Здравко, да си знао да те ја без даха у прсима слушам, дршћући од самога гласа твога као злочинац коме се пресуда изриче, ти за цело не би изрекао оне три мале речи, што раскопаше сарањени рај душе моје, оскрнављене снове мога чистог срца, који беху тако дубоко претрпан и светским животом, да се никад више не надах видети их. Ти не би за љубав освете пустио да видим шта је могло бити да сам ја кадра била тебе разумети; не би пуштао да га теби сравним с овим дрвеним људима без срца и душе или са срцем од самих гуја а са душама као црна ноћ...

(Ћиџи)

Ко ће ме спасти од мене саме?

(Ухваџи се за њрса).

Ваздуха, ваздуха!

(Полеџи њрозору ња да ња расклоџи за џим се ухваџи за једно крило и дише силно)

СЦЕНА ШЕСТА

Касандра. Надеждић уђе хиџно, али кад улегда Касандру, шприне се.

НАДЕЖДИЋ

(Хладно).

Извините госпођице што вас тргох из ваших мисли али ја се надах у овој соби затећи г. оца.

КАСАНДРА

(Која је међу њим брзо ушрла сузе)

Отац је у трпезарији господине. Да га зовнем?

НАДЕЖДИЋ

Хвала лепо; није нужно узнемиравати га; ви ћете бити тако добри да му ову кесу предате, он зна какви су новци у њој.

КАСАНДРА

(Климне ђавом узме кесу и сјуси је на сјо; рука јој гршиће)

НАДЕЖДИЋ

Госпођице...

(Поклони се и ђође к враиима)

КАСАНДРА

Г. Надеждићу, само једну реч. Ја знам да ми се у овом тренутку последњи пут овога живота разговарамо и разумем потпуно за што се растајете и без „с Богом остај“. Да сам ја на вашем месту и ја не би имала толико самопрегорења да се растанем с госпођицом Касандром као с некадашњим познаником. Међутим, ја мислим да ми је дужност да вам нешто од опште важности саопштим, пре него што се растанем.

НАДЕЖДИЋ

(Посмајра је ђажљиво).

Ја слушам госпођице.

КАСАНДРА

(Сјушеним ђасом)

Ако Србија има још неколико синова који су готови заложити свој живот да спасу народ, и ако сте у свези један с другим, знајте да је коло људи које му је на

челу мој отац и Гаван Соларић, предузело да своме господовању жртвује живот и будућност целог народа.

Хоће брзо да мимо Здравка њрође у другу собу, али он јој њрејречи њуш.

НАДЕЖДИЋ

Извините госпођице, али...

КАСАНДРА

Пустите ме; ја не смем више да знам него што сам вам казала.

НАДЕЖДИЋ

Ах ја и не тражим више од вас; знамо ми боље шта наши великаши хоће него што они мисле; него растумачите ми ту џиновску загонетку, од кад београдске даме поред својих коња, штуцера, клавира и салонских послова, поред брига о тоалети и забавама, имају каде да мисле и о судбини народа свога? Од кад се оне интересују за тај „канал“?

КАСАНДРА

Ви би се стидели себе самог да знате шта сте сад учинили. Преклињем вас живим Богом не исмевајте живе мртваце.

Хоће силом да оде; Здравко је ухвати за руку.

НАДЕЖДИЋ

(Пренеражен)

Касандро!...

КАСАНДРА

(Заѡрејѡи сва ујушеним ѡласом)

Здравко Надеждићу, ја сам балском ципелом згазила најпоштеније срце што је икад светом љубављу закуцало, али, самртнога ми часа, који неће бити далеко, ја сам то за четврт сахата од данашњег дана, скупо платила, смилуј се, не изговарај више таким гласом моје несрећно име, немој ми још показивати како је горко умрети пре него што се живело, како је страшно убити и себе и оне који вас љубе.

НАДЕЖДИЋ

(Зајрли је –)

Какав Бог из тебе проговара девојко, каквим се чудом на ново ствараш, срушено небо моје? До сад не веровах да је љубав неког невидимог и не појамног створитеља кадра била да из ничега начини васиону, читаву гомилу светова, а сад ево видим да је једна искра тог божанског огња кадра да упали душу у мртвومه телу.

КАСАНДРА

(Дршће у целој ѿшлу)

Смилуј се Здравко, смилуј се!... После оваког тренутка не би ни јунаку досегла снага да издржи безваздушну празнину – живот без цели, а камо ли ћу ја... Смилуј се, презири ме, мрзи ме; ти не смеш мене волети.

НАДЕЖДИЋ

Ако дође време да мрзим отаџбину, човештво, слободу, ако узмогнем презирати истину, поштење и заштиту слабих и недужних, онда ћу и тебе и себе мрзити, жено моја; ал' донде ћу те љубити са свом снагом моје жедне душе.

КАСАНДРА

(Сакрије лице у њејовим негрима)

Ја не могу бити твоја жена Здравко, и та је мисао губилиште моје. Девојаштво душе није тако лако сачувати као образ и поштење у друштву. Ја сам од оног кобног дана кад нас раставише па до данас много ствари чула, видела и читала које песме знати твоја невеста кад ти руку пружи.

НАДЕЖДИЋ

То једно признање, дивна девојко, скида са тебе и најмањи атом онога што скрнави жену, сама та свест поникнувши у твојој души брише за навек сваку и најмању успомену која би недостојна тебе била. Па и кад не би тако било, чиста љубав је кадра да на ново свешта ма како оскрнављену цркву. Ти сад само осећаш то јединствено човешко осећање, тебе заноси то узрујано море непрегледне среће, ал' ја сам о њему и мислио, о том главном покретачу људске образованости, и буди уверена да нема тако пропалог човека кога не би могла љубав поправити и вратити људскоме друштву.

КАСАНДРА

Не – не – ја толико среће поднети не могу...

НАДЕЖДИЋ

Ти си од данас моја жена пред Богом и пред људима.

КАСАНДРА

(Падне ѿред њим на колена)

А ти си мој Бог.

Надеждић је ѿодише и ѿљуби у чело.

ЗАВЕСА ПАДА

РАДЊА ТРЕЋА

У ходнику левоја крила београдске војне болнице. У дну солдаџи, жене, деца. Лево ошворена враџа једној шпаларској мајацина, и пред њима два сликара са ђушкама.

СЦЕНА ПРВА

Лејеничић уђе с десна; за њим кајеџан Тодоровић.

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Догирне кају одговарајући на салутовање војника).

Је ли дошао ескадрон који је одређен да спроведе заточенике у Гургусовац?

ЈЕДАН СТРАЖАР

Јесте в. високоблагородије.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Нека командир дође овамо.

Солдаџ оде; Лејеничић хода јоре доле с прекршеним рукама.

ЛЕПЕНИЧИЋ

(За се)

Какво чудновато јогунство у тога попа! У целом процесу остао је миран, хладан и непоколебљив као каква гола стена о коју олујине бију, па не само да је несу кадре ни окрњити, него је само оперу и очисте. Чисто би човек дошао у искушење да верује тако звана „характере“ тих занешењака, са чиме се они тако јако хвастају. Срећом има други кључ тој чудноватој продрзљивости. Њему није врана мозак попила па зна да му не би ништа помогло ни да се покори и да моли. С тога употребљује ту прилику да нам малко импонује својим „гвозденим“ характером.

ТОДОРОВИЋ

(У ђушној ојреми – салутирајући).

Ваше високоблагородије!

ЛЕПЕНИЧИЋ

Ви сте одређени за управитеља гургусовачке куле?

ТОДОРОВИЋ

На служби в. в.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Је ли све спремно и у реду?

ТОДОРОВИЋ

Све се налази исправно. Осуђеници су обучени у робијашко сукно, на свакога су ударена најтежа гвозђа. Свакоме је дато и по једно ћебе да се завију. Сад се чека само за колима и за попом кога тамо,

(Показује на маџацин)

брију, да буде подпун распоп.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Је су ли вам солдати поуздани?

ТОДОРОВИЋ

Као челик. Ако се само који макне или писне штогод, притући ће га као миша.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Добро је. Његова светлост ми је

(махне му руком да ђриђе ближе)

препоручила да вам, у знак њеног особитог поверења и високе благонаклоности,

(Тодоровић салуџира)

приватно дам један савет поред званичне инструкције коју сте добили. Могуће је да ће њ. светлост наћи се побуђена, после неколико месеца, да помилује гургусовачке заточенике, па би јој врло мило било ако би дотле суха болест од које и онако давно пати заточеник Саша, уграбила своју жртву.

ТОДОРОВИЋ

Разумем в. високоблагородије. Његова ће светлост бити задовољна са мном.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Ви знате како обилато награђује наш премилостиви господар сваку верну службу.

ЈЕДАН ВОЈНИК

(Угну ходника)

Назад. Овамо нико не сме.

ТОДОРОВИЋ

Шиљбок! Шта је тамо?

ВОЈНИК

Некаке чаршилије хоће апсенику Василију.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Пуштај!

СЦЕНА ДРУГА

Пређашњи, Надеждић и Савка воде испод руке Давину. Обе сиромашно љалачки обучене.

НАДЕЖДИЋ

(Угледа Лејеничића)

Ја вас молим господине, у име овог несрећног женскиња, да им се не одкаже милост која се ни најзакованијем зликовцу не одриче, а то је да се опрости са својом породицом.

ДАВИНА

(Пријадне к' нојама Лејеничића)

Милост господине тако ти деца жива и срећна била, смилуј се па да ти Бог на твом породу оваку несрећу уштеди.

ЛЕПЕНИЧИЋ

(За се)

Каква мисао!

(Гласно)

Устаните. За то није нужно молити. Кад је остали осуђеницима који су несравњено више криви, допуштено да се са својима опросте за што не би било и распопу Василију. Заповедите, г. командиру, да га доведу чим буду с њима готови.

(Тогоровић салутира и оде у маџацин)

Мени га самом врло жао, и да је мало мекши био, да се мало чувао подрзљивих израза – ко зна како би пресуда испала...

ДАВИНА

(Обнадежена)

Ох, па можда није још све изгубљено. Кумим те Богом и св. Јованом, спасавај ако се још може, не дај да једна поштена кућа са свим пропадне не дај да недужни црви, на правди Бога, од глади скапљу.

(Савки)

Моли, девојко, моли. Живот нам о концу виси...

САВКА

(Мирно и смерно)

Мене је стид молити мајко, да се опрости човеку који није нигде ништа скривео, ван ако је злочинство бранити кукавни народ.

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Мери је од главе до нога; – за се)

Охо – зар те злосрећне идеје тако дубоко рију?

ДАВИНА

Не слушај је господине, куку мене, и она је на брата и она не зна шта говори.

(Језајући на ново зајрли колена Лејеничићу)

ЛЕПЕНИЧИЋ

Ја не могу ништа обећати, али ако га склоните да напише молбу његовој светлости у којој признаје целу своју кривицу, ако се скрушеним срцем раскаје и обећа у будуће бити веран и покоран, ја ћу се из свију сила упети код господара – па ко зна... Он је срца милостива...

(Давина љуби руке Лејеничићу)

НАДЕЖДИЋ

(За се)

Крвожедни звере!

САВКА

(За се)

Зар одиста има људи који уживају у туђим очајничким мукама, па их продужују да их се само сити нагледају...

(Језа је вајца)

О... о... о, тешко мени што сам жена.

СЦЕНА ТРЕЋА

Пређашњи; Тодоровић. Доведе њих с њима Василија, у робијашким хаљинама од белој сукна с ојромним ланцима на ногама обријан је и ошишан.

ДАВИНА

(Чувши звекећање ланца, скочи као зграњућа)

Куку попо!... Куку мене!

(Сви ројом се Василију на прса).

ВАСИЛИЈЕ

(Дршћућим ѿласом)

Мајко... моја јадна мајко!

(Уіледа Савку која му се ѿприближила држећи ѿрчевиѿио сѿиѿинуѿу мараму на усѿиима)

Сестро, поносе мој!

(Пружи јој десну руку – левом ѿридржава маѿиер)

САВКА

(Зіраби обема рукама њѿову десницу ѿпринесе је усѿиима и ѿлаче)

*Пауза у којој се само јецање жена чује. Надеждић сео на једну дрвену клуѿицу ѿред маѿацином, ѿодуѿро ѿесницама ѿлаву надѿледа укочено у земљу; Леѿеничић савија циѿару и ѿосмаѿира из ѿриккрајка ѿажљиво целу сцену; Тодоровић се насло-
нио на ѿрозор од ходника ѿа ѿледа у авлију и добошари ѿрсѿиима на зиду.*

САВКА

Ох, бато... ал' је тешко бити човек...

ВАСИЛИЈЕ

Стегни срце, јабуко моја... Ако је утеха имати у несрећи друга, ми имамо један
цео народ... И колико су лакши ови моји ланци од његових; ми барем знамо да су
нашој несрећи криви зли људи који су се докопали власти, док сами себи не дођу
главе, а сиромаш народ мисли да му сва та страдања шиље Бог у своме гњеву, па
им целива руку која га убија...

ДАВИНА

Ох мене, последња узданице, зар и тебе да изгубим.

(Зацени се оѿеѿи од ѿлача)

ВАСИЛИЈЕ

Па шта знамо мајко? Мужа су ти Турци искасапили што није хтео да остане
роб; једнога ти сина катане исекоше што је био веран своме кнезу; други је изда-
нуо на мукама што није хтео да призна Вучићевог кнеза за свог господара; па куд
је та аждаја прогутала хиљаде глава српских с коца стамболског до последње
жртве Вучићеве, нека иде и моја глава. Она барем не пада на господовање једног
човека.

ДАВИНА

Не говори тако сине ако Бога знаш. Твоја је срећа у твојим рукама. Ти се можеш још спасти. Признај све што си погрешио, моли сине, па ће ти господар опростити.

ВАСИЛИЈЕ

(Горко смешећи се)

А шта сам скривио мајко моја?

ДАВИНА

Макар и да ниси, покори се власти. Помисли да свака власт од Бога долази.

ВАСИЛИЈЕ

Бог би био целат, моја стара мајко, кад би се ово по његовој вољи радило што данас власт у Србији ради.

ДАВИНА

Преклињем те млеком којим сам те одхранила и свима гробовима наше несрећне куће, не гази ногама своја сопствена невинашца, не убијај своју мајку која те је чемерном муком одгајила не убијај жену и сестру своју кад их све можеш спасти једном речју. Покори се, хранитељу!

ВАСИЛИЈЕ

(Загршће)

За што ме неси у колевци удавила мајко моја...

(Окрене се Савки)

У тебе је чисто, анђеоско срце. Говори, хоћеш ли и ти да признам и да молим?...

САВКА

Ти знаш, бато, да си ми милији од живота али ја би те волела мртва целивати но гледати на коленима пред изметима људским.

ВАСИЛИЈЕ

(Силно је зајрли)

Ја несам забадава жив.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Господин капет!

(Излећи на њоље – Тодоровић за њим)

НАДЕЖДИЋ

(Чим Лејеничић с' официром јурну на њоље скочи с месџа, учини Савки знак да њихваџи мајку и да је мало одведе на сџрану ња ухваџи Василија за руку)

За кућу се не брини; ја ти дајем поштену реч да неће никакву невољу осетити. И за народну ствар не очајавај. Док сам се ја колебао образовала из тија читава војска пријатеља народних и принова слободе. Ако Бог да неће много проћи, па ће ми развалити гургусовачку кулу.

ВАСИЛИЈЕ

(Пољуби се с њиме)

Опрости брате, што те код оног ниткова не разумедох.

С њоља се чује велика звука ланаца, сабаља, чује се џојоџи коња, зврјање кола. Глас Тодоровића: Шилъ боци, дајџе џој лудој расџоџа амо.

СТРАЖАРИ

(Василију)

Напред, марш!

ВАСИЛИЈЕ

(Пољуби мајци руку)

Праштај мајко моја. Збогом сестро, васпитај ми са женом децу у поштењу и љубави к слободи.

(Пољуби Савку у челу – она њеџа у руку)

Аманет вам народ и моја сирочад.

Надеждић се брзо рукује с њим па притрчи Давини која се једва на ногама држи.

ЈЕДАН ОД СТРАЖАРА

(Гурне кундаком Василија у леђа)

Ступај кад ти се каже.

ВАСИЛИЈЕ

(Приџисне руку на њрса)

Вечна правдо, праштај кукавној деци народа, којој су и срца ишчупана.

Стражари га одвуку напоље; за њима изађе цела гомила која је стајала у дну сцене.

ДАВИНА

(Писне ња се сїройошїа без свесїи)

САВКА

(Преїлашена)

Нано, нано!

НАДЕЖДИЋ

Не бој се сејо, то је само несвест. Придрж'... чекај... ха.

(Подїне Давину)

Овамо у шпитаљску апотеку, док они оду.

(Однесе је са њим Савка)

ГЛАС ТОДОРОВИЋА

Та придрж' ту узенгију звекане...

(Јаче – комадује)

Ескадрон смирно! Сабље к рамену!

ДРУГИ ГЛАС

Дивизион стој! На десно! Равњај се!

ГЛАС ТОДОРОВИЋА

(Иза кулиса)

Јунаци; видите ли ове зликовце? То су била велика господа, која су седила уз колено његовој светлости, нашем премилостивом господару и књазу Александру Карађорђевићу првом, и који су га још гадније издали него Вук Бранковић кнеза Лазара на Косову, – а што да вам их ређам ваздан кад није вредно ни имена да им се зна... Зар су они били достојни да носе златне капе и везане јаке. Личина је за њих. Јунаци, пазите добро на њих, па ако само видите да се један другом примиче да се разговарају или који покуша да умакне – кубуром у чело! – Еј ти сељо тамо, отварај капију.

(Командује)

Касом марш!

Промена сценерије.

СЦЕНА ЧЕТВРТА

Пред једном омаленом кућом на врачару близу војне болнице. Десно башїа, лево улица.

Сїанко Милић, заїим Ћ. Ковић.

СТАНКО

(Излазећи из куће, ѿговори унуѿра)

Нека, све једно, ја ћу га на пољу причекати.

(Дође наѿрег)

Ваљда неће дуго изостати.

(Хога)

У осталом он је глупо урадио што је отишао да се опрости с попом кад зна да ће га видети па записати на рачун у црну књигу где и онако његов лист није празан. Ал он је такав, он чини само оно „што му његова савест допушта“ он ће свагда и у свако доба учинити „своју дужност“ па макар га одмах за то обесили. Таки су сви ти идеалисте; њима је стало до тога да буду до најмањих ситница „људи од начела“ да буду гвоздени и онде где би доста било да су од растовине, а што све то не само неће послужити општој ствари него у шкоди – то се њих не тиче, само кад се сачува начелна слѣдственост.

(Уѿлега Ћ. Ковића)

А шта се тај шеће око Здравкове куће? Па како се ужирио дембел светски!... Нуто, па баш завирује неби ли кога опазио у Надеждићевој соби? Ао соколе зар остали шпијуни толико посла имају да су амо тебе чак морали закомандовати?

Ћ. КОВИЋ

(Оѿази ѿ ѿа му ѿриђе врло близу ѿреѿећи му ѿрсѿом)

Хај, хај, г. професоре, зар сте и ви већ у заседи; зар сте је већ и ви угледали?

СТАНКО

(Сѿшукне се корак назад за се)

Ух ала удара ракија из њега.

(Гласно)

Каква заседа, кога сам то могао видати?

Ћ. КОВИЋ

Та шта се будите ко бајаги, као да не знате да говорим о најновијој метреси г. Надеждића.

СТАНКО

Ви се варате; Здравко има пречега посла него да тражи себи метресе.

Ћ. КОВИЋ

Дакле је доиста несте видели? Ах, професоре, какво тело, какве форме! Ја још пунијег биста ни лепших ножица не видех од како сам на свету. Кажем вам, данас да оде у коју европску престолницу, добила би у балету одмах најмање пет хиљада фор. и два банефиса годишње, а рођена модра крв сатрла би се са

новчаном аристократијом отимљући се о један пољубац за прстића њених небеских ногу.

СТАНКО

(За се)

Тешко теби гаде!

(Гласно)

Ја не знам да л' има кога код Здравка или може бити код његове газдарице у гостима, али ако је дојиста онда се чувајте да такву коју песму пред Здравком не отпевате, јер Бога ми...

Ћ. КОВИЋ

Г. Надеждић је сувише човек од света да би се могао заборавити. У сваком случају он би видео да се официрска част крвљу пере.

(Удара се ђо балчаку)

СТАНКО

Тако ми професорске части г. поручник, ви би што се тиче ритерства могли бити и у самој Аустрији узор официра.

Ћ. КОВИЋ

Мислим да несте претерали. А зар и професори имају особиту част?

СТАНКО

Наравно, само је ми више чувамо да се не упрља јер би је ми морали мастилом прати.

Ћ. КОВИЋ

(Церека се).

Хе, хе, хе! Zehr gut, zehr gut!...

Ајте мало самном ја сам одавно желео да се с вама разговарам о вашим и мојим начелима; јер то нема сумње да сте ви прикривен демагог.

СТАНКО

Хајд'те тако право г. поручник.

(Окрене му леђа – за се)

И ти имаш начела лутко дрвена!

Ћ. КОВИЋ

(Дувне – ђа оде)

СЦЕНА ПЕТА

Станко, за њим Надеждић са Давином и Савком.

СТАНКО

Која ли га је то милостива госпа данас изневерила, па морамо ми да забављамо шарену бубу.

(Седне на клупу пред кућом ња хоће да бележи нешто; али улега Здравка са женама ња усмилане)

НАДЕЖДИЋ

(Улега ња)

А – Станко зар си се већ вратио?

(Пружи му руку)

Добро дошао. Причекај ми мало, сад ћу ја.

(Одлази жене до врата ња се враћа)

СТАНКО

Какве су ти то паланчанке?

НАДЕЖДИЋ

Мајка и сестра честитог попа Котрашког. Срећом их сретох баш кад стигоше на колима, а иначе ко зна колико би се морали пребијати по Београду где нигде никога свога немају. Ја сам им уступио за ово 2–3 дана што ће бити овде моју собу, него ми беше ноћас незгодно спавати код бабе на канабету. Има ли код тебе места?

СТАНКО

Разуме се; дођи ми и онако имамо сила да се разговарамо.

НАДЕЖДИЋ

Еле, шта нам носиш из унутрашњости?

СТАНКО

У главноме народне ствари стоје прилично. Ја сам савесно скупљао све податке, и нашао сам пропаст. Огорчење расте као лавина и на кога се свали, славе ми неће му бити лако. На неким местима нашао сам поред свег ужасног притиска који ми једва можемо преставити у Београду, доста људи који отворено у чаршији говоре да се овај зулум више не може трпети, а на неким су људи тако убијени да се ни у што више не уздају него сагнули главе па трпе, и њима је

требало пришанути реч коју су наше видинлије прилично вешто забашурили и закопали, па да опет живакну.

НАДЕЖДИЋ

Та је реч: народна скупштина.

СТАНКО

Разуме се; и да си видео какав огањ ужиже та реч у очима најсвакидашњијих чивитара, ти би видео да цео народ, ако није са свим убеђен о своме праву да утиче у државни живот, а он барем слуги да га само то спасти може. Ја не претерујем, ако ти кажем да ћемо за неколико дана моћи, кад нам затреба, сјурити десетак хиљада под Београд, да с руком на пиштољима захтевају народну скупштину.

НАДЕЖДИЋ

То је врло добро; али ја мислим да нам неће бити нужно хватати се тога пута. Видинлије се тако гложе међу собом око кости за коју се надају да ће бити бачена међу њих, да ће они сами сазвати скупштину, уздајући се сваки за се да ће тако најлакше скинути своје другове с врата.

СТАНКО

Браво соколе та ти се почињеш отресати оног питања и у самим речима. Мора да се нешто догодило код тебе док сам ја био у „внутрености“.

НАДЕЖДИЋ

О томе после; него реци ми славе ти је ли све оно истина што су нам пре јављали пријатељи о капетанима?

СТАНКО

Много црње и горе. Ево слушај што сам могао чути за једног од најобичнијих. То ти је неки Н... Ј...

НАДЕЖДИЋ

Он је, ако се не варам, капетан у округу Крагујевачком?

СТАНКО

Јесте.

НАДЕЖДИЋ

Пре четири године био је регулашки официр, па су га после оправили у срез?

СТАНКО

Тај исти. У свом срезу нема живе душе која га не проклиње; нема иоле за-
дружне куће на коју није ударио глобу а избатаинао је до данас – словом велим
– преко хиљаду људи, ни кривих ни дужних.

НАДЕЖДИЋ

Како то? Та ваљда је тражио привидних узрока?

СТАНКО

Њему не требају узроци као ни великим деспотима. Ево како он бије народ:
Крене се он ту пре неког времена из Крагујевца, и то пијан, и ако је било из јутра;
дође у Петровац и ту повали па избије некога Петка, што му је прешао пут... У
Десимировцу седне да руча и певајући је гледао како му пандури бију једног
сељака који није ни толико скривио као Петко. После ручка скочи на коња и зо-
вне кмета да му нађе да „наврши свету тројицу“. Кмет га одведе до једне ливаде
на којој један момак од својих 19 година дене сено. „Онога је момка отац обелио
неколико грана у своме забрану“. Ваља ти знати да је отац тог сиромака две го-
дине пре тога дана био умро. „Дајте га овамо“ кликне, пандури га шћепају са сена
онако знојава у гаћама и кошуљи, обале га на земљу, и ударе двадесет батина.
Пре тога дана био је тај момак најсрчанији и напоштенији младић у целоме сре-
зу, а данас – ја сам га видео... Зазира од сваког детета, пропио је целу очевину,
не ради ништа, не говори ништа осем што кадшто промрмља: „Мене је Н... убио“.

НАДЕЖДИЋ

(За време ѝриче хода великим корацима ѝоре доле)

Станко! То је страшно... страшно...

(Покрије лице шаком)

СТАНКО

О, ја још несам готов. Међу његовим креатурама – кметовима има један који
се зове Павле, који је покрао црквене новце; он наведе Н... на крчевину некога
Миљојка, који је баш палио кладе и орао. „Је ли масан?“ упита Н... „Врло масан
господине“. На то се продере капетан. „А бре лоло, како си смео окрчити њиву;
вежите пса пандури!“ Ликтори докопају човека од плуга и уједече. „Дај лоло се-
дамдесет дуката“. Он јадник вели да нема. Капетан заповеди да га баце у ватру.
Кад пандури ухвате један за главу други за ноге, Миљојка стане молити и обећа
50 дук. „А како смеш псе један крчити и сећи шуму.

(10 ѝрмова било је Бої зна кад оборено)

Ја ћу тебе на робију, на колац. Хајде, водите га.“ Миљојко обећа 60 дуката.
Солдачина стане опет псовати и заврши. „Ја ћу тебе у ватру а јавићу књазу да
пошљу да ти и кућу спале.“ Пандури опет замахну. „Не за Бога, даћу 65 дук. немам

више часнога ми крста.“ Кмет пришане капетану да дојиста нема више, и Н... узме 65 дук. па га пусти.

НАДЕЖДИЋ

Ама јеси ли ти сигуран да је то све истина човече?

СТАНКО

Ја сам то све од самих сељака чуо. Ја сам се и с Миљојком видео и он ми се поверио, пошто је видео да несам шпион.

НАДЕЖДИЋ

А кметови, Станко, кметови?

СТАНКО

Н... махом оне људе меће за кметове који му се удворе подводењем, за то су му они после благодарни, и све што се на добош продаје оставе будзашто капетану. Тако је за четири године стекао хиљаде дуката. Његова жена носи дукате до појаса. У осталом он није горд. Он узме и по грош мита, или ако му који ређи сељак из презирања да „на каву“.

НАДЕЖДИЋ

Ама општинари, шта чине општинари? Та бар њих бирају њихови сељаци!

СТАНКО

Општинари се туже донекле, али кад виде да цела њихова дангуба у раду не помаже ни да им тужба до каквог начелника дође, него шта више још навуче освету капетанску на село, а они онда сагну главу под јарам па ћуте. Та шта смо ми урадили који разговарамо о Хеглу и Шпинози докле све ово око нас бива, ми, професори и столоначелници попечитељства?

НАДЕЖДИЋ

Ти имаш право; али не би ни то ваљало да смо почели штогод не уверивши се собом о целом стању ствари. Сада се не сме више оклевати. Ја сам први почео спремати се. Одрешио сам себи руке.

СТАНКО

Како то?

НАДЕЖДИЋ

Дао сам оставку на службу.

СТАНКО

(Пружи му руку)

Е вала Здравко. Ти не знаш како ми је то мило, јер је знак да се твоја енергија буди. Али с друге стране, глупо си урадио што си упустио положај.

НАДЕЖДИЋ

За што?

СТАНКО

За то што је Лепеничић коловођа наших Видинлија, а ти си које као његов секретар које као суђеник његове ћерке могао много више учинити за народну ствар него овако.

НАДЕЖДИЋ

Пре свега забрањујем ти да се титраш са мојим приватним одношајима и светим осећањима, а друго запамти да ја не би био шпион ни за љубав слободе и народа.

СТАНКО

Света осећања да бацимо сад у кошар ја знам само једно необориво и највеће осећање – то је љубав к себи самом, а из тог једног осећања, само кад је у здравој дози било у човеку, никло је за човештво много више користи него из свију ваших „светих“ осећања ђутуре. Него сада буди тако добар па ми кажи за то што ти не би изспијунио једнога као што је н. пр. Лепеничић, кад би било вероватног изгледа да би с тим што би из шпијунисао могао спасти и своју и једнога целог народа личну слободу?

НАДЕЖДИЋ

За то, што је испод достојанства човека да се служи тако гадним средствима да до цели дође. Слобода би била врло ништава стварка кад она не би могла победити без тих прљавих средстава којима се држи деспотизам – ћев једнога над правом свију.

СТАНКО

А молићемо, чиме побеђујете та – сигурно такође „света“ – слобода?

НАДЕЖДИЋ

Унутрашњом, моралном силом својих начела.

СТАНКО

Бум! То пуца као шестофунташ. Ако ти скрстиш руке па чекаш док идеја слобде победи својом „унутрашњом снагом“ и у нашој Србији, дотле ће чак и праунучад наша црци под камџијама видинлијскога система Ја дојиста несам кадар да појмим људе твојих појмова! Ама Србине, у њих је војска сачитавам паклом справа за убијање људи, у њих су сви новци чемернога зноја нашег, у њих свезе са свима деспотима Европе – а у нас? Ми ћемо с голим шакама да изађемо њима на мегдан... Та за нас ће да победи „унутрашња сила наших начела!...“ Да живи шарена лажа!

НАДЕЖДИЋ

Ти ме неси разумео. Не велим ја да ми скрстимо руке, јер наша начела не могу победити докле су затворена у нама неколицини. Него ваља та начела, којима се поноси деветанајести век учинити општим благом свега народа, па кад сваки сељак сазна своја права и дужности као грађанин, кад у свакоме успамти та небеска љубав према слободи која нас греје, онда нека сваки солдат деспотизма носи у својој фишеклији све саме Орсинијеве бомбе, а у народа нек опет буду голе руке, па да видимо ко ће победити.

СТАНКО

А колико стотина година заповедате да вас причека историја света, да ви тај дивни план навршите? Знаш ли ти да онда неће бити ни једног деспота на земљи кад стигну сви слојеви народа на ту висину на којој га ти желиш па да се започне борба за слободу? Та народ те је баш за то и школовао преко двадесет година, одкидајући од своје црне проје, да га спасеш од свију његових недуга, да га ти научиш бољем и лакшем животу. Наша је дужност да га спасавамо из онога за што смо убеђени да ће га убити не попујући му много. Шта више ако он не може да се одвикне од тога свако зло и невоља долази од Бога, наша је дужност да га силом, против његове воље избавимо. Узми један прост пример. Један бошњак око Сребрнице има велику гушу. Те гуше хоће по кадшто за неколико сахата тако да набрекну да стисну душник с' обе стране, па човека удаве. Сад, ако си ти доктор, хоћеш ли се ти осврћати; што се он брани и ногама и рукама ако је још при свести кад чује и види да му ти хоћеш да распориш гркљан, или ћеш звати људе да га држе па свршити операцију која ће му спасти живот?

НАДЕЖДИЋ

Стој, стој соколе, тај пример не спада ни мало амо. Цео је ред твојих мисли чисто деспотски. Ти иштеш туторство над народом. То је она стара деспотска песма да је народ мало дете, и да његови старији имају праву и камџијом га воштити – све за његово добро; само је друго издање.

СТАНКО

На то ћу ти одмах одговорити. Сад само ово: Ви несте кадри слушати ваш идеализам до ижице као што ми себичњаци можемо нашу штицу. Овај ће пример ваљда више спадати амо. Ми ћемо ово дана имати скупштину народне странке да се посаветујемо шта ваља чинити. Ти знаш да Лепеничићу није срамота што има повише и то врло вештих шпиона. Сад узмимо да он нешто нањуши о тој скупштини о нама у опште штогод па да те зовне, па да ти каже: Ви сте г. Здравко мој начелни противник али ја сам убеђен да се људи као ви неће послужити недостојним средствима, лажју и.т.д. Кажите ми шта знате о овој ствари. Хоћеш ли лагати поштени идеалисто или ћеш издати будућност милиона људи?

НАДЕЖДИЋ

Ти ако хоћеш у заједљивим досеткама да разговараш тражи друге људе. У свему има извесних граница које се морају узимати у рачун.

СТАНКО

То није истина, ово несу злобне досетке, него гвоздена логика и против ње сви не можете ништа. Пребацио си ми да хоћу и за слободњаке туторство над народом. Овако стоји ствар: Мој је живот и моја слобода у нераскидној свези са слободом онога друштва или онога народа кога сам члан. Околности су учиниле да сам ја понајпре од целог мог друштва сазнао да се не морају довека трпити дахије на врату, и ја хоћу да се ослободим, ја, хоћу да спасем моју кожу, па видим да не могу сам ништа а народ неће ни да ме слуша што ја бунцам да му се ваља отимати јарма кад он има парче проје и полић шљивовице на дан, а да се може боље живети то није ни снио. Зар ја немам право силом или преваром натерати народ да ослободи и себе и мене? Ви не смете заборавити, господо, да је цео живот борба за свој сопствени опстанак.

НАДЕЖДИЋ

То по твоме рачуну нема ничега општег, ничег узвишенијег, ничега на свету рад чега би било вредно жртвовати своје слатко ја?

СТАНКО

Самопрегорење је или парада или је човек тако болесно устројен да му је слатко страдати, и онда је самољубље опет главни покретач. Ама људи, зар не видите да све што живи и постаје и одражава се пропашћу слабијега од себе? Свака више склоњена животиња храни се нижим од себе организмима, човеку не пада ни на ум да плаче кад коље толике животиње на чији рачун он живи; народ се и не осврће на хиљаде људских живота кад му ваља своје народно „ја“ сачувати; јачи народи упијају слабије око себе, па их нестане као да их није било; једна људска раса сатире и растапа у себи сваку слабију од себе с којом се суда-

ри. И мајушни човечуљак у сред тога џиновског закона природе хоће да се игра „самопрегорења...”

НАДЕЖДИЋ

Па куд води то? Истребљењу свега што живи на земљи?

СТАНКО

Јок рођаче, него савршенству. Од прве органске паче начинило се неколико животињица; у којој је било највише услова за живот она се развила у савршенију животињу, а које су их мало имале пропадале су. Са ступња на ступањ развио се полако цео тај непрегледан ланац животиња и то све развијало се јаче на рачун слабијега докле се на послетку није из мајмуна развио човек. Овај је такође таманио све слабије што му се испречило на пут да му смета живети, па се развио од сурових и дивљих праљуди до грађанина североамериканске републике. Па тако то иде даље. Природа се неће зауставити за вашу љубав, она неће полутанство, она јури напред, напред!

НАДЕЖДИЋ

Ама те идеје руше веру, уметност, фамилију, отаџбину руше цео морални свет човека!...

СТАНКО

И нема ништа здраво у њему. Ове идеје дају барем нешто смисла животу, природи.

НАДЕЖДИЋ

И ти дојиста не признајеш све то што цео свет зове моралом?

СТАНКО

Ја јок.

НАДЕЖДИЋ

А за што се бориш за српску слободу?

СТАНКО

Та човече јесам ли ти казао да ћу у слободном народу бити и ја слободан, да ће ми бити живот осигуран од ђевова појединих лупежа и да ћу моћи мислити како је мени драго и говорити све што знам онима који хоће да чују, а да не морам зато после метанисати пред сваком незналицом. Зар ти то није доста узрока за мој рад. Зар баш свуда морају бити света начела?

НАДЕЖДИЋ

(Дубоко замишљен)

Аја – никако. Ту има ужасних неистина. Хајдемо у собу. Ми се деремо у авлији као што се не може на сокаку искупити читава гунгула рад нашег цакања. Хајд овамо. Ти ћеш видети да се последњим слѣдственостима ваших идеја одузима свака могућност да буде људскога друштва.

СТАНКО

Хајд, хајд. Само знај напред да се ја само пред оним што је два пута два четири крстим и целивам.

(Пођу у кућу)

САВКА

(Изађе из куће са једном ѿесѿијом у руци)

НАДЕЖДИЋ

Куда ћете ви Савка?

САВКА

Идем у башту на извор да донесем мало воде.
(Оде у башѿу, а Сѿанко и Надеждић у кућу)

СЦЕНА ШЕСТА

КОВИЋ

(Уђе ѿажљиво обзирући се на све сѿране)

Сад ил' никад!... На целом Врачару докле се догледати може, нигде живе душе на улици... Ова је сигурно отишла на извор... Башта је прилично скривена, извор се скоро и не види међу цбуновима... На кући су позатворани прозори и врата... У осталом везаћу ја њој још с леђа уста.

(Извади мараму и ѿође на ѿрсѿима)

Проклета сабља прави ларму као да је цео ескадрон.

(Скине сабљу, ѿокуји кајасе ѿа је ѿнесе у руци. – Дошав до кулиса завири у башѿу)

Аха ено моје венус... Баш добро... Окренула ми је леђа... Па чини ми се да плаче?... Можда ју је љубавник изнервирао?... Не плачи пиле моје, сад ћу те ја утешити...

(Оде на ѿрсѿима)

ПАУЗА. Коју ваља да исцуну Оркестар каквим комадом у коме се исказује зверско беснило и очајна борба. Пошшо буре ѿново сцане малаксаваши зачује се из башти задављен Савкин ѿлас. „Помајајше, Не дајше ме.“ – Враша се на кући расклоше и излеши Сцанко с' Надеждићем.

НАДЕЖДИЋ

Ама неће бити човече; теби се само пречуло.

СТАНКО

Може бити, али мене је страх за то јадно девојче од како сам видео пре него што ћеш ти доћи, оног лупежа Ковића, где ти кућу обилази.

Савкин ѿлас иза кулиса: У ѿмоћ!

Сцанко и Надеждић ошрче у башту – ѿсле неколико ѿренушак враше се носећи Савку која је сва рашчујана, с' искрвављеним хаљинама, и сцусше је на клуу.

НАДЕЖДИЋ

За име Бога, девојко, шта се догодило?

(Савка гршће у целом ѿелу као ѿруш и крије лице рукама)

СТАНКО

(Који је у левој руци донео сабљу и мараму Ковића)

Шта се догодило? Јадниче ти и не сењаш докле се може плашити верна слуга деспотизма у земљи где никаквих закона нема!

(Баци сабљу на земљу ѿа сцане нојом на њу)

Подпоро свакога насиља радуј се, ево круниса и у Србији.

НАДЕЖДИЋ

(Нецресцано се маје око Савке)

Ја се ужасно бојим Станко да овде није још веће злочинство него што ми слутимо. Трчи до шпитаља те доведе којег му драго доктора.

(Сцанко ошрчи).

Како вам је Савка? Ви сте исакаћени по целом телу. За Бога говорите? Еј, имал кога тамо? Тетка Персо, тетка Персо.

(Једна жена се ѿјави на ѿрау)

Дајте брже један леген и тестију воде.

(Угледа иза ње црејлашену Давину)

Није ништа, није ништа стрина. Не бојте се. Девојка је пала па се повредила...

ДАВИНА

(Дошрчи до клуѣе ѿ се сѣройошѣа)

Савка, чедо моје, јеси се тешко убила.

САВКА

(Писне)

Мајко, сакри ме, сакри ме.

(Сакрије ѿлаву у њена недра, и ѿокрива се њеним хаљинама)

ДАВИНА

Бог с тобом дијете! Да ниси руку сломила? Што да те сакријем? Ти знаш да несрећа никад сама не долази... За Бога господине, шта је било?

(Надеждић окренуо се на сѣрану ѿа ѿокрије лице марамом).

И ви плачете?...

(Угледа крв и раздрљене ѿоцеѣане хаљине)

Света богородице шта је ово?...

САВКА

Умри моја мајко, умри самном заједно... Ни једно ти дете није тако срамно убијено...

(Сѣреса се)

Дивља звер ми је срце искидала да се наждере њиме... мени је хладно мајко... Кад издахнем немојте ме нико целивати за живу главу... На мојим оскрвњеним уснама отров и срам... Тешко свакој жени на свету... Она није ни живинче... није ни ствар... Ајао мајко, не дај ме да умрем овако млада... Ох ала је горко умрети кад се... Мај... мајко!

(Усѣрави се сва сѣеѣнувши се за ѿрса, заѣија се, и ѿагне мрѣва на земљу)

Надеждић ѿришрчи, меѣе јој руку на срце и усѣавши осѣане као скамењен.

ДАВИНА

(У крајњем очајању)

Савка, Савка... Ти нећеш умрети животе мој... Ти, ти... ти се не смеш угасити очњи виде...

(Смеје се кроз ѿлач)

Хо, хо, хо... Лудице моја, ти си још млада па мислиш да се и од срамоте умрети може... И Турци су покадшто таки били, па ни једна нисмо умрле... То се претрпи и заборави... Бог нас је...

(Трѣне се)

Бог? Какав Бог?

(Ухваѣи се за ѿлаву)

Ох моја глава... ништа се више не сећа... Али опет: Он је праведан, свезнајући и свемилостив..., он зна да ја несам ништа згрешила, он зна да јагњешце није праведније од тебе, па неће пустити ми и тебе укину пупољче мој...

СЦЕНА СЕДМА

Сџанко, један војни лекар, јомила јрађана.

ДАВИНА

(Чим ујлега лекара)

Ох тебе Бог шиље, сунце моје. Је л' да није моје чедо умрло... То не може бити. Је ли да не може бити? Она је само у несвестици... Је ли сине? То је само тешка несвестица... То ће проћи је ли?

ЛЕКАР

(Пошџо је исџиџао леш – усџане)

Девојка је мртва.

ДАВИНА

(Врисне и џагне на леш)

НАДЕЖДИЋ

Може ли се израдити да ви у шпитаљу секцирате овај леш да се види од чега је ова девојка умрла.

ЛЕКАР

Ја мислим да може. Хајдете са мном гарнизонеру. Мене би самог овај случај врло интересовао.

НАДЕЖДИЋ

(Говори нешџо својој јаздарици јоказујући Давину)

СТАНКО

Браћо Београђани! И Турци несу штедели част и поштење својих ропкиња, али барем су нам бацили једну милостињу пред ноге, остављали су барем голи живот. А сад? Зар се они потоци српске крви пролише само за то да на место турских ага и бегова стану још горе српске крвопије? Хоћемо ли још трпети да нас ово парче лошега гвожђа бешчасти и убија?

(Показује Ковићеву сабљу)

ГРАЂАНИН

Вала нећемо више. Доста је.

ЈЕДАН ГРАЂАНИН

Само браћо, ко ће да помогне укврженом народу?

СТАНКО

Нико богме, ако он сам не макне руком.

ДРУГИ ГРАЂАНИН

А ја знам браћо једнога спаситеља што је увек избављао наш народ од свију туђих и својих зулумћара, па ако нас и сад он не избави онда нам није суђено да више живимо. Тај је спаситељ: народна скупштина!

СВИ ГРАЂАНИ

(Као електрисани)

Народна скупштина.

ДАВИНА

(Усџане, ђа им ђледа свима редом у лица која исказују искрено саучешће)

Народна скупштина? А може ли од тога да васкрсну мртви?...

(Врајџи се лешу ђа му мејџе ђлаву на крило, и њијајуђи се ђолако ђева)

Паји, буји моје чедо драго...

ЗАВЕСА ПАДА

РАДЊА ЧЕТВРТА

*Између шреће и четвртој актиј прошла је скоро година дана.
У кући њ. Лейеничића.*

СЦЕНА ПРВА

*Јулијана и Касандра. (Сва измењена са свим без накија у просијим хаљинама
од цица, сеги за сџолом ња шије)*

ЈУЛИЈАНА

(Гледа њажљиво ћерку)

Бог и душа девојко, ти тако на врат на нос радиш у последње време као да си нека пука сирота, која нема од чега себи хлеба да купи.

КАСАНДРА

(Не дижући њаве)

Ко год није научио ништа чиме може зарадити свој хљеб, тај је просијак и живеће до века од туђе милости.

ЈУЛИЈАНА

Лепа парада! То би онда и људи из нашега реда ваљало да уче по какав прљав занат?

КАСАНДРА

А какви су то људи „нашега реда“. Је су то људи с три руке, или с роговима на глави, или имају нешто друго што остали смртни немају?

ЈУЛИЈАНА

Ју, ју, ју девојко, како се простачки изражаваш! Ко би рекао да си толике године била у горњим местима по најбољим инштутутима! Од како си се почела носити као кукавица каква, од то доба и говориш као геакуша. Који су то људи од нашега реда? Кад си заборавила, онда ево да ти кажем то су први људи у Србији, то су попечитељи, советници и кавалери, то су војводе и стубови државе. Па запамти и то ди си ти кћи једног таквог великаша и да се мора у његовој кући онако живети и понашати како нашем стању и положају приличи а не геачки, је си разумела?

КАСАНДРА

(Мирно)

Подпуно – али се не слажем ни у чему. Ти мислиш да нема ништа достојније презирања него кад се некеме каже да изгледа као куварица, а заборављаш да ми сви у кући не би имали данас у кући шта јести да немамо једно такво ниско створење. Од куварице, праље, шваље и подобних сиротица којима се ти гадиш и сама имена да изустиш, има бар неколико људи на свету неку вајду. А коме смо ми корисне мајко! Чиме ми заслужујемо ваздух који дишемо, сунце које нас греје, и хлебац који нам земља даје?

ЈУЛИЈАНА

(Гледа је забленуџа)

Буди Бог с нама! Ама ти си са свим полудила девојко!

КАСАНДРА

Хвала. А сад о нашем еснафу великашком. Несам ја заборавила које ви људе рачунате у „наше“, али зар су они с тога на тим великим платама и у тим шареним униформама што на њима има доиста нешто особито од осталих људи. И они су исто тако незналице, полуобразовани као и ми, и они живе с дана на дан без икакве цели, рачунајући да се цео живот сатоји у томе јести, пити, спавати и 26-ог сваког месеца узети своју плату, за коју су се знојили по годину дана хиљаду ратара и занација, док су је својим порезима саставили. То што су ти људи данас, постали су по вољи једнога човека, или им је каква жена израдила, и тако исто по том једном ћеву могу сутра бити нико и ништа, могу бити просјаци ако се несу постарали за времена да мету штогод на оставу у камарашији или каквоме фонду, за што се они обично постарају.

ЈУЛИЈАНА

Е, што је доста – доста је. Ово је већ преко јего. Је си чула девојко, ћерка попечитеља Лепеничића не сме бити то што си ти за ову годину постала. Узми се на ум. Ја до сад несам ни речице казала оцу, а он од силнога посла једва да опажа промену на теби; али ако му ја кажем како ти свуда и на сваком месту ногама газиш образ и достојанство наше куће, како неучтиво одбијаш најљубазније позиве сијателних књажевни, и вређаш свакога младића који ти приступи са најдубљим поштивањем, ако му покажем с каквим се глупим књигама по ваздан затвараш.

ЋИРИЦА

(С ѿраја)

Господин Ћира Ковић моли за допуштење да...

КАСАНДРА

(Брзо усџане)

А!... Та дрскост превазилази све што се замислити може.

(Мајци)

Покажи бар ти мајко да умеш очувати достојанство наше куће кад га ја нога-
ма газим. Овде је нужније...

ЈУЛИЈАНА

(У највећој забуну)

Он се усуђује... после онаког скандала... Боже мој.

ЋИРИЦА

Заповедате да га одбијем?

ЈУЛИЈАНА

Та не... али реци... да несмо код куће...

Ћ. КОВИЋ

(У браћанском оделу – уђе брзо и њадне на колена ђед Јулијаном)

Милост, милост! Не осуђујете ме и не саслушавши ме...

Касандра баци свој рад и брзо оде у собе десно. – Ћирица изађе најоље.

СЦЕНА ДРУГА

Јулијана, Ћ. Ковић.

ЈУЛИЈАНА

Ја заиста господине... не могу да схватим како се ви усуђујете, после...

КОВИЋ

Ох говорите говорите анђелу хранитељу мој. Нека вам свака речца буде
отрован нож који се дубоко забада у моје несрећно срце ја ћу је опет умирући
благосиљати...

ЈУЛИЈАНА

Устајте господине; ви сте поиграли право да предамном клечите, устајте.

КОВИЋ

(Усмијане)

Хо!... Зар и то морадох доживети. То је сувише... Зар отровани језици безса-
весних пањкаваца тако далеко допреше са паклом својих измишљотина?... Није
доста да су тако сотонски исплели своју мрежу да су ухватили па преварили и
сами војнички суд, није доста што успеше да ме пред лицем целог гарнизона

ражалује и да ми парче по парче скину сва знамења мога часног положаја у друштву; није доста што ме послаше на робију у Ћуприју одакле ме само безгранична милост нашег узвишеног кнеза спасла, није доста што ћу за цео остали живот остати пред целим светом најгаднија дивља звер – него успеше да ми одузму и сам ваздух којим дишем, вашу љубав и поверење... Тешко мени где морам у цвету моје младости у пуној снази мога живота сам себи смрт да задам... Али боља је и рана смрт него живети знајући да ме презирете.

*(Раздере хаљине на ђрсима и извади из недара један мали ђишћољ ђа ђа за-
ђне)*

Бог нека вам опрости моју смрт...

ЈУЛИЈАНА

(Исћрђне му ђишћољ из руке)

Несретниче, шта си наумио?

(Сћусћи ђишћољ на сћо)

КОВИЋ

Оно што ме нико неће спречити да учиним. На што ми живот? Кнез ми је повратио слободу, а то на што ми она кад ме у њој не чекају они рајски часи на које сам без прекида мислио у сужањству, кад се у њој неће испунити оне небеске наде којима сам превијао моје душевне ране што ми их задаваше моја околина и тај лаковерни свет без срца... Његова светлост не могући ме још за сад повратити на моје касно место у војсци, док ови Београђани не забораве мало гнусне гатке које су о мени разношене – нуди ми управитељство својих добара у Влашкој... Ја сам одбио јер знам да не би могао дисати далеко од вас, па да ме начине не знам каквим великашем... А кад дођох к вама?... О зашто ми отргосте то смртоносно оружје из руке, кад ми и онако својим презирањем стварате од целог живота и света безгранични ужасни гроб...

ЈУЛИЈАНА

(Рашири руке)

У моја наручја пиле моје ја ти све праштам.

(Ковић ођећ ђриђадне ђред њом ђа ђа диђне и ђосади до себе на канабе)

Да ти знаш како ми је тешко било живети без твоје младалачке љубави без твоје слатког ћеретања, ћаволе несташни! Ти си био осуђен а ја сам ланце носила, ја сам сваки дан обијала праг код књегиње, код њене целе родбине, код свију попечитељки, докле год није твоје помиловање отписано било.

КОВИЋ

(Показује да нема речи којима ће да захвали и љуби јој нећресћано руке)

ЈУЛИЈАНА

Јер ја никад несам веровала да си ти ону луду сељакушу убио – а мало неверство гледала сам кроз прсте,

(Шине ја њо образу)

одбијала сам ти на младост. Али сад се нећемо више растајати. Аја нема од Влашке ништа, овде ти они морају дати службу, и лепшу него што си имао...

ГЛАС ЛЕПЕНИЧИЋА

(Иза кулиса)

Запамти: само за др. Понизнића, г. Гавана, и једног господина што ће доћи на пашиним каруцама из града. Иначе несам ни за кога код куће.

ЈУЛИЈАНА

То је Мика чини ми се.

(Усџане брзо и оде до враџи ња извирује)

КОВИЋ

(За се)

Ја глупа ли је ова матора аспида ако ко Бога зна...

(Угледа њишџољ на сџољу)

Него да ја ово сакријем, јер ако га заборавим може случајно видети да је празан.

ЈУЛИЈАНА

(Брзо се враџи)

Ја ћу још сад да говорим Мики за те. Уђи часком у ову собу.

Ковић јој још један њуџ ижљуби руке ња уђе куд му је она њоказала.

СЦЕНА ТРЕЋА

Леџеничић, Јулијана, за џим Ковић.

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Уђе хиџно)

Је ли ме тражио когод душице, има ли нових писама или депеша?

ЈУЛИЈАНА

Тражио те г. Ћира Ковић.

ЛЕПЕНИЧИЋ

(С' осмехом)

Ах, зар је већ дошао из Ћуприје, тај славни господин?

ЈУЛИЈАНА

Врло ти ружно стоји Мико да се туђој несрећи ругаш.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Није него ваља да му се ваљда писмено захвалим што међу првим својим визитама није ни нас заборавио тај поштени „београдски зет“.

ЈУЛИЈАНА

Ти би се за цело стидио да знаш какву неправду чиниш том честитом младићу верујући које-каквим сокак-лакрдијама. Ја заиста не знам како можеш, ти који тако добро познајеш његово високо изображење, његов идеализам у свему...

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Прсне у смех)

Да, да, то је прави Вертер, знам ја њега. Па шта је хтео тај заштићеник свију великих госпођа у двору, – јер ваљда не мислиш да ћу ја веровати у његову оданост и бескорисну љубав мојој маленкости?

ЈУЛИЈАНА

Он зајиста није хтео ништа друго него да покаже своје поштовање према нама; али ја би имала да те нешто молим за њега.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Неће бити првина. Да чујем шта.

ЈУЛИЈАНА

Као што чујем њине Светлости су наумиле да га поставе за управитеља својих добара у Влашкој. Зар није штета да човек с толиким знањем и способностима буде изгубљен за земљу, да оде на страну. Зар у нас има толико ваљаних чиновника да за њега не би било нигде какво местанце.

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Тресе се од смеја)

Бога ми душице ти мало по мало постајеш родољупка, па најзад ћу те видети где се бориш у редовима „опозиције“ која такође ништа друго не ради него нам вечно пребацује да „даровите“ и „способне“ људе удаљавамо из државне службе, а на сва места постављамо своје рођаке и пријатеље.

(На један љуш пресвиане смејајући се – за се)

Врло добро. Ја се толико време ломим кога од официра да изаберем за моје планове, а и помишљаам на најудеснијег...

(Жени)

Ти имаш право душице, не ваља пустити да таква снага оде из земље. Јави му по нашем ћирици да дође још данас да се разговорим с њиме.

ЈУЛИЈАНА

(Радосно ѝа зајрли)

Ја сам знала да си ти тако добар, па му несам дала ни да оде. Он чека на твоје заповести.

(Покаже руком собу ље је Ковић)

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Мери је ѝажљиво)

Гле молим те... како ти мене добро познајеш?...

(Јулијана оде да зовне Ћиру)

(За се)

Хм... да ли ће бити истина што ми ћирица пре неколико месеци пришану?... Њено заузимање око кнегиње да га помилују?...

(Махне руком)

Алал' нека му је!... Имамо ми о пречим стварима да мислимо.

КОВИЋ

(Изађе из собице и ѝоклони се дубоко)

Ја немам речи, в. високоблагородије, којима би се усудити могао да исказем...

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Уљадне му у реч – својој жени)

Остави нас душице и гледај да нас нико не узнемири у овој соби. Ја ћу имати гостију.

(Јулијана оде – Ћири)

И не треба вам никаквих речи г. распоручик, ја без ваших приступа знам чему имам да захвалим што вас у овај мах видим. Ви иштете службу?

КОВИЋ

(Као увређен)

О – в. високоблагородије!...

ЛЕПЕНИЧИЋ

Без цифрања, молићу. Ја вас добро знам. Дакле ви хоћете службу?

КОВИЋ

Да в. Високоблагородије.

ЛЕПЕНИЧИЋ

А знате ли ви господине колико је огорчење међу грађанима што смо вас после онаквог злочинства само у Ћуприју послали и то само на 3–4 месеца па онда помиловали?

КОВИЋ

Знам, али ми је утеха моја чиста савест и моја невиност.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Тако можете говорити мојој жени и у двору; они ће вам веровати, али предамном још један пут кажем излишна вам је свака маска. Ја сам читао протокол од секције оног несрећног девојчета, ја сам читао сва акта аудиторова.

КОВИЋ

(Ћуши и чујка њеш својеја кајуши)

ЛЕПЕНИЧИЋ

Ви видите дакле да вас ни један попечитељ не би смео поставити ни на какво место у своме подручју, ви видите да вам и сам, господар нуди једну службу изван земље, међу тим ви сте сујетан ви сте навикли да се размећете са својом сабљом и ако је несте сачували ни од каквог блата. Вама није доста боља плата у неком селу Влашком, ви хоћете да играте какву му драго блиставу ролу, и то не на другом месту него у Београду. Ви међу тим немате никаквих других знања осем баталионског „ученија“, гарнизонске и логорске службе, ви немате ни од куда прихода и ако останете без службе мораћете постати љубазник под плату, само да не скапљате од глади. Ви видите да ја добро знам ваш положај.

Ћ. КОВИЋ

(Ћуши)

ЛЕПЕНИЧИЋ

Дакле само од моје воље зависи шта ће од сада с вама бити. Хоћете ли да вас начиним командантом целог београдског гарнизона?

КОВИЋ

(Гледа ја забленушо)

ЛЕПЕНИЧИЋ

Али ја имам своје услове.

КОВИЋ

Ја их у напред примам; расположите самном.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Би ли ви с војском све учинили што би год ја зажелио?

КОВИЋ

Све. Мене ће војска саслушати. Војници су плакали кад су ми пред фронтом скинуте сабље, палете и шарфе.

ЛЕПЕНИЧИЋ

То вам верујем јер су ми и о том јавили.

КОВИЋ

Ако ми дате скоро прилике да вам своју оданост покажем ви ћете и на моју једну реч веровати.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Видећемо. Сад идите кући доведите своју официрску опрему у ред и немојте се никуда маћи. Ноћас немојте спавати, него очекујте моје заповести.

КОВИЋ

Бићу вам вернији господине него ваше најверније псето.

(Поклони се ња оде)

СЦЕНА ЧЕТВРТА

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Сам)

И сад за цело неси слагао протуво. Од сваке грађе може паметан државник своја најпоузданија оруђа да начини само кад уграби онај тренутак у животу где им се не остаје ништа друго до да бирају између смрти, или просјачког штапа, и сваког благостања с друге стране. О са свим сам ја друге људе добио у тим тренутцима него што си ти, мој Ковићу; има на свету и таки људи који не могу више ни своју младост продати као ти, има људи којима је Бог дао више деце него што на дан гроша могу зарадити...

ДР. ПОНИЗНИЋ

(Уђе и њоклони се)

В. високоблагор.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Здраво докторе, како стоје ствари?

ПОНИЗНИЋ

За сад врло добро. Човек чисто не може да верује својим ушима кад чује шта се данас по Београду ради. Та скупштина сељака, та пародија европског представничког система, развија снагу и ради као какав мали конвенат. Помислите само, в. величество, за ову недељу дана од како су скупштинске седнице отворене, па већ је прегледала и усвојила закон о правилном сазивању народне скупштине, и о слободном избору, закон о слободној штампи, и поврх тога нашла је времена да изјави своје протестовање бл. порти, што се меша у унутрашња дела Србије. Па ко би се толикој тактичности надао од тако састављеног парламента! Прво закључење скупштине изјављује народну захвалност гарантним силама што је заштита Србије, њене унутрашње независности и неутралитета уговором од 1856 пренесена од једне велике силе на све заједно. А особито кад се помисли да је та једна сила заштитница била „наша православна и једнокрвна Русија...

ЛЕПЕНИЧИЋ

Да, оно неколико жутокљунчића што су се увукли у скупштину показују да несу забадава провели по неколико година у кафанама париским... Све што хвале демагошке торокуше француске, који са својим листовима граде тако звано јавно мњење, све што они проглашују за једно спасење држава и народа, све, па још у њиховим рођеним фразама, само праведним, искаће и наше меанџије, кметови, ковачи и проте, што се данас играју законодавног тела у нашој великој пивари, све ће они то искати „у име народа?“... али не мари ништа. Нека они сврше оно рад чега сам ја њих сазвао па после ћемо ми лако са законима које та квочка излеже.

ПОНИЗНИЋ

Ја се бојим в. високобл. да Надеждић са својом малом али вештом и срчаном партијом не постане опасан. Није никако добро што је и он пропуштен у скупштину...

ЛЕПЕНИЧИЋ

Па шта смо знали чинити? Пошто га први пут изабраше ја уништих избор јер је било бар привидна узрока, али кад га на ново изабраше ваљало је јавно ступити у непријатељства са свима бирачима његовим па да му се избор на ново

уништи. Ја то не учиних јер није нужно било. Наши су скупштинари сувише глупи да би он могао што с њима учинити, а друго као што рекох ми ћемо растурирати ту кућу од карата пре него што г. Надеждић спреми своју прву беседу противу нас а камо ли у чему успе.

ПОНИЗНИЋ

Али Београђани, в. високоб; они га слепо слушају, па како ми се чини они су кадри прихватити се оружја да придобију скупштинским закључењима важности. Ја вас уверавам да је у Београду, од св. Андрије наступила таква мајина као што само бива пред велику буру.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Ах драги докторе, то сам ја најмање двадесет ваших уводних чланака о „јеврејској констелацији“ читао, па опет зато после свију тих силних мајина није ни грмело а камо ли да је било какве олује. Свагда је остала „хаоса пуна мистификација“ као што се ви једном класички изразисте. У осталом баш и да се наши чивитари и болтације толико распале да забораве своју досадашњу јагњећу трпељивост, баш и да се прихвате наши слатки Београђани оружја – што ја себи не умет ни да преставим – наћи ће се и за њих лека. Ви знате колико је различан париски плебс од наших београдских гога и цинцара. Онај много више мисли о тако званој „грађанској слободи“ него што наш мисли о својим сакацијама, онај пре раскопа сву калдрму париску и начини од ње барикаде него што би се наш наканио до пред цркву да гледа какву параду. Па ипак је други децембар 1852. за неколико сахата укротио тај бесни париски плебс, што у своме лудилу гилотинира освећене главе својих краљева, укитио га тако да пузи као испребијано пашче к ногама укротитеља. А цео тај мајсторлук, у чему је? Просто неколико плотуна онако – у гомилу... Ваља томе народу што заборавља на своју подајничку послушност и верност, па хоће својим госама да диктира, ваља му бацити пред ноге неколико лешева, ваља му показати да у рупчагама по улици може бити црвене बारे место кишнице – па га више неће занети ни једна усијана глава.

ПОНИЗНИЋ

Ви ме постиђујете в. в. Ја сам знао колико државничких врлина одликују цео ваш јаван живот, али толикој енергији – морам на срамоту признати – несам се надао. Сад ме није страх за законити поредак и мир у овој земљи.

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Смешећи се)

Не бојте се докторе, још није од племенитог нараштаја „тамни прождрљо гроб све“. А како стојимо са саветницима? Јесте ли их све редом испитали као што сам вам препоручио?

ПОНИЗНИЋ

Осим двојице тројице, који су заковани Карађорђевићевци, остали вам сви стоје на расположењу, али разуме се очекују од в. високоблагородија, да их нећете без невоље експонирати...

ЛЕПЕНИЧИЋ

Ах разумемо, разумемо. Нека им је мирна савест. Хвала Богу, они су кадри и много теже ствари узети на душу. Међу тим оној двојници-тројници несте ништа саопштили?

ПОНИЗНИЋ

Ни словца. За њих ће све бити из ведрa неба гром.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Има ли што новије о оним састанцима скупштинара које ми јуче навестите?

ПОНИЗНИЋ

За сад је само оволико извесно: Надеждић и његови другови држе сваки за се са својим познаницима од скупштинара састанке на којима се у напред реши све што ће се износити у скупштини на дневни ред. Ти састанци не држе се ни у каквом јавном локалу, него по приватним кућама, и то сваки пут на другом месту, и с таквом смотреношћу да наши људи обично никога не нађу кад стигну на место. Али при свем том ја се тврдо уздам да ћу још вечерас моћи јавити в. високоблагородију, где је г. Надеждић са својим клубом.

ЛЕПЕНИЧИЋ

И у опште гледајте што можете више оптужујући података противу њега да скупите, јер први човек кога ваља одмах после кризе учинити да је безопасан, то је та гуја коју сам ја у мојим недрина одгајио. – А сад, драги докторе, не часите часа него међ' Београђане, испитујте пажљиво све што се на њима јавља, у даној прилици можете пустити коју реч, како сам ја, при свем том што сам некада био Видинлија и Цариградлија, сада једини великаш био, који је у пркос озбиљног протеста од стране порте наваљивао на кнеза и израдио да се сазове народна скупштина, како је Евет ефендија једино за то послан из Цариграда да мене са попечитељства збаци и т.д. и т.д. Вас ваљда не треба да учим шта им ваља казати.

ПОНИЗНИЋ

Ослоните се са свим на ме в. в. – Ја одмах идем на посао. Допустите ми само још да вам саопштим шта ми је г. конзул данас пришануо. Он је поуздано извештен да је њ. величанство, мој доскорашњи суверен, благоизволео подарити в. високоблагородију орден св. Вићентија I реда с великом лентом, као нов доказ своје велике благонаклоности и узвишене милости. До неколико дана публикаваће се подарење и ја ћу онда још једном поновити честитања која сам тако срећан да вам их први поднесем.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Хвала докторе, хвала на тој вашој радости. Ви знате како ми, државници, судимо о тим ситницама.

(Понизнић се љоклони ља оге)

Да, да... Г. Ђенерални конзул осећа да се велика промена спрема; зна ко је у самој ствари господар у Србији, па хоће да осигура свој утицај у Београдском двору и за идућа времена... Па чиме он мисли да ме задобије!... Орденима. Он мисли ја сам попечитељ Морнар... који је једном приликом показивао нашим питомцима нови орден што га је добио за своје велике заслуге

(Чиними се да је био љри кршљењу некој великој кнеза)

и питао их, како му стоји лента, уверавајући их да сад све страже пред њим салутују, али да је све то само почетак, да ће он ако Бог да и мало другчије ордене носити... Сиромас Морнар... И он је већ сед човек... Али тако је то, сваки има своје слабости. У осталом ја се не љутим што ћу добити св. Вићентија I класе. Гомили то импонује, а и за сваки случај... Ко год тај орден добије постаје барон... И то није на одмет.

СЦЕНА ПЕТА

Лејеничић, Гаван, за љим Евелш-ефендија.

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Изађе му на сусрећ и рукује се с њим)

Зар сам Гаване? Где је војвода?

ГАВАН

Он је болешљив па не може да учествује на данашњој конференцији нашој, али ми можемо и у његово име преговарати, и моли нас да га извинимо код ме-сара.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Добро, добро. И комесар тек што није дошао. Како ради твоја знатна мишоловка?

ГАВАН

Од 439 посланика можемо поуздано рачунати да је преко три стотине наше. Па како је лако ишао цео посао, тако лако да је мен чисто страх да се ти геаци не претварају примајући новце и обећавајући безграничну послушност.

ЛЕПЕНИЧИЋ

О не бој се, мој Гаване. Да су то људи који се умеју претварати, са свим би се они другаче понашали. Ти знаш да је кнез прошле недеље спремио сјајан ручак у гостионици „код Круне“, и позвао све депутирце. Ни један није дошао – и онако славан ручак морао се бацити... Зар тако раде мудри политичари? С те стране смо сигурни; ако су примили новце, они су за цело наши.

ГАВАН

(За се)

И он дојиста мисли да сам ја тако скуп да своје силне новце просипам да он постане кнез... Чекај соколе мало па ћеш видети за кога ће они три стотине гласати.

ЛЕПЕНИЧИЋ

(За се)

А шта се разуме под тим „наши“ скоро ћеш сазнати богати Гаване.

(Гласно)

Каква извешћа имаш из нашег комшилука?

ГАВАН

Врло повољно; комшија прикупља војску око границе, да нам се нађе у невољи.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Ја не верујем да ће се он усудити да претури војску па да интервенира сам, јер би то била повреда париског уговора који не допушта ни једној сили да се сама меша. Па онда несмо ни ми деца да верујемо да би се он баш само рад нас утудио. Али то прикупљање његове војске на граници има ту добру страну да ће застрашити наше Робеспјерчиће и Каталинице, ако их не буду кадри зауздати турски топови с града, и наши ситни плотуни из касарне.

ЋИРИЦА

(Јавља)

Изванредни посланик блистателне порте, честити Евет-ефендија!

Он расклопи враџа и ѿройсџи ефендију који је обучен у бојаџио извезену униформу с фесом на ѿлави. Леѿеничић и Гаван дочекују ѿа још код враџа; дубоко клањање с обе сѿране.

ЕВЕТ-ЕФ.

Господине министре; прво што ми је њ. царско величанство, наш преми-лостиви господар и султан препоручио шиљући ме с особитом мисијом у престолницу Србије, тог неразлучивог и саставног дела његовога царства – беше да вама, г. министаре изјавим његово највише задовољство за свесно и лојално управљање јавним пословима у овој провинцији чије благостање и напредак највише на срцу лежи нашем заједничком господару који се у својој очинској бризи и љубави подједнако стара за све народе које је промисао његовом узвишеном скиптру, поверио.

ЛЕПЕНИЧИЋ

И у вашим речима, господине посланиче, видим нов доказ о безграничној милости њ. величанства; јер малене услуге које сам ја до сада својим политичким животом учинио блистателној порти и нашем узвишеном суверену за цело несу такe природе да би толико признање заслужити могле.

ЕВЕТ-ЕФ.

Не само ваша примерна оданост и верност, г. министре, коју сте од 1842 до данас у толико прилика засведочили, не само ваше саревњиво браћење нео-боримих права блистателне порте од узурпација једнога кнеза који је сувише често заборављао да је само мушир отоманскога царства, не само те заслуге, него и државничка мудрост ваша којом сте умели чувати султанске интересе и у тренутцима кад су вас околности принуђивале да јавно будете у опозицији пре-ма блист. порти, уживају подпуно да се у Стамболу није тренута посумњало о вашој лојалности и ако сте поред портиног јавног протеста сазвали вилајетску скупштину.

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Само се ѿоклони)

ЕВЕТ-ЕФ.

(Гавану)

Мој претходник, светли Ћетен-паша, што је ослободио оно неколико велика-ша земаљских који су у наточ уставу суђени и осуђени без одобрења блист. пор-

те, умео је вративши са своје мисије толико похвалних својстава ваших, много-пошт. господине, саопштити њ. в. да ми је особито препоручено да вам изјавим дубоко саучешће султаново у вашој тузи што вашем несрећном рођаку, г. Саши, не би суђено да се такође користи царском милошћу, која је његове другове ослободила гургусовачке куле.

ГАВАН

(С' уздахом)

Да га није та тајанствена смрт тако брзо прогутала ви би се сад сами могли уверити какав је то заслужан и способан државник био. Што се моје личности тиче, ја ћу се старати у колико мој положај приватног човека даде прилику, да заслужим благовољење нашег господара и султана.

ЕВЕТ-ЕФ.

Ја сам убеђен да ће вас, многоп. господине, ваше драгоцене способности скоро поставити на такав положај на коме ћете моћи бити од користи како вашој ужој отаџбини тако и нашој целој држави.

ГАВАН

(Поклони се)

ЕВЕТ-ЕФ.

(Лејеничићу)

Хоћу ли бити тако срећан да се данас видим и са г. војводом Вучићем – Перишићем?

ЛЕПЕНИЧИЋ

Г. војвода је неутешно ожалошћен што му ненадан напад његове хроничке бољетице одузима за данас ту част да вам се лично предстане, па је стога нас замолио да вам доставимо изразе његовог особитог поштовања.

ЕВЕТ-ЕФ.

Ах, каква штета! Међу тим, како нам је време за преговоре врло кратко, ја вас молим да му саопштите резултате нашег разговора. Пре него што пређемо на саму ствар, допустите ми, г. министре, да вам предам моја кредитива.

(Преда Лејеничићу једно велико њисмо)

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Прими њоклонивши се)

У колико ме узноси та њежна пажња од стране њ. светлости, вел. везира, у толико вас могу уверити да би наша личност по себи, без икаквих препорука нашла код нас најоткривеније поверење.

ЕВЕТ-ЕФ.

Вама је, господо моја, врло добро познато како је много безакоња и гажења устава учињено под владом данашњег кнеза од Србије, устава који је висока порта, у своме неуморном старању за благостање вернога српскога народа, подарила овој земљи. Испрва је кабинет стамболски мислио да су поједини чиновници, поједини министри узрок тим неправилностима у земљи, али се у последње време, на жалост, могао уверити, да је свим нередима, свим нечувеним самовољствима која најодличније људе у земљи терају да састављају завере – узрок сам кнез кога је блист. порта онако штедро помагала да се на кнежевску столицу попне. Њ. величан. султан, уверивши се да би то било крајње пренебрегавање његових очинских дужности према верном народу у Србији кад би га и даље оставио под управом тако самовољног и несавесног кнеза, закључило је истога мушира збацити се толико високог места за које се он тако мало достојан показао.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Колико очинског старања!

ГАВАН

Благо народима под тако милостивим господарем.

ЕВЕТ-ЕФ.

Али знајући да је данашња унутрашња самосталност Србије постала иницијативом његовог узвишеног предходника Махмуда II. Наш господар Абдул Меџид неће да овим актом својег владарског благоволења према народу повреди ту унутрашњу самоуправу ове своје провинције, не жели ни да изгледа као да је та аутономија повређена; с' тога се њ. в. највише у вас узда, господо моја, да ћете ви руковођени како својим народним родољубљем тако и својом оданошћу нашем милостивом господару, постарати се да се народом самим изврши благонамерна жеља коју вам саопштих.

ГАВАН

Каква троњавајућа њежност!

ЛЕПЕНИЧИЋ

Ја вас могу уверити, г. посланиче, да је у самоме народу огорчење противу данашњег кнеза тако велико, да ћемо и с пола муке моћи извршити узвишену

жељу нашега суверена. Међу тим после такве промене... у земљи у којој страсти још ни најмање несу правом културом зауздане... у земљи у којој има толико честољубивих великаша... у земљи, која тако близу једној великој сили што са свим отворено исповеда да јој је мисија на истоку, и која само чека на прилику, да овај саставни део отоманскога царства прогута...

ЕВЕТ-ЕФ.

Ја подпуно схватам вашу патриотску бригу г. министре коју и стамболски кабинет с вама заједно дели. После дугог проучавања тог важног предмета блист. порта нашла је да су до садашњи кнезови само за то тако често заборављали на своју високу дужност што су случајно и њихови очеви били неко време старешине у земљи, па је тако њихова влада изгледала као неки род наслеђства. Које дакле да би осигурала своме љубазном народу српском његово неоспорно право да бира себи старешине, које да би уништила ту предрасуду о наслеђству престола која се тако угњездила у фамилији Карађорђа и Милоша, блистателна порта налази да би најцелисходније било кад би српски народ, који је и онако познат са својих демократских врлина, при будућим изборима својих државних старешина махнуо те две фамилије, па бирао из других одличних фамилија земаљских.

ЛЕПЕНИЧИЋ

И та намера показује дубок поглед мудрих државника; међу тим нека ми се допусти да приметим само ово: Познато је како силно утиче на свакога, и најлојалнијег човека, притежавање ма какве највише власти. Ко нам стоји добар да се ти будући владари подигнути из дубљине њиховога грађанског живота у занозљиву висину на којој обично стоји један кнез, ко нам, велим, јемчи да их неће власт опити као и до садашње владаре који мишљаху да су по рођењу кнезови, да их неће навести да и они постану самовоље, газиоци устава?

ЕВЕТ-ЕФ.

Какво дивно подударане у мислима и жудњама између београдских и стамболских државника! Ја сам полазио у страху да ћу имати посла с људима којима болесно потенцирано чувство народности не да ни најјасније сопствене интересе да виде, а овде видим да ми свака мисао разуме још док је несам потпуно ни изговорио. Дојиста, и блист. порта је уверена да не би благостање земље и мирно препорођење отоманскога царства ништа задобило с тиме ако би се кнежевска власт овака каква је сад, пренела на друге људе, јер тим би земља с временом добила више династија које би се непрестано међу собом отимале. За то и бл. порта мисли да би срп. народ најбоље осигурао своју будућност ако би узаконио да се уместо једнога кнеза бирају свагда три земаљска поглавара. Они би се надметали у старању око народа да би само сваки више љубави народне

задобио, а један другог би контролисали да се ни један не заборави у вршењу своје дужности.

ЛЕПЕНИЧИЋ

Нема сумње, г. посланиче, да је то једини разуман начин да се осигура срећна будућност ове земље; али мисао ће се целом народу тако нова учинити... он ће у своме зазирању од свега што је ново и за обичан разум не појмљиво може испрва и противити...

ЕВЕТ-ЕФ.

Кад родитељи увиде да је нешто спасоносно за њихово мило дете, они се не осврћу на врисак и бацакање његово него му осигуравају живот и срећу макар против његове воље. Разуме се – њ. вел. и у поменутој форми државне управе налази само онда довољно јемства, ако би били изабрани такви људи, који уживају подпуно поверење његово да су кадри одржати у хармонији мале посебне интересе унутрашњег развика Србије са великим интересима наше целокупне царевине а за такве људе, као што се и по себи разуме, сматра њ. в. само вас господо моја.

(Гаван и Лејеничић поклоне се дубоко)

ЛЕПЕНИЧИЋ

Ми ћемо чинити све што је у нашим силама. Можда не би с горега било, одмах пошто се збаци кнез увести нову државну управу под видом привремене владе, па тек полако и постепено развити целу велику мисао?...

ЕВЕТ-ЕФ.

Ви на сваки начин боље познајете положај, по томе ја не могу ништа противу тога прелазног облика навести. Само понављам, и ако затреба ја ћу и пред вашом скупштином у име султана изјавити да ће та привремена влада само тако бити потврђена од блист. порте, ако је састављена из вас тројице, синова царских.

ЛЕПЕНИЧИЋ

А ако наиђемо ма с' које стране на одпор, госп. посланиче?

ЕВЕТ-ЕФ.

Ја с градским пашом и целим гарнизонам, са свима топовима и муницијом, са многобројним турским грађанством у вароши стојимо вам у свако доба на расположењу.

ЛЕПЕНИЧИЋ

На посао дакле.

ЕВЕТ-ЕФ.

Господине министре.

(Клањајући се)

Поштовани господине...

ЛЕПЕНИЧИЋ

Господине посланиче...

(Исцртава га из собе клањајући се)

Промена.

СЦЕНА ШЕСТА

Сцѣна Здравка Надеждића: њовелика соба с једним враћима и ѡрозорима у башти. Дуж једној целој зида рафови с књијама; у дну кревети, орман, сто за писање, све ѡређено књијама, хартијама и мајама; најред са сцране миндерлук засцрћилимима.

Надеждић, за ѡим Касандра.

НАДЕЖДИЋ

(Уђе хитно, баца кљу и оцртач на миндерлук и хода бурно њо соби)

Тако. Још неколико сахата господо Видинлије и Цариградлије, па ћемо видети је ли народ за то створен да би ви имали коме господарити, да би ви имали чиме куповати ордене и господства, или је он свој госа... Још неколико сахата, па ћемо видети је ли у деветнајестом веку јача сурова сила од светог права народњег.

(Полега на сахати)

Охо; ја морам похитати да спреим што треба за ноћашњу седницу, пре него што они дођу.

(Седне за сто и задути се са свим у ѡсао)

КАСАНДРА

(Уђе ѡако ѡлако да је Надеждић и не оцрти, скине шал' у који је замоћана у бунду, сцуси их на једну столицу крај враћа, ѡа онда на ѡсцима дође Здравку иза леђа и на један ѡућ му заклои рукама очи)

НАДЕЖДИЋ

Какве су то детињарије?

КАСАНДРА

(Смејући се)

Погађајте господине народни представнике.

(Љуби ѿ)

НАДЕЖДИЋ

А – ти си срце моје... Здраво!

(Пружи јој руку)

Извини, што ми овај посао не допушта да ћеретам с тобом. Узми какву књигу па читај што год, ако не мораш брзо кући. Ја ћу похитати да одмах будем готов.

(Загуби се оћеш у своје арѿије, и ѿише гаље)

КАСАНДРА

(Гледа ѿ дуго нећомично; ѿоћом усћежући један дубок уздах, узме с једне ѿомиле књиѿа неку свеску и не ѿледајући шћѿа је, дође до миндерлука најред ѿа сакрије лице међу јасћуцима и ѿихо јеца. После неколико ѿренућѿака усћѿане и бришући сузе за се)

О Здравко, да знаш какав свети огањ гасиш у овим несрећним прсима тим лавинама леда и снега што се стропоштају са недогледних висина твојега позива, на ово јадно девојачко срце... За што си ми отворио кобне очи да видим какав ми је рођени отац, за што си ми муњама твојега духа очистио душу од оних ниских зараза у којима бејаш једнака с мајком мојом па се сад гнушам од жене која ме је из свога живота одвојила, која ме је под срцем носила? За што си ми доказао како је ништав и недостојан цео онај свет појмова и жеља што састављаху пре мој цео живот – кад ми одузимаш оно што што би једино кадро било да ми накнади све то, кад ми одузимаш љубав твоју?... Ја дишем тебе ради, ја учим само да будем једном кадра бар схватити целу васељену твоје душе, да би могла с тобом мислити, љубити уздати се и радити, ја мрзим све што сам од колевке моје до сада слушала да љубити и поштовати ваља – само да тебе достојнија будем; ја се унижавам жељом да не буде лепше девојке на свету, само да се ја теби допаднем; ја те љубим као сушна земља плаховиту бујицу, као биљка росу и зрак, ја те љубим како жива душа још заволела није – а ти ме и не видиш, твоја је глава високо у облацима па не видиш како ти нога отрује у прашину једно срце што ти радо пружа цео живот свој... ти нећеш да га подигнеш као играчку, ни као дангубицу...

(Прићисне једном руком ѿругу)

Хо... то боли...

(Поћућѿи. За ѿим с ѿужним осмехом)

Ах, луда девојко, па шта би хтела ти? Зар ти неколико пријатељских речи није доста, зар ти онако братска љубав не може да умири то не благодарно и ненасито срце?... Зар ти хоћеш да и државници знаду колико се санова, колико се пробдивених ноћи, колико се недогледно дугачких дана може пребогато наградити једним јединим пољупцем, једним јединим осмехом или другом каквом – детињаријом?...

(Покрије лице марамом)

НАДЕЖДИЋ

(Осџави ђосао)

Добро је... Је л' да сам брзо свршио?

(Види да Касандра хоће да сакрије сузе)

Шта? Ти плачеш?

(Смеје се)

Ха, ха, ха, зар смо још толико сентиментални, да нам какав отрцани роман може сузе на очи натерати? Дај да видимо који је то срећни писац, што...

(Узме јој књиу из руке, ђа ђоїледав' наслов зачуђено)

„Грађански законик?“... А!... Шта је теби, злато моје? Теби су опет у оној несрећној кући очемерили живот?... Казуј брже, имена ти божјег, шта су ти урадили?

(Сегне до ње и ухваїи је за руку)

КАСАНДРА

(Смеје се кроз ђлач)

Је л' да сам те мајсторски преварила? И ти доиста, мислиш да сам ја плакала?

Ха, ха, ха? И ти си ми дипломата, кад могу ја да те преварим.

(Заїрли ђа силно, сїусїи їлаву на њеїова їрса, и јеца)

НАДЕЖДИЋ

(За се)

Шта је то?... Јадно дете!...

(Ћуїећи јој їлади косу док се она не уїиша; заїїим јој уїїре сузе, ђољуби је у чело ђа јој їледа у очи)

Тако сад си мирна. Да сам те молио да не плачеш, ти би још више плакала. Да знаш, срце моје, како ми се шири душа од твога погледа. Твоје сјајне очи блистају као сунце после бурне летње кише...

КАСАНДРА

(Смеје се и ђљеска рукама)

А – а – а ухватисмо ли те један пут! Ко каже да не треба говорити фразе и праскава удварања, ко каже, а?

НАДЕЖДИЋ

Није то комплимент девојко, него истинит одговор на твој слadak поглед. Него сад одмах да ми причаш шта се догодило?

КАСАНДРА

Ама ништа, Бога ми Здравко. Ти знаш како мене и најмања ситница може да доведе до суза. Ко зна шта сам помислила. Зацело није вредно да ово неколико тренутака које после петнајест дана уграбисмо да се видимо, проведемо разговарајући се о томе. Ти знаш, девојачке и дечије сузе то је једно. Нит' ко зна за што теку, ни за што пресахну...

НАДЕЖДИЋ

Добро дакле оставићемо за други пут али онда ми се мораш исповедити. А сад имамо много важнијих ствари да се разговарамо.

КАСАНДРА

(Узме једну кљуицу ѿа седне код њејових ноју)

Хоћеш да наставиш лекцију о Душановој епоси.

НАДЕЖДИЋ

(Смешећи се)

Нема, душо, ништа од учења докле год скупштина траје.

КАСАНДРА

Па добро, мени је све једно о чему ти говориш, само кад твој глас чујем. Мени је онда тако добро као да сам мало дете па ме мајка на својим грудима песмом успављује.

НАДЕЖДИЋ

Ама шта то радиш? Што не седиш на миндерлуку?

КАСАНДРА

Тако. Хоћу да ти гледам право у лице.

НАДЕЖДИЋ

Да знаш како су критични ови тренуци за нас двоје и за цео народ, ти се не би могла шалити.

КАСАНДРА

(Озбиљно)

Ја се не шалим Здравко. Говори само.

КАСАНДРА

(Љуби му руку).

О – мој избавитељу.

НАДЕЖДИЋ

Ја бејаш већ толико изгубио сваку наду да ће те ишта избавити моћи из чељусти оног злосрећног живота у који те беху бацили, да ме чисто изневерише сва чула кад зачух како из тебе говори чиста неоскрвљења девичка душа. У оном заносу ја рекох више но што је требало, ја рекох да смо нас двоје још оног тренутка муж и жена пред Богом и пред људима.

КАСАНДРА

(Скочи – зајрејашћено)

Више него што је требало?...

НАДЕЖДИЋ

Немој да ме рђаво разумеш. Тако ми жеље да умрем као поштен човек – ако ми ти не хтеднеш бити жена, ја се никад женити нећу; али саслушај ме само.

КАСАНДРА

(Застиди се – љружив му руку)

Опрости Здравко... Како теби мало речи треба да ми покажеш како сам слабо кадра да тебе разумем...

(Сегне ојей на клујицу)

НАДЕЖДИЋ

(Љубећи љружену руку)

Није истина девојко. Ти треба да се стидиш те милне природе твоје која ни једну жељу ни једну сумњу не тражи да сакрије. У осталом ја сам се зајиста рђаво изразио. Не „више него што је требало“ већ сувише мало ти казах у оном чудном тренутку. У место да ти кажем какав мучан и буран живот чека жену која за ме пође, у место да отворим целу душу своју да ти покажем шта све у њој кипи, па у место да те запитам хоћеш ли и можеш ли у сред тих вулкана да саградиш кућицу и огњиште своје, у место свега тога ја те једном громовитом фразом прогласих већ за моју жену „и пред Богом и пред људима“...

КАСАНДРА

Ах, ако је само то сунце моје... Зар ти мислиш да ми жене несмо кадре осетити ту сласт што се рађа пожртвовањем за оног кога љубимо?... Али нас лоше знате, ви мушкарци, поред све толике учености ваше.

НАДЕЖДИЋ

Знам ја врло добро да је цео живот жене пожртвовање за другога, знам да сте кадре сто пута умрети само да сачувате други какав мио живот, знам чудеса која су жене учиниле у заносу својега небеског одушевљења. Али то је оно.

Тренутно одушевљење... Веруј ми сто пута је лакше пројурити себи тане кроз чело или забости нож у срце него подносити срам, непоштење или н. пр. гладовати... оно што је човек изабрао као мету својега живота, особито мало по дуже... Ја сам окусио од тог пелена, па је за то ваљало да ти као савестан човек све живо пред очи изнесем па тек онда да ти пружим руку. Али у оном тренутку бејаш са дна моје несреће на један пут подигнута врхунац среће, па несам могао да размишљам шта би најразумније било. А после тога? Ова година дана, накићена блаженим састанцима као звездано небо сјајним световима? Она је прошла као да је трајала само неколико сахата, и ми смо обоје грабили да кажемо једно другом све – све што смо мислили, читали, слушали и осећали за време нашег целог кобног састанка, ми смо обоје грабили да што више једно од другог научимо, да се што више наговоримо као код пријатеља који су заједно провели детињство па се растали да се после много, много година нађе на путу, у станици каквој, где им само сахат на располагању стоји да своје срце и душу један другом саопште. Испрва покуљају осећања и успомене као бујица, усијана лава низ брег, па тек у неко доба, кад им се већ ваља растајати питају један другог куда ће и кад ће се опет видети? Тако је и с нама било; и тек кад се ужасна опасност приближила над саму главу, ја се трзам из мојег блаженог заноса да бар тебе спасем ако се може.

КАСАНДРА

(Ућлашено – ђриљуби се к њему ближе)

Какава опасност Здравко?

НАДЕЖДИЋ

Слушај девојко. Још данас ће једна депутација народне скупштине ићи кнезу да иште од њега оставку на службу коју он није вредан да врши.

КАСАНДРА

А зар има, народна скупштина право да тако што уради?

НАДЕЖДИЋ

Има, душо.

КАСАНДРА

Е па кад има од куд за нас ту опасност? Он мора подписати.

НАДЕЖДИЋ

Он ће подписати, али док се та оставка донесе до скупштине могу зазвиждати картечи по улицама београдским, може се скупштинска дворана са свима народним посланицима бацити у ваздух, а ако се који случајно спасе може умрети на точку као издајник отаџбине, за то што је учинио своју дужност... Топови не распитују много на којој је страни правда.

КАСАНДРА

(Зајрли Здравка)

То је страшно Здравко – али ако дотле дође и ја ћу с тобом умрети.

НАДЕЖДИЋ

Него ја се уздам да ни он није такав нечовек. Међу тим ако пропадне народна ствар онда и не треба нити може бити на овој земљи среће за нас двоје. Дакле о томе није разговор. Оно што је много теже издражати што је много већа опасност за нашу женидбу – то тек настаје после победе народне, пошто све на миру прође.

КАСАНДРА

Ја то не разумем. Та онда си ти и твоје друштво на крми, онда се отвара достојно поље твоме великом духу, да поправља што је годинама запуштено, да подиже, да изнова ствара, да организује да усређава сваког и најмањег црвца у једној целој земљи. Може ли бити дивније будућности за човека као што си ти?

НАДЕЖДИЋ

Ах није тако душице моја; наш нараштај ваља да тек спреми народ за онакав грађански живот какав је једино достојан људи. Ако ми сви који смо се до сад борили за самоуправу народа који смо били тако-звани либералци, после победе заузмемо највиша места у држави, шта мислиш – колико ће их рећи „учинили су паметно. Они на тим местима могу бити од силне користи?“. Ни један. Сви ће узвикнути „Аха, соколови, то ли сте ви хтели“.

КАСАНДРА

Ама на то ће опет остати земља у безавесним рукама?

НАДЕЖДИЋ

Не; толико људи, колико је преко нужно да наше идеје буду руковођа у државним пословима примиће се службе; али ми сви остали морамо остати независни. Само тако може бити поштене контроле и напретка. Међу те људе што ће се одмах повући у приватан живот спадам и ја, и то је оно где ја за се зебем. Ти си од малена навикла на безбрижан, обилат и раскошан живот, ти си навикла на

хиљаду драгоцених ситница без којих не можеш бити, а мени могу настати дани у којима ће се ваљати хранити дајући лекције из кога језика богаташкој деци – јер ти знаш да поред свега мога знања ја не би могао ничим другим зарадити кору хлеба у Србији, ако нећу да будем чиновник. Па онда, друже мој, ко може напред рећи колико ће још преврата доживети ово сирото парче земље, док у свима слојевима народа продре таква свест без које нема обезбеђене грађанске слободе? А у тим свима превратима, ја морам стати са својом браћом на браник за света права народна и човечанска, ја морам, као што све што је живо мора да дише... А ко се бори, злато моје, не може свагда јамчити за победу, нити може имати амајлију која би га сачувала срамоте, незаслуженог тамновања... који се може годинама отегнути... Ко ће се за те старати, нејака жено, коју су преко тога још учили да је радити простачка навика, а шта ће бити ако нам Бог деце покло-ни?...

(Касандра сакрије лице у њејова недра)

Ту се не иште јуначка смрт, ту се иште снага за живот. Ето видиш каква тешка будућност чека онога који се споји с мојим животом ето видиш да сам љуто по-грешио у оном незаборављеноме тренутку, што у заносу мишљах себично само на своју срећу а не на вртлог у који увлачим и тебе, чедо моје!...

КАСАНДРА

Ја несам хтела да те прекидам у говору, и ако би се моје срце могло осетити увређено, кад ти питаш мене да ли би ја кадра била радити те у поштену зноју тећи себи кору хлеба, а особито где би ваљало твоју кућу, твоју децу сачувати од срамоте и понижења... О мој Здравко! Твој је душевни живот доста велики да смести у себи повише идеала, од којих би сваки на по се био доста да испуни жи-вот једноме животу. Отаџбина, човечанство, наука, слобода... Ја сам за ову годи-ну дана научила једва толико да само наслутим како су божанствене ствари које ове речи изказују. Па помисли, животе мој, за мене су сви ти идеали стопљени у један једини – то је живети за те; у једно једино осећање – то је љубав моја к теби; у један једини појам – то си ти... И ти се питаш да л' би ја кадра била с тобом спротовати?...

НАДЕЖДИЋ

(Силно је љуби)

Ти си, девојко, мој анђео... Са сваком речцом твојом ти ми стостручиш снагу за велико дело живота мога.

(Ојазу да девојка хоће да онесвесне)

Шта ти је душу? Ти дршћеш?... А! Ти си бледа као крпа – Хеј има ли кога тамо на...

Касандра му мете руку на оста да не виче.

КАСАНДРА

Пст... није... ништа... Мала несвестица...

(Прикуйив' сву снају – усїане, обуче своју бунду, узме шал ѓреко руке ѓа дође оїеї зачуђеном Надеждићу ѓолако и дршћућим їласом).

Ја сам отоич Здравко, плакала као мало дете, што си ми као поздрав после 15 дана пружио само руку... А сад те преклињем немој ми никад другаче своју љубав исказивати до пријатељским притиском твоје руке и то – докле год не будемо муж и жена...

(Пође брзо к' враїима)

НАДЕЖДИЋ

Ама Касандра!...

КАСАНДРА

(Обрне се и с блаженим осмехом на лицу ѓружи му руку)

Најлепша је победа – над самим собом... И то су твоје речи Здравко.

(Надеждић хоће да је ѓољуби у руку)

Нећу тако... То је туђински... Овако.

(Креїко се рукује с њиме)

НАДЕЖДИЋ

Збогом несвестице моја. Срећан нам дан сутра огрејао!

Касандра оде.

НАДЕЖДИЋ

(Гледа мало за њом ѓа се онда враїи, седне – окренувши леђа ѓрозору – и їле-да замишљено ѓреда се. На оївореном ѓрозору из башїе наслони се Сїанко Милић и їледа їа смешећи се)

Каква је слатката јана – чудновата женска душа! Толико урођене превртљивости у карактеру, толико слабости, толико ропске преданости и у самој љубави толико других рђавих особина, па опет колико нас мушкарце жена надмашује!... У тренутку кад се скупо стечена влада мојега духа над телом почиње љуљати, у тренутку где бурни таласи моје узрујане крви у мал' не срушише сва начела која се само читавим морем одрицања и самопрегорења купити могу; у тренутку где ја, њен учитељ, у мал' не заборавих не само на себе, него и на све – у том тренутку, њу спасава урођена чедност, њен женски инстинкт... Како је силна у женама она божанска искра, што чини човека човеком! Наopak правац у школи, никакво домаће васпитање, рђав пример и сваковрсна искушења претрпавају их душевних блатом са свију страна, па опет нека најпростији јувелир узме тај упрљани адићар у своје руке, нека га само једном чистом страшћу опере, они заблистају не као обично драго камење, већ као сунца... Боже мој, какав би об-

лик био у целом друштвеном животу, каквим би џиновским корацима пошла човечанска образованост у напред; колико би се умножило благостање у свакој и најсиромашнијој кућици – кад би се жене здраво, човечански васпитавале... Овако половина снаге људскога рода пропада узалуд... Од бисера и дијаманата који би могли вредити огромно много, само да се мало израде – данас се зида огњиште или мале, узане, тамне кућице, као да су ћерпич, као да су креч и песак. Круна свега што је Бог створио – то је жена, и она је при свем том само слушкиња коју ми чувамо и хранимо да не би морали сами радити домаће послове, и коју ми сматрамо као нужно зло...

СЦЕНА СЕДМА

Надеждић, Милић; Милић љрсне у смех.

НАДЕЖДИЋ

(Окрене се у брзо љрозору)
Одкуда ти у мојој башти?

МИЛИЋ

(Смејући се)
Несам хтео да уђем док не останеш сам.

НАДЕЖДИЋ

Што се смејеш као згранут?

МИЛИЋ

Смејем се вама идеалистима где не можете да зинете а да вам не покуља на уста „човечанство“, „слобода“, „крунастворења“ (Нота бене из дванајестог ребра Адамовог) и т.д. Ја би се смео опкладити да ви пред смрт на неколико месеци морате састављати последњу громопуцателну ракетлу вашег „духа“, с којом ћете се отрести „ништавне материје“ и одлетити у лоно Аврамово.

НАДЕЖДИЋ

А ти соколе и твоји другови осем чисто материјалистичке добродетељи, прислушкивања, имате још и ту драгоцену особину, да сте неотесани и сурови као и материја из које се ви јединствено састојите – јер вама казати да имате духа или бар душе, била би за вас увреда.

МИЛИЋ

(Смејући се)
Молим те, пружи ми руку.

(Пиџа му џулс и џледа на свој сахаџ)

Охо близу стотина. Кад си у грозници онда ти је слободно бунцати. Да ти не опипах дамар, славе ми ја не би могао појмити како може твој, иначе онако ваљан мозак, таке глупости рађати.

НАДЕЖДИЋ

Човек, који те не зна па да те сад чује, помислио би да си дошао да се самном свадиш па само тражиш начина. Али ја те знам. Дакле, за што је то глупост што си чуо?

МИЛИЋ

Прво је неприродно; а све што је неприродно, то је наказа, дакле за умни свет: глупост. Друго је са свим проста лаж, али за то ти толико и не замерам јер у пандектама нема ништа у организацији жене.

НАДЕЖДИЋ

Шта је неприродно?

МИЛИЋ

Неприродно је што ти мислиш да те је „урођена чедност женска“ спасла од неког злочинства. Ти си млад, пун снаге и живота, и к теби долази млада лепа девојка, која те љуби са свом снагом прве страсти у женском срцу... Она те грли и љуби, твоја била куцају у место 75 пута, сто пута у минуту и ти сматраш за своју дужност да јој у таким тренуцима говориш ствари као н. пр. „ако те ко удари по десном образу, пружи му и леви“ или оно Гогољево „слобода се не састоји у томе, казати својим жељама, да, него: не“ или: Цео је живот у томе, да код пуног астала постити ваља“. Зар је то природно, сељо?

НАДЕЖДИЋ

Ух ала сте масни и облапорни. Као год што неки касапи не могу да чекају ни чварке, него лижу сирову маст с' ножа, такви сте ви материјалисте кад год станете говорити о спољним одношајима. Да није природно ово што ја чиним, одкуд би ја имао ту снагу да нешто надприродно учиним? У осталом ви нас просто бедите кад кажете да ми нећемо никакву чулност. Ми несмо глупи хвала Богу, па знамо да је католицизам тако исто упропастио власт чистог духа, као што су Римљани у време својега разврата саранили нашега идола – голу чулност, голу материју, и ви се љуто варате да ћете помоћу „Јестасвенице моћи“ воспоставити материју на престо сва држиоца неба и земље, кад је не моглоше одржати Грци ни Јестасвеницом ни свима уметностима. Прошла су времена кад је један човек или једна мисао, један поглед на природу могао бити апсолутни господар. Сад је век једнакости, век хармоничког удруживања. Сад нећете ви моћи одрицати дух

за љубав материје нити ће икоме од нас пасти на памет, да код толико лепих и слатких ствари у животу, оде у пустињу само да би спасао „светост“ својега духа.

МИЛИЋ

Аха – *juste milieu*! Знаш како се то зове српски? „Све сос мера, све сос мера па киш дојдеш до велико слава!“

НАДЕЖДИЋ

Да мој побро, тако је. Нама је драга свака чулна лепота, и ми исто тако радо уживамо као какву душевну насладу само што имамо неку меру преко које настаје проста „безсловесна“ животиња, а ми то не би хтели да будемо и ако ви доказујете да смо ми блиски род и да се човек мало по мало развио чак из рибе.

МИЛИЋ

Можемо ми још и мало повише потражити родбине, н. пр. код старе – мајке што се зове прва органска ћелијица што је сама постала, али и ту ваља све сос мера, иначе може попа да одсеце језик. Него шта ће у наш разговор твоја умереност, кад си ти код своје девојке подпун Назеренац?

НАДЕЖДИЋ

Ама убио те лед, зар не знаш да се још несмо узели, да ћемо се тек после скупштине венчати!

МИЛИЋ

Ех – па што не кажеш човече! Дакле стари поп Илија из Палилуле је крив! Како ће се сад млад момак и девојка пољубити кад се у цркви још није одпевало „Исаије ликуј“, кад се девојци није казало да њој ваља „бојат сја својега мужа“ и кад вас несу водили под крунама – три пут око налоња? Ја сам до сад знао за многопошт. душепастира твоје нурије само по томе, да он не да нафоре оним женама које се крсте у рукавицама, а од сад Богме респект; јер сигурно кад какав пупољак хоће да се развије у ружу, он брине да л’ има довољно хране у земљи и довољно сунчане топлоте него мора да иште благослов и разрешеније од попа Илије из Палилуле. Ха, ха, ха!...

НАДЕЖДИЋ

Јеси чуо Станко; ти се не умеш људски разговарати. Ти свагда, где немаш разумних...

СЦЕНА ОСМА

*Пређашњи, ѿој Василије (у народном оделу, с оружјем за силавом; брада му на-
расла).*

НАДЕЖДИЋ

(Радосно)

Нуто Василија!

МИЛИЋ

(У исџи мах)

Ура! Зар си се већ вратио распопе?

(Несџане ја на ѿрозору, и ѿсле неколико ѿренуџака дође у собу)

ПОП ВАСИЛИЈЕ

Помози Бог браћо!

НАДЕЖДИЋ

Бог ти помогао мучениче.

(Пољубе се)

Ја већ бејаш у страху да нас околности не натерају да какав важнији корак предузмемо пре него што се ти вратиш. Хвала Богу, кад си ту. Требаш богме као насушни хлеб.

МИЛИЋ

(Са скршџеним рукама)

Благослови оче.

ПОП ВАСИЛИЈЕ

Ти се спрдаш, ал' ја ћу се опет молити, да те благослови Бог, који је на крсту издахнуо за слободу, једнакост и братство свију људи.

МИЛИЋ

Опрости шалу, честити учитељу народни. Такав поп, као што си ти, и ја бих сутра постао.

(Пољуби се)

Здраво мирно код куће застао?

ПОП ВАСИЛИЈЕ

Хвала Богу – у колико у мојој кући може бити добро...

(Милић и Надеждић оборе ѿлаву и ѿледају ѿреда се)

Моја сејка, труне у црној земљици... Оно срце што би каквом поштенем човеку створило рај на земљи – сада црви гризу... Моја стара мајка

(Глас му гршће)

није код куће, нити су је икојом силом могли отргнути од онога гроба у коме она мисли, да су и мене и Савку спустили.

(Милић јунђа нешићо кроз зубе и диже сјиснућу јесницу у вис)

Она је још овде... Она још непрестано седи крај гроба и чека да ми васкрсемо... Али кад јој ја приђем; кад јој говорим, она ме чудновато гледа и само тајанствено шапуће: „Народна скупштина!... Од тога и мртви устају...”

(Окрене се на сјрану и јокрије лице шакама. – Крајко ћушање. – За њим бришући сузе рукавом)

Опростите браћо... И најјачи човек јаукне кад га каква гуја тако дубоко за срце уједе... Ја несам много био код жене и деце, а не би ни толико, да ме није турски паша ослободио гургусовачке куле... Морао сам отићи сам јер жена не би веровала да сам ја из турске руке примио помиловање. – Ја сам дакле одмах одлетео овим поузданим људима у Посавини, Шумадији и Пожаревачкој нахији. Казао сам им шта је и како је и да ваља да са свима пријатељима народне ствари буду спремни и на окупу да похите у помоћ, чим им дамо знак. Све је уређено, и они се истија са свију страна примичу Београду тако да преко ноћ може опасати Београд логор од народне војске, који ће кадар бити да се ухвати у коштац са свима непријатељима народне скупштине – разуме се ако то буду само Турци и силецијски гарнизон...

НАДЕЖДИЋ

А других се немамо бојати. Аустрија се не сме мрднути, јер њене талијанске провинције, и Маџарска само такво што чекају па да плану.

МИЛИЋ

С те стране немамо се ничега бојати. Ја сам с поуздане стране извештен да су из Париза, где су нешто намирисали поручили врло опредељено у Беч, да би се то сматрало као грдна повреда парискога уговора, ако аустриска војска пређе ма под каквим изговором у Србију, и да ће наш комшија имати да одговора за све што се из тога изроди.

ПОП ВАСИЛИЈЕ

А шта си ти с Београђанима урадио?

МИЛИЋ

Све је као запета пушка. Они сами и кад не би добили подпоре из унутрашњости биће кадри бар ерлије одржати на миру ако не би могли опсадити град.

НАДЕЖДИЋ

И у скупштини је не може бити боље. Људи су чудо отресни и разборити. И оно неколико што се још колебало задобио нам је Гаван у својој кратковидности подкупљујући их.

ПОП ВАСИЛИЈЕ

Тако дакле да се почиње у име Божије?

НАДЕЖДИЋ

Још данас. Теби попе и теби Станко аманет Београђани. Ако буде да се бори-мо недајте да клоне одушевљење, а ако победи народна ствар чувајте да нам се не окаља образ пред светом и да не оскрнавимо свету ствар за коју смо устали.

(Поїледа на сахатѝ)

Време је. Скупштинска седница ће се до по сахата отворити. Хајдемо у име Божије!

(Рукују се међусобно)

НАДЕЖДИЋ, ПОП ВАСИЛИЈЕ, МИЛИЋ

Слобода или смрт!

ЗАВЕСА СЕ СПУСТИ

РАДЊА ПЕТА

СЦЕНА ПРВА

*У њиварској улици ђед кућом у којој су скућшћинске седнице, оћромна јомила
ћраћана ђод оружјем; мноће шћруће које се свака за се живо разћоварају шћако да је
велика ћраја на бини кад се диће завеза; у ћрући која је са свим најћред налазе се
Марко, Илија, Сћеван, Ћир-Сћира, Бесабес, заћим ћрисићући Поћ Василије, шћакоће
оружан.*

СТЕВАН

Ама није брате, већ кажу да је кнез потписао и да се покорио скупштини.

МАРКО

Шта говориш којешта? Он је ноћас побегао у Крагујевац да дигне топове и
што тамо војске има па да растера скупштину.

БЕСАБЕС

Бре нека доће па ће видити како ћемо га дочекати.

(Подиће своју арбанаску шешану у вис)

ЋИР СПИРА

Нека си зема аскер колико му се сака, и ми је знајеме да умримо за отеческу.

(Намешћа љућиићо своју анћерију)

ИЛИЈА

А ја сам опет чуо да није отишао у Крагујевац, већ да је побегао ноћас у град,
па ће одонуд да издаје заповести.

СТЕВАН

Ко ти је то казао?

ИЛИЈА

Кум Спасоје; он га је, вели, својим очима видео ноћас како се с једним
попечитељем одвезао у град.

МАРКО

А ја ти опет кажем...

ПОП ВАСИЛИЈЕ

(Проћрчи се кроз јомиле народа и ђоине се на један ђовелики камен)

Молимо браћо; је ли тестир прозборити коју?...

МНОГИ

Јесте попе, говори само.

(Са свију сѣрана љрикуљјају се ѿмиле свеѣа око Василија)

ПОП ВАСИЛИЈЕ

Ја видим, браћо, да су свакојаки гласови продрли у варош о оном што се јуче и ноћас догодило. Је сте ли вољни да вам ја испричам поуздано шта је и како је?

СВИ

Хоћемо, говори!

ПОП ВАСИЛИЈЕ

На јучерашњем састанку народне скупштине устадоше посланици београдски и смедеревачки те побројаше сва насиља што их је народ претрпио за ових 16 година од како је закнежио Александра Карађорђевића.

СТЕВАН

Бога ми то је морало мало по дуже трајати.

(Сви се смеју)

ПОП ВАСИЛИЈЕ

Скупштина је на то једногласно решила, да се од тога недостојнога кнеза узме оставка, и јуче око подне отишла депутација једна из скупштине у конак и поднела му је оставку да подпише.

СВИ

Живела народна скупштина!

ЋИР СПИРА

А тако де; од главе риба смрди.

ПОП ВАСИЛИЈЕ

Подпредседник скупштине као вођ депутације позвао га је да поврати у руке народне скупштине власт, коју му је народ предао 1842 год; јер он није више достојан да буде старешина народњи, а додао је, да му је слободно остати међу нама као и други поштен грађанин, ако му је драго.

СТЕВАН

Хоће он Бога ми, хоће!...

МНОГИ

Живео посланик јагодински.

ПОП ВАСИЛИЈЕ

А што мислите, браћо, да је у таквом тренутку радио син великога вође народњег, син Карађорђа? Плакао је као баба, и преклињао је депутацију да га убије, само да не иште оставке...

ИЛИЈА

Богме и није шала онолико хиљада дуката на годину изгубити.

ЋИР СПИРА

Ама како? Свако сахат си вуче по цекину. А за кој рачун, бре братко? Да си једе да си пије да си прават парада сас официри ађутанти. Дембел!

ПОП ВАСИЛИЈЕ

Кад је видео да му плакање не помаже он је молио да му се остави 24 сахата на промишљање, па ће онда подписати. Депутација пристане и врати се у скупштину, а он сазове саветнике и конзуле да му саветују, али му ни они не знадоше ништа друго да кажу већ да се мора покорити вољи народној. Кад је видео да га они остављају, а он оде својим старим пријатељима – Турцима у град да га чувају од његове сопствене отаџбине...

(Сензација)

БЕСАБЕС

Срећан му пут! Ако Бог да не ће га, се из тог турског гњезда вратити. Ван ако нас све до једнога побију.

ИЛИЈА

(Своме друшћиву)

Шта вам кажем ја? Море што Спасоје види то је као свето писмо.

ПОП ВАСИЛИЈЕ

Ето за што је пролетео данас за зором глас по вароши: „На оружје браћо, да бранимо народну скупштину“. Посланици су одавно на својим местима

(Показује скуишћинску дворану)

и раде с пиштољима за појасом и са сабљом преко крила. А ми браћо – ми ћемо гледати да их никаква сила не смете у њиховом великом, светом послу!

(Сиђе с камена)

СВИ

Хоћемо, хоћемо!

МАРКО

И последњу кап крви даћемо за оно што је право и поштено, за слободу народа.

ПОП ВАСИЛИЈЕ

Хоћемо, браћо, ако буде невоље; али ми нећемо први пролити братску крв; ми ћемо само да бранимо законску вољу народну; и само ако употребе војску, ако њу преваре да пуца на своје родитеље и хранитеље – само онда ћемо и ми показати да и ми имамо оружја.

СВИ

Тако је, тако је.

СТЕВАН

Ено се отварају врата на докату. Ћутите, браћо, да чујемо шта је.

МНОГО ГЛАСОВА

Мир браћо да чујемо шта је.

На балкону скуйшћинске дворане јојави се председништво и једна дејушћација скуйшћинска; сви јолојави; секретар држи неке харџије у руци; на улици се мало јо мало све ушћиша.

СЕКРЕТАР

(С балкона; јромко)

У име народа!

Сви јрађани који су на бини скидају кају; неколицина дају знак онима шћо су иза кулиса.

СЕКРЕТАР

(Чишћа)

„Прокламација свему народу српскоме. – Почем је кнез Александар Карађорђевић, свој народ изневерио, и Турцима у град побегао, то народна скупштина, у име народа, решава и проглашава ово: Александар Карађорђевић престаје бити кнез од Србије и највиша власт државна прелази на народну скупштину. Тако решено и проглашено у седници нар. скупштине 11-ог дана месеца Децембра 1858 године у Београду“.

СВИ У ГЛАС

Ура! ура! Живела народна скупштина! ура!

СЕКРЕТАР

(Чишја)

„Почем је кнез Александар Карађорђевић збачен, то народна скупштина, у име народа, васпоставља кнеза Милоша Обреновића на достојанство кнеза од Србије са правом наслеђства које му је по уставу признато. Тако решено и проглашено у седници српске народне скупштине 11. Децембра 1858 год. у Београду“

*Чим се чуло име Милоша зајрми са свију сѣрана одушевлјено „Живео“ и „Ура“; људи се ѣрле и љубе од радосѣи; друѣи бацају каѣу у вис; ѣрећи кличу*ћи машу ѣушкама ѣо ваздуху. Скуѣшѣинска деѣуѣација враѣи се у дворану. Из далека се чује како војничка банда свира Карађорђево марш, и како војска виче „живео кнез Александар“. – Сви шѣо су ѣред скуѣшѣином одѣоварају још јачим „живео Милош Обреновић!“ и ѣреѣе им оружјем; неки хоће да наѣрну касарни; друѣи се исѣрече ѣа их заусѣављају.*

СЦЕНА ДРУГА

Пређашњи, Сѣанко, Милић (Доѣрчи од касарнске сѣране)

МНОГО

Шта је? Шта је у касарни?

МИЛИЋ

(Задуван)

Браћо... Само нико из народа и коме је драга срећа земаљска, да не опали први пушку... Војници неће ни један окресати, за то вам ја добар стојим... Она вика што се чује то је само под команду а нешто и ракија, а нешто јадна деца и не знају у чему је ствар.

ИЛИЈА

А је ли брате истина да су топови наперени на скупштину?

МИЛИЋ

Јесте; мало час поче један бесни официр да комадује паљбу, и да сам начелник војске не стаде својим прсима пред онај топ што је на капију извучен, Бог зна шта би сад било; али он канда добро зна шта се кува у прсима његових војника, уз то изгледа као да нема још никаквих заповести из града, па не сме да узме ту грдну одговорност на се, да је војска прва почела пролевати крв.

МИЛИЋ

Тако су решили да пошљу роту пешака и ескадрон коњаника са двојицом саветника у град, те да доведу кнеза у касарну, па онда да растерају скупштину.

ЈЕДАН ГЛАС ИЗ ГОМИЛЕ

Ено браћо катане излазе из касарне. Јуриш!

Велика браја из које се само расјознаје: „Овамо, да их пресрећемо“. „Немојте браћо остављати ову важну позицију.“ – „Смрт издајцима отаџбине“ – „Неће они овамо, ено где одоше уз брдо к херазијама.“ – „Ако ће, да их пресрећемо“.

МИЛИЋ

(Надвикујући цело џакање)

Саслушајте ме браћо! Пустите Тодор везира са солдатурама; не ће га они за цело доћи до града а камо ли се са муширом вратити, па баш и да их војници послушају па да опале из пушака – јер у свима улицама има силество срчаног оружаног народа а све су главне улице мало час затворене барикадама које поникоше као печурка из земље. На сваког солдата биће бар 20-30 оружаних грађана. Тамо није нужна помоћ а ако и ми одемо тамо овде могу за час опколи-ти скупштину и повезати народне представнике.

СВИ

Право велиш; не ваља ни пошто скупштину без обране остављати.

ПОП ВАСИЛИЈЕ

У толико више, што је оно може бити само мамац да ми сви одлетимо, за оном руљом па да се без фишека докопају скупштине.

БЕСАБЕС

Не превари лијо, не!

СТЕВАН

На опрезу браћо! Ено се креће још једна рота војника.

МИЛИЋ

(Извирује)

Шта је то? Да л' ће?... Зајиста... Право амо.

(Виче)

Браћо, они за цело не смеду први почети прахом и оловом јер онда не би шиљали роту пешака већ би просули спремљени картеч. Они хоће да покушају не би ли се могло кундацима пробити пут до скупштине. Немојте браћо, имена вам божјег да се ми први заборавимо!

ПОП ВАСИЛИЈЕ

Најбоље ће бити да прекрилимо улицу с једнога краја на други густим редовима, па да их онако у гомилу одгурамо опет у касарну.

СВИ

То је врло добро; да се уредимо браћо; брзо.
Комешају се и уређују у један ојроман фаланкс.

МИЛИЋ

Трчи попе те уреди оних првих десет редова; видиш да не умеју сами. Ја ћу бити у среди.
Василије ојрчи.

ЈЕДАН СТАРАЦ

(С јолим јашајаном у руци – Сџанку)
Ти боље видиш господине, који је оно официр пред солдатима?

МИЛИЋ

Богме твој син чича Перо!

СТАРАЦ

Ама истина?
(Меџе јашајан у ножнице)
Пуштајте ме браћо напред, да питам оно дијете на кога се подигло.
(Несџане ја у редовима)

МИЛИЋ

Није савесно пустити их до под прозоре скупштинске па их онда сузбијати... Ено их већ с ниже дудова. На пред браћо, само да не раскидамо редове.
(Сви крену њрема касарни и несџане их иза кулиса)

СЦЕНА ТРЕЋА

Понизнић, мало са џим сви који су у друјој сцени били на бини; за џим Надеждић.

ПОНИЗНИЋ

(Улази дубоко замишљен и њрега се њлегајући за се)

Ах дакле она силна енергија беше само празно хвастање господине Лепеничићу! Кад је дошао тренут одсудни где од свакога секунда векови зависе, где ваља радити – радити, ви сте се сплели као пиле у кучине... Толика војска и турска и српска у рукама, толике крвожедне ерлије толики топови на

расположењу и они ништа паметније не знају него трче из једног ћошета у друго као мала деца. И све то, за што? Што ти скупштинари несу толико глупи као што су се претварали и као што су господа попечитељи предпостављали, као што су се усудили не само да збаце кнеза који беше тако несносан и великашима, него и да изберу новог који се још мање допада „у вишим круговима“, и то све: не рекавши ни речце г. г. попечитељима и саветницима, не питајући никога за савет... Како су неучтиви ти невоспитани депутирци! У место да изберу привремену владу, за коју би Евет-ефендија рекао да ће бити у Стамболу потврђена, они ни 5 ни 9 него узимају највишу власт у своје шаке док не дође нови кнез. Ко сад нема куражи а хтео би да неку ролу игра, тај је пропао. Богме г.г. кавалјери ако је вама све једно хоћете ли доћи на точак или не, мени није, (Прегледа гомилу писама коју је извадио из џепа). Крајње је време да се човек, који се уме наћи, приближи новим господарима положаја... Ова ће ми писма стећи поверења ма да су ме пре тога још толико мрзили...

ЈЕДАН ГЛАС

(Иза бине)

На страну браћо, ја морам са својим људима скупштини.

(Чује се ужасна врева; ѿлас командује)

Строј водове у лево: први вод; на руку!

ПОНИЗНИЋ

(Којега вика шприну из разговора са самим собом)

Шта је то? Зар се Лепеничић у последњем секунду ипак окуражио.

(Сакрије се иза једне ѿмиле шесаног камена ѿа извирују иза њ)

ЈЕДАН СТАРЧИЋ

(Иза бине)

Куд си навалио деране? Зар на оца да дигнеш руку, зар на онога који те је родио, који те је чемерним знојем својим подигао до те твоје сабљице и палетице? Иконе ми, и тако ми онога сунца што нас греје, ја ћу ти овом руком размрскати луду главу твоју па ћу је турској пашчади бацити, да глођу – само се макни корак напред!

(На ново вика; чује се звекећ оружја који се све даље и даље удаља)

ПОНИЗНИЋ

Ха кукавице, повлаче се без једнога метка... Та то несу солдати, то су бабе!... Ама само прва пушка!... Та где је клети случај да се бар когод саплете са запетом пушком кад у ни једнога нема ни капи жучи... И доиста их чивитари београдски одгураше назад, у касарну... пфуј! und abermals pfui!... И то се зове држати за клетву коју су застави и своме господару положили... Али наравно, не чини само

униформа солдата нити она може од ниског шумадинског полуварвара начинити европског честољубивог и верног солдата на које се тронове с поузданишћу ослањају и који су спасли мир и поредак у Европи... Ходи амо велики синовче великога стрица! Растури овде бајонетима бесно представништво гомиле, дед овде обори устав који се смеје здравом човечијем разуму као што си тамо урадио... Можеш изопијати све до последњег човека у баталиону, можеш им два пут онолико дуката свакоме уклопити у шаку па ћете опет оставити у блату неблагодарне и неверне бабе!...

Београђани се враћају џакајући, ђевајући, смејући се; многи вичу „Живела народна скупштина“, други вичу: „Живео Милош Обреновић“.

НАДЕЖДИЋ

(Изађе из скупштинске дворане, ђа осћавши на сћейенима мало, ђосмајра све веселе јрује; за ђим кликне)

Браћо Београђани!

Сваки уђујкује један друјо – на ђоследјку се врева сћиша.

НАДЕЖДИЋ

Ја сам послан, браћо, да вам у име народне скупштине кажем захвалност, коју ће вам до који сахат донети особена прокламација, захвалност што се тако својски и братски подигосте листом да својим грудима одбраните представништво народно од бајонета бездушних насилника, да одбраните права и слободу народну. Ви сте ту захвалност утолико више заслужили што уз пожртвовање и храброст која је у сваки тренут готова дати живот за оно што је право, показујете да умете зауздати своју праведну срџбу, да умете чувати достојанство оне велике ствари за коју су данас сви родољуби српски стали на браник. Наша ће историја златним словима записати ове дане у које се тако велика дела свршавају без једне капи крви, без иједне неправде. Још једном, суграђани, у име народне скупштине: срдачна вам хвала!

СТЕВАН

Оно што ми чинимо, брате посланиче, то је само проста дужност свакога грађанина српског; ми знамо да бранећи скупштину бранимо целу отаџбину, бранимо себе, своју кући и родбину; а за то нам не треба особите хвале; за нас је доста среће што је на нас коцка пала да будемо на помоћи скупштини какве још ова земља не виде и која ће ударити темељ читавим вековима слободног, срећног, мирног живота. Је ли тако браћо?

СВИ

Тако је. Добро си казао. Није друга.

НАДЕЖДИЋ

Допустите ми, браћо, да вам у једно саопштим још једну одлуку скупштину, која ће се такође што скорије званично прогласити. Народна је скупштина поставила својега подпредседника, честитог посланика јагодинског, за команданта целе војске и вароши Београда.

СВИ

Живео! Живео!

Надеждић сиђе са сџејена и хоће да се умеша у народ, али му се исџречи:

ПОНИЗНИЋ

(Клањајући се)

Г. Надеждићу; смем ли вас молити – само на једну реч?

НАДЕЖДИЋ

(Мери ја ог љаве до њејше)

То мора да народна ствар стоји боље него што се ја усуђујем да се надам, кад ви налазите за нужно да се разговарате с каквим год депутатом.

(Пођу најред на сџрану; осџали се џруишу на разне начине и живо џесџикулишу)

ПОНИЗНИЋ

Ја знам, господине да ви у мени не можете имати поверења. Има на несрећу толико лажних положаја у животу да је многи поштен човек живео и умро као општепознати зликовац и подлец. Али ти јадници несу такође без утехе – то је њихова савест, то је свест да су чинили своју дужност. Ја дакле нећу ни да покушам да вас уверавам како је цео мој одношај с г. Лепеничићем и consortes био привидан, како сам ја само за то њега служио да би сазнао слабе стране његовог начина владе, па да при првој прилици послужим идеалу мога политичког живота, самоуправи суверенога народа, ја остављам објективној критици која ће после моје смрти пресудити цео мој живот нека ме оправда пред истином пријатељима слободе. Ја сам само за то замолио вас на једну реч што ме моја грађанска дужност нагони да у овом одсудном тренутку, кад цела будућност народа зависи од успеха ове народне скупштине, припогнем према својим силама да се тај успех осигура. Ја не сумњам да су све вође народне странке убеђени како ће само тим начином бити могуће да се осигура слобода ако се они, који су зарад своје грамзивости ову младу државу толиким ужасним кризама излагали, за навек учине безопасним. Према томе ја сам ево похитао да правим пријатељима народњим предам неколико писама поред којих не треба ни речце више потрошити. Издајство је јасно – пустите нека народ суди.

НАДЕЖДИЋ

Задржите писма господине; нама не требају а ви их можете коме за добре новце продати. Јесте ли иначе готови са свим што сте ми хтели казати?

ПОНИЗНИЋ

(Зачуђено)

Господине.

НАДЕЖДИЋ

А сад изволите саслушати шта ја имам да вам одговорим. Што мислите да влада у правом смислу те речи, не може бити без шпијуна и подлеца, то вам не замерам, као год ни то што не можете да замислите суверену народну скупштину, без гилотине и без неколико стотина упропашћених породица на дан; то све следује из вашег васпитања. Ви сте одрасли у држави која је у целом свету чувена са својих џандара. Али што сте мислили да ћете и мене моћи преварити, што се тиче вашег карактера, то зајиста не служи на част вашем познавању људи. Ви сте господине преко двадесет година сваки боговетни дан доказивали да само за свој џеп живите, ви сте пузили пред свима владама и свима насилницима народа, ма како се они звали, ви сте преуносили једно за другим системе које се међусобно саврешно искључују, па сте тим начином 20 година рушили наравственост у српском народу. Па после света тога, ви долазите да мене обавестите како сте све те нискости чинили за љубав народне самоуправе и слободе? То је рђав знак по вашу непостижну проицателност и уметност које вас до сад увек одржаваше „горе!“...

ПОНИЗНИЋ

(Збуњено)

Али... господине...

НАДЕЖДИЋ

Ја вам саветујем господине, из милосрђа, оставите Србију што скорије, јер како несте никакав други занат научили осем издавања, могли би лако од сада умрети од глади, а то би за вас двоструко тешко било, за вас, што сте до сад свагда свако прво јагње, свако прво прасе и пиле с београдске пијаце преотимали кнежевским куварима. Међу тим као попутницу понесите још ово: Има господине у животу човечијем једно доба које се зове „пред гробом“. Онда нећете имати кад да размишљате о новом пужењу да би се одржали у своме положају, онда ће те и нехотице осврнути се да видите, е да ли можете бар штогод понети из живота у празну, хладну, тамну вечност... Онда ћете, можда први пут у своме животу видети у што сте уложили један цео век, онда ћете видети каквој сте прљавој ситници посветили сву своју снагу, и на какве сте недостојне ствари похарчили

ли ону грдну ризницу способности што вам их је природа поклонила била. И верујте господине, ви ћете се од самога себе згрозити... Тај ће тренутак осветити све неправде које сте поштеним људима нанели.

(Осџави ја, и умеша се у народ)

ПОНИЗНИЋ

(Гледа за њим, ја задовољно шрља руке)

Толико ли је сахата жутокљунићу? Добро да знамо барем, колико су у самој ствари тешки ти људи што граде тако величанствено – идеалне преврате у Србији... Вама не требају моје услуге? Па лепо момче, ми ћемо се повући из аре-не за неколико сахата – јер више се не одражава таква система владе – па ћемо вас онда питати ко сте и одакле сте? Нека вам онда помогне ваш анђелски „на-род“ кад вам исписамо сву душевну и телесну снагу. О – и ми нећемо такође бити варвари, и ми нећемо бити тако глупи као Александар да своје непријатеље шиљемо у неврат гргусовачке куле – али има сијасет иглица о којима ви чули несте, и које се рахат стрпати могу у иглоницу што се зове уставна законитост, па тим иглицама ћемо ми вас дотле боцкати докле или не учините какво крими-нално дело или докле нам се сами собом не скинете с врата... У здрављу се скоро видели мој голубни државниче!

(Оге)

За њо време се води жив разговор у једној великој јомили прађана.

СВИ

Говори, говори.

НАДЕЖДИЋ

Ја мислим, браћо, да доста добро познајем положај у коме се у овом тренут-ку налази народна скупштина и цела наша ствар, и ја вас могу уверити да смо изван сваке опасности. Наша војска неће се противити вољи народној док се само сазна а туђинске руке које би се радо умешале везане су међународним уговорима тако чврсто да се с те стране немамо чега бојати.

На један џуш се зачује велика врева која се све више и више приближује. Груја се распури. Узвици „Шта је то?“ „Оно су солдаџи“; „Није нејо прађани“. „Ама зар не видиш оружје да се цакли“, „Па и везане некакве људе јоне“. и џ.г.

МИЛИЋ

Шта рекох ја браћо? Видите ли везана Тодора-везира? Видите ли његове достојне пратиоце са султанским нишаном ифтихара? Како их красно воде! Чи-сто их носе на рукама!

СТЕВАН

(Извирући)

Па глете браћо, како се сад носе палете? Једна на леђима а друга на трбуху. Па као славно изгледа! Његово умиљато лице ишарано модрицама, достојним ранама за таквог јунака.

НАДЕЖДИЋ

Немојте, браћо, да заборавимо на достојанство народа. А особито вас молим немојте ни речцом вређати савладане војнике. Они јадници нису ништа криви.

МАРКО

Немамо ми против њих ништа. Они су браћа наша.

Иза кулиса се чује маширање од многе ситијина људи, узвици „Живео Милош Обреновић!“, „Живела народна скупштина!“, „Хоћеш љуцки Тодоре везире?“, „Ура браћо; ево вам носимо лијепа дара“, „Да живе два бела јолуба“, „Живело јошће јалилулско“.

ЈЕДАН ГЛАС

(Иза кулиса)

Дивизион стој! Десно. Равњај се!

МИЛИЋ

(Надеждићу)

Што ти је солдат. Он и сад не може да буде без његових форама.

НАДЕЖДИЋ

(Брзо)

Ти остани овде и не дај да прекипи одушевљење. Ја морам унутра,
(Махне руком јој Василију да изађе с њиме до кулиса. Ошуд јовори у кулисе).

Ја ћу браћо одмах јавити скупштини да је касарнска експедиција савладана и молим вас да ову господу притворите у којој соби пиваре док се не реши шта ће бити с њима. Василије Константиновићу, ти ћеш нам свима јамчити твојом главом да им нико ни влакна у коси повредити неће.

ГЛАС ПОПА ВАСИЛИЈА

Ја јамчим. Изволте господо замном.

(Оге)

СТЕВАН

Е мој Тодоре шта си дочекао, да тебе поп Васо у апс тера!

МАРКО

Ал' не бој се Тошо; ти нећеш бар остати гладан код њега као што је он често код тебе био.

ИЛИЈА

Нити ћеш морати од твојих поштованих суапсеника примати у парче платна завијено мало пасуља ако је коме остало као што причају за Гргусовац...

НАДЕЖДИЋ

(Говори кроз кулисе на ђоље)

А вас јунаци поздрављам срдечно у име народне скупштине, и надам се да ћете се за који сахат моћи вратити у своје касарне, јер ми смо убеђени да и остали војници неће заостати иза вас у поштовању воље народне. Знамо колико је ваше заслуге ако ови тешки тренутци срећно за отаџбину прођу, јер ми знамо колико би се братске крви морало пролити да се постигне ово што данас постигосмо мирним, законитим путем, да сте ви у лажном честољубљу заборавили да сте најпре људи и Срби па тек онда солдати, да сте оружје које вам је народ поверио да га од туђина душмана браните, обрнули на његово сопствено срце, на браниоце народне скупштине. Још једном, јунаци, хвала вам на том свесном достојном држању које данас показасте.

ПОДПОРУЧНИК

(Сћућу на бину – Надеждићу)

Ја не знам, господине, да ли си ти то казао што доиста тако мислиш или мислиш да је нас срамота што су нас без једнога фишека савладали и довели амо као непослушну децу – па хоћеш мало да нам увређену солдачку част поласкаш. Ако је то последње, ти се љуто вараш. Ми несмо савладани него смо просто учинили своју дужност. Нама у касарни не хтедоше за цело време ништа друго да кажу, до да су неколико усијаних глава завели скупштину да гради буну, па после нам заповедише да идемо с оном господом да вратимо господара из града. Чим изађосмо из касарне, чим нас у улицама опколи народ па видесмо да несемо то само неколике усијане главе него цео народ који неће више кнеза Александра, чим могосмо сазнати шта је у ствари одмах смо се предали. Ми смо се Александру заклели не за његове црне очи, већ смо се заклели кнезу од Србије представнику народне величине и достојанства, а чим је он својом владом омрзнуо целом народу и проиграо тај високи чин, издавши свој народ и бегајући Турцима – он је само исцепао заклетву коју смо му дали. Знајте браћо Београђани да српски војник није плаћен човек што живи и гине за бесни ћев једнога човека, знајте да је српски војник понајпре син народа па онда бранилац његове слободе, и верујте нам да ћемо ми ту своју дужност свагда понајпре у очима имати.

ГРАЂАНИ

(У ѿлас)

Живела српска војска!

ПОДПОРУЧНИК

(Скине каѿу)

Живела народна скупштина.

ВОЈНИЦИ

(Иза кулиса)

Ура! Ура! Ура!

(Надеждић се ѿољуби с ѿодѿоручником)

НАДЕЖДИЋ

(Држећи њеѿову руку)

Брате официру, докле тако узвишена и достојна начела буду међу српским војницима, дотле нам никакав непријатељ неће моћи наудити. Допусти да ову силну радост поделим с осталом браћом у скупштини.

(Рукује се с ѿодѿоручником и оде у скуѿш. дворану)

Официра оѿколе ѿрађани, ѿрле се и рукују; неколико војника измешѿа се с осѿалим ѿрађанима на бини. Живо ѿакање.

СЦЕНА ЧЕТВРТА

Пређашњи, Давина (у исцеѿаним хаљинама са расѿушѿеним и замршеним власима уђе ѿолако ослањајући се ѿа један велики шѿѿаѿ).

ДАВИНА

(Полако)

Ето видиш да није истина... то је само ветар звизнуо кроз крстаче и ограде, кроз грање у порти... то несу били људски гласови...

Чим је оѿазе на бини уклањају јој се с ѿуѿа и образују се разне ѿруѿе. Сви је ѿледају с искреним сажалењем. Гдекоји ѿоказује руком на њу а ѿовори нешѿо ѿолако друѿу до себе.

СТЕВАН

Помози Бог тетка Давино!

(Приђе јој с ѿуно саучешћа)

ДАВИНА

(Гледа ѿа укочено)

Не помаже Бог свакој травки... Црв лепо дође, па полако гризе, гризе док је не преломи, а Бог се само смеје. Другдаш опет узме какву ве-е-лику кумбару па је напуни најтежом несрећом и сузама какве мајке, па је онда гурне да се котрља с једнога краја света на други... Ко зна колико цветића размрви та кумбара док се не заустави док не удари у небо...

МИЛИЋ

(Пажљиво је ѿосмајра – за се)

Каква тужна слика: човек са разрушеним мозгом на развалинама од свију тих светова, који се зову душа, срце и које је цео један живот онако савезно зи-дао. Али дал' је доиста овде, у овом случају све пропало?...

(Обрне се ѿражећи некој; уледав Илију махне му руком да мало ближе ѿриђе)

Илија, познајеш ти ову сироту старицу?

ИЛИЈА

Како је не би знао? То је мајка попа Василија што је сврнула памећу кад јој оно онако зверски убише девојче.

МИЛИЋ

Да неси случајно и ти био на месту где је кукавно дете издахнуло?

ИЛИЈА

Дабогме да сам био, камо срећа да несам, јер оно што видех не могу да заборавим никад оно је било страшно...

МИЛИЋ

Па дед' ми, славе ти, испричај шта је и како се догодило – ако се добро сећаш. Може бити да ће се моћи бар штогод покушати, не би помогли јадници.

ИЛИЈА

Ја се тако живо сећам као да их сад гледам све.

(Даље се од ѿриче види само ѿесѿикулирање)

ДАВИНА

(Сѿевану, који јој љуби руку)

А што то радиш? Ја несам икона... Штеди своја целивања... Треба ће ти, кад ти ништа више на свету не остане... Немој да ми љубиш руку, ја несам попа. Он је у гробљу – спава мирно поред своје сестре. Иди па њега пољуби у руку ако се не гадиш од црва.

СТЕВАН

(Скоро кроз ѿлач)

Није твој син у гробљу Давина, он је овде међу нама, жив и здрав како само може бити.

ДАВИНА

О, ти си заборавио главу код куће. Није то он... Мој попа спава дуго... тежак сан... Од тога се сна не буди нико лако... Ау.

(Трине своју руку из њејове).

Шта си ме ујела гујо?...

СТЕВАН

То је само једна врела суза била, моја јадна старка.

ДАВИНА

Суза? У мушкараца нема суза већ само црви, отрова. Од суза је Бог замесио само женскиње, што извиру сузе чим нас какве гвоздене канџе згњече... А знаш ли какво бело јагње има у кума Радована из Марковице?

(Приђи му ближе – шайћући)

Само му кажи кад га видиш нека га добро чува... Има тамо код нас курјакова...

СТЕВАН

(Покрије лице шаком)

ДАВИНА

(Смеје се зајушеним ѿласом)

Ха, ха, ха. И... верујеш... Иди бедо... То није јагње, већ једно парче суха дрвета па за што не би који комшија бацио на ватру, да лепо пуцка...

МИЛИЋ

(Илији)

А јеси је после тога виђао који пут?

ИЛИЈА

Врло често...

МИЛИЋ

И свагда је велиш понављала оне речи?

ИЛИЈА

Свагда је питала, где је год опазила гомилицу људи, да л' одиста може скупштина да васкрсне мртве?

МИЛИЋ

(Замишљено – за се)

Међу тим Василија није познала... Чујеш Илија? Реци брзо људима да учине љубав те да викнемо сви у глас „живела народна скупштина“ кад ја дадем руком знак.

(Илија се умеша у ѿмилу, и људи један другом казују нешћо)

МИЛИЋ

(Једном гечку ѿоред себе)

Трчи, синак, у пивару па кажи поп Василију да одмах дође амо, али одмах јеси чуо?

ДЕЧКО

Хоћу господине.

(Оћрчи)

ДАВИНА

Е па време је... мојима ће бити тешка црна земља кад им ја не седим чело главе... Збогом децо... Молите се Богу да не грми и да не сипа плаховиту кушу... На гробљу онда није лепо... А мени је онда хладно... хладно...

(Сћреса се, за щим ѿође још више ѿојурена)

Милић махне руком, са свију сћрана зајрми „живела народна скућшћина“ Давина се на један ѿућ заусћави, усћрави се, баци шћай и ѿосрће од једној до другој.

ДАВИНА

Дакле је истина? Оно несу били гласи из гробова што сам ја чула? Зар је дошао спаситељ, зар је дошла народна скупштина?

СТЕВАН

Да богме да је дошла. Ено, виш, ону кућу? Тамо је народна скупштина.

ДАВИНА

Ти си махнит. Оно је само велики мравињак од камена пун црних мрави што су се узмухали ни сами не знају за што... О... Ви ни један не знате како је лепа народна скупштина... То је висок, бео анђео, с великим златним крилима, и у десној руци држи пламени мач а у левој теразије... Кад он сиће на земљу онда неће

више бити ноћи, онда ће бити само дан, само сунце и срећа... Онда ће сви мртви васкрснути, онда ће мајка своју децу опет загрлити...

(Мало љо мало она се ојейџ зјури и хоће да љадне али је Милић љрихваџи)

Знаш ли синко за што се Турци не крсте овако као ми?

(Крсџи се и мрмља)

О преблага богородице дјево, молим ти се, господи помилуј, господи помилуј!...

МИЛИЋ

(Уљедав Василија да ојейџ знак; ојейџ сви викну „жив. нар. скуџ“; Давина се ојейџ усљрави)

Истина је, мајко, да је сишао бели анђео с неба и док си ти овде била он је отишао на гробље па ти васкрс'о сина. Ево погле, ко оно иде?

ДАВИНА

(Оџрџне се од њеџа љолеџи Василију, сџџане укочено неколико џренуџака, ља онда врисне)

Сине мој!

(И заценивши се од радосноџ смеја и љлача сџроџошџа се љоџу на љрси)

Пауза – чује се како мноџи љрађани љлачу.

СЦЕНА ПЕТА

Ћ. Ковић (у официрским хаљинама). Пређашњи.

Ћ. КОВИЋ

(За се)

Ако Лепеничићу треба неко кога ће он за нос вући – нека друге људе тражи... А сад је већ доцкан, баш и да се накани што почети...

(Не видећи љоџа, њеџову мајку и љомилу љрађана, љовори осџалима)

Браћо чаршилије! Ја сам, сазнавши гнусно издајство нашега бившега кнеза решио се да будем први од војске коџи ће његову окаљану кокарду под ноге бацити.

(Оџрџне кокарду са своје каџе, баци је на земљу ља сџџане на њу)

Ово је заслужио Александар Карађорђевић!...

Грађани су ља исџрва ћуџећи љледали – од чуда. Сад на један љуџи љракну сви и љолеџе на њеџа. У сџрашноџ вици један му збаци каџу с љлаве, друџи му оџне сабљу и баци на земљу, џрећи хоће да ља веже.

БЕСАБЕС

Ао и... једно, зар и ти смеш изаћи људима на очи.

Пошјеіне да ја удари кундаком од своје јушке; Сїеван му извије јушку из руке.

СТЕВАН

Од кад си ти побратиме постављен за целата у Београду?...

НЕКОЛИКО ГЛАСОВА

Убите, убите и...!

НЕКОЛИКО ГЛАСОВА

Не из пушака, он није вредан да као човек умре!

То се све у један мах виче; чује се „Немојте браћо, ако Бога знате, да данашњи дан таквом крвљу окаљамо“ – „Камењем, камењем браћо“ – „Уплувцима њега засути ваља“.

МИЛИЋ

(Пројура се кроз јомилу, ошїрїне Ковића из руку оних који су ја шчеїали – їром-ко)

Светина бесна, слушај!

МНОГИ

(Сшукну се назад)

Охо, охо!

БЕСАБЕС

Пази дер професорчићу да ти бесна светина не заврне тај гласати гркљан.

МИЛИЋ

Можете слободно, али тиме ми нећете друго име ишчупати из прсију осем „крвожедна светино“ – кад заборављате где сте, кад заборављате да сте народ!...

(Неразумљиво цакање међу їрађанима; чује се „нека їовори“ – „чујмо, чујмо!“)

Знам ја врло добро да на далеко нема овако зверског убице као што је овај кога ја у овом тренутку својим прсима заштићујем, али мени није стало до његове личности већ до поштовања земаљских закона. Зар ћемо прве сахате народне слободе и самоуправе на то да употребимо да на сокаку камењем убијамо оне који су нам скривили? Зар ћемо тиме показивати да смо кадри сами собом владати?

БЕСАБЕС

Цифрај ти колико хоћеш, али ми знамо да је он по хатару суђен и да су га жен... опростиле оне мале казне која му беше досуђена. Сад ћемо ми да му судимо.

НЕКОЛИКО ГРАЂАНА

Да, да, ми ћемо да му судимо.

(Пређе оружјем)

ДРУГИ ГРАЂАНИН

Немојте браћо: пустите га нека изговори.

МИЛИЋ

Онај који каже да овоме нит... није суђено, или не зна шта говори или просто лаже. Њега је судио његов редовни војнички суд и оправео га је на робију. Што га је бивши кнез помиловао, то је његова ствар. Народ даје својим кнезовима право помиловања, и они могу помиловати кога хоће. Зар ви хоћете да се за једну кривицу два пут суди? Или хоћете да можете за неке људе који су овоме или ономе повише скривили градите особите законе са повратном силом?

МНОГИ ГЛАСОВИ

То нећемо! То ни полудивљаци не чине.

ДРУГИ ГЛАСОВИ

Тако је, Милићу, тако!

БЕСАБЕС

(С неколицином – јунђа)

МИЛИЋ

Ако смо наумили тако поштовати законе које ће од сад народна воља преко својих скупштина доносити онда боље да се махнемо свакога живота у друштву па да идемо као дивља зверад по шумама.

СКОРО СВИ

Тако је. Врло добро.

МИЛИЋ

Још једну реч браћо. Ми сви знамо колико је честити поп Василије страдао на правди Бога, колико је морао претрпети од наших Видинлија само за то што им је истину у очи казао. Је ли тако, браћо?

СВИ

Јесте. Он би пре издахнуо на мукама него што би учинио или казао што није право.

МИЛИЋ

Ако је икога унесређио онај зликовац то је за цело поп Василије, то је његова јадна мајка. Питајте њих, желе ли они да се њиховом душманину камењем на улици суди.

Дубока ѿишина. Сви їледају їоїа и њеїову маїѣр који су немо и неїомично осїјали у заїрљају за време целе сцене.

МИЛИЋ

Василије Константиновићу, иште ли човечанска правда да се највећем крвнику твоје куће још један пут суди?

ПОП ВАСИЛИЈЕ

(Полако диїне їлаву; лице му је сїрашно бледо; смерно и їиохо)

Он је на земљи осуђен... Ја и моја мајка молићемо се, да му онај судија

(Подиїне руку)

милостив буде кад на страшноме суду предањ изађе...

Обїрли маїѣр која се са свим на њеїа ослонила и їолако изађе с бине. Грађани оїварајући му їуїї скидају каїу.

СТЕВАН

(За њим)

Поштени попе; теби су послушни жреци и фамилији одузели свештенички чин, али ти несу могли изчупати из срца милосрђе и хришћанско самопрегорење, које правог слугу божијег и чини оним што је... Благо души твојој а тешко кукавицама, који таке свештенике с олтару у гргусовачку кулу шаљу!

МИЛИЋ

Желите ли, браћо, још да на ово ново судите овога звера?

СВИ

Нећемо, нећемо!... Пуштајте га.

МИЛИЋ

Јок браћо. Не можемо га пустити. Ако га не можемо судити за оно што је већ пресуђен и помилован, не смемо му опростити ново прерступљење које је да-

нас учинио. Он је, само да би пред народом бацио под ноге име онога човека коме је до јуче чанке лизао, он је обукао одело које не сме више обући, он је преписао сабљу која му је за навек скинута пред лицем целе београдске војске. За то му ваља башка судити.

МНОГИ ГРАЂАНИ

Тако је. Живео професор Милић.

Милић да знак двојици ђандура који Ковића одведу: Милић замишљено оде на групу сјану; на бини се ојетљиво образују групе.

СЦЕНА ШЕСТА

Од свију група највише најпрег сјоји Марко и Галантерић с још неколико ђађана.

ГАЛАНТЕРИЋ

Ама пријатељ Марко, чули ти што г. Надеждић мало час рече за некакву велику српску кућу?

МАРКО

Јесам. Па шта?

ГАЛАНТЕРИЋ

Ама оно мирише на рат.

МАРКО

Па тако и ваља. Није него мислиш да ће и Обреновићи зачамати као она кукавица у граду? Чим се унутра уреди стање ваља кршити колач с Турцима. Доста је било.

ГАЛАНТЕРИЋ

Ама што говориш тако човече? Како ћемо ми водити рат с турском царевином, кад немамо само неколико топова и два три баталиона војника?

МАРКО

Не мари то ништа. Имамо ми добрих арнаутских шешана, и имамо једно двеста хиљада момчића „што су кадри стићи и утећи и на страшну месту постојати“, па кад су наши очеви могли с трешњевим топовима ослободити ово парче земље за што да ми са стотиницом од туча не можемо ослободити целу отаџбину и нашу и наше браће Бугара од црног до јадранског мора?

ГАЛАНТЕРИЋ

Ама где су ти двеста хиљада, какви су то људи?

МАРКО

Па ево ја, ти, и овај брат, па овај па цео појас у Србији. Је л' тако браћо?

ЊИХОВО ДРУШТВО

Јесте богме. Сви до једнога.

ГАЛАНТЕРИЋ

Ама – то не иде тако. Ако је да се плати, – не браним; ја да платим ако хоћете за два момка; хвала Богу имам од куд; ама ја да оставим моју женицу,

(Нема јодину дана како сам се оженио)

и мој дућан па да идем, да ме Турци убију – јок то нећемо. За што да се ја за другог бијем, за којекакве Бошњаке и Маћедонце и шта ти ја тамо знам за кога још? Ама „браћа су нам“. Нема тамо никога. Братство за братство, сириње за паре. Ја како. Наши су се очеви крвавили да ми будемо слободни, а ми да идемо да изгинемо за другог? Нека се сами бију ако им треба. Виш ти.

МАРКО

(Огбија своје грушћиво, које хоће да навали на Галанћерића)

Пријатељу, колико је теби година?

ГАЛАНТЕРИЋ

Шта је теби стало колико је мени година?

МАРКО

Онако, тек би хтео да знам.

ГАЛАНТЕРИЋ

Двадесет и шест.

МАРКО

„Ама–ама“ пријатељу, ти си најбабастија кукавица коју сам ја до данас видео. Срам те било младости твоје и оне поштене куће из које си!

(Окрене му леђа и осћави га заједно с грушћивом)

ГАЛАНТЕРИЋ

(За се)

Ако сте ви сви полудели, ја богме не. Само нека опет почне онај стари свађало штогод с Турцима – ја ћу лепо с мојим дућаном у Панчево или Земун, извадићу

се за аустријскога поданика, па да ме види Бог!... Истина – тако су кажу велике дације, али то се може опет накнадити, само кад не мора човек за којекога да гине.

(Одшуња се са бине)

СЦЕНА СЕДМА

Лејеничић, Пређашњи.

ЛЕПЕНИЧИЋ

(У својој униформи са сијасет ордена)

Љубазни Београђани!

(Сви га мрко погледају; на све стране чује се јунђање!)

Љубазни Београђани! Ви сте уморени на оружје да помажете занесену скупштину у једној ствари која се никада извршити не може.

СВИ

Охо, охо!

НЕКОЛИКО ГЛАСОВА

А одакле си ти рођо?

ЛЕПЕНИЧИЋ

Ја врло добро знам шта сам казао. Народ има права да збаца кнеза који не влада свесно, али...

МАРКО

(Угадне му у реч)

Али нема право да изабере кога је њему драго. Је л' тако велики господине.

СВИ

(Смеју се)

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Удари ноћом о земљу)

Ја вам и опет кажем да се ви сви владате као мала деца, која ишту да им старији дохвате месец, па се копрцају и вриште ако им ко каже да то не може бити. Ја сам говорио с Буолом и Баком, с Метерником и вел. везиром, с Горчаковым и свима великодостојницима који данас дрмају Јевропом и од свију сам чуо да ни једна велика сила не би допустила.

СВИ

Живео Милош Обреновић, Ура!

ЛЕПЕНИЧИЋ

Пусто дерање светине није никад државе уређивало ни препорађало па неће за цело ни сад оборити оно што висока дипломација реши.

МИЛИЋ

(Пројура се кроз ѿмилу)

Г. Лепеничићу, не заборављај с киме говориш. Ви мислите да народ нема снаге, па га држите као најподлије кукавице. Ала ја вам саветујем, узмите се на ум!

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Раздражен)

Чувај за другога твоје савете јучерашње ђаче, јер ја и без тебе знадем да то што ти народом зовеш,

(Међу грађанима велико комешање)

не уме ништа друго до убијати и пљачкати како се докопа бар мало власти. Али ја се не бојим тога зверја, за то му и бацам истину у чељусти.

МИЛИЋ

(Показујући руком ѿрује које се од себе сѿишавају)

Колико истине има у тим речима најбоље показује начин којим Београђани одговарају на њих. Али се љуто варате господо! Нећете нас навести никаквим увредама да вам на улици судимо, да од вас градимо мученике... У земљи у којој је народна скупштина на влади, не суди лична освета, већ закон!... Пред њиме ћете давати рачуна!

СВИ ГРАЂАНИ

Живео закон!

МИЛИЋ

А сада још једну велики господине! Не бери ти бригу за што смо ми скочили на оружје, и да ли је баш тако не могуће да народ изабере оног за кнеза који му се најбоље свиди. Ти нам претиш твојим високим познаницима, али ни ми не смо тако сироти у Бога да нигде ни једног познаника ни пријатеља немамо. Ти нам претиш слугама а не знаш да ће с нама бити њихови прави господари – народни јевропски, који исто тако за слободом жуде ка и ми!

Ойшѿе одобравање, узвици „Живело брајсѿиво свију народа“ – Лейеничић с ѿодиѿнуѿом ѿесницом оде с бине у скупштинску дворану.

СЦЕНА ОСМА

Пређашњи, Пој Василије.

МИЛИЋ

(Изађе њед њеја)

Шта је попе, које добро носиш?

СВИ

Шта је, шта је оче Василије?

ПОП ВАСИЛИЈЕ

(Једва јовори од радосији)

Та зар не видите браћо, ко замном иде?

СВИ

(Извирујући)

Некол'ко официра?

ПОП ВАСИЛИЈЕ

Да, неколико официра, браћо, али они не долазе као слуге ћефа, већ као синови народа, долазе у име целе војске да позову нар. скупштину на нову заклетву коју хоће војска да положи.

Огромно одушевљење; сви јолеије на сусрећ официрима који одмах сћује и с ірађанима се ірле и рукују узвикујући „Живела народна скупштина“; ірађани их до-іраіје до скупштинских враіа кличући „живела војска, живела браћа наша“.

МИЛИЋ

(Пошћо се вика мало уіишала)

Браћо, допустите ми само неколико речи, допустите ми да и своме и вашем срцу одлакнем исказавши бар стотинити део од те безграничне радости, која нас у овај мах уноси. Победа свете воље народне осигурана је, и задобивена је без једне једине капи братске крви. Наши тиранчићи уздаху се да ће их у Србији одржати бајонети, као што подржавају гажење народа али заборављаху да је теже уквржити млад свеж народ у коме се тек буди огромна животна снага, него народе којима је стотинама година исисивана срж из костију, којима су стотинама година заступљавали народну памет. Па и у њих се већ креће свет и у њих се разбегавају густе тмине празновере, глупости и робовања, и у њих се један по један стропштавају крвници народа, а на њихово место стаће образованост, мир и братско живовање народа, стаће сунце идућих векова: слобода!

Враћа се на скуйшшини ошворе и официри се враћају с једном дейушацијом скуйшшинском. Радосни усклици са свију сшрана. Из касарне се чује како банда сви-ра. „Усшјај, усшјај, Србине“, на шшо сви шрађани на бини зайевају у шлас исшу шесму и шевајући оду за дейушацијама шрема касарни.

Промена.

Она исшја сценерија која је била у друшој шоловини шреће радње.

СЦЕНА ДЕВЕТА

Ноћ је; Надеждићева кућа у свима шрозорима освешљена; Цела варош чисшо шламшши у освешљењу. Из вароши се чује весела шраја и шевање; шо кадкад се чује музика из далека. У шочешку сцене чује се шрмљавина шшойова.

ЛЕПЕНИЧИШ

(У исшшој ошреми у којој је био шред скуйшшином само шолошлав и с разбарушеном косом)

Ха проклетишо! Не би доста што нас војска издаде него сад нас и Цариград оставља у шкрипцу; О!... Ја сам мислио да је велики везир човек, државник, а он је дериште које дршће и од саме претње... Боже мој, чудна чуда! Неколико шака продрло међу наше сељаке па у шихово име иште за 24 сахата повођење новог кнеза, иначе... ха, ха, ха! И блистателна порта не чека ни 24 сахата него одмах потврђује телеграфом... Кукавице! А наш благоглаоливи комшија? Где су она силна обећања, где је оно гордо ударање по балчаку? Шему је доста да га са Сене мрко погледају, па да се завуче у мишију рупу.

(Пуцњава шшойова учешја)

Ха, радуј се бесна гомило, нећеш за дуго ба! Још ми несмо пропали као што ти сам себи ласкаш, још може Вучић да дигне целу Гружу на оружје, још ћемо ми тебе учити послушности... Шта је то?

(Извирује)

Надеждић са Милићем у жестокој свађи?

(Трља руке)

Зар већ соколови?

(Сакрије се да ша они не виде)

Није вајде, кад ме је Понизнић издао, морам се сам понизити да данас прислушкујем.

Надеждић и Милић улазе у раздраженом разшовору. Надеждић држи шабак аршшије у руци.

МИЛИЋ

Ама јесте ви при себи људи? Зар овако сјајне резултате стечене толикогодишњом трудном радњом, искупљене тако грдним опасностима, хоћете да метете на коцку за љубав једне једине шупље фразе: српски је народ у сред заноса своје победе опростио великодушно свима, па и најподлијим непријатељима и џелатима својим. Ви сте деца – па мислите да се може играти историје.

НАДЕЖДИЋ

Можеш нас крстити како ти је драго, али ја ти још један пут кажем ја нећу никад гласати за овај предлог и ако успеш да задобијеш зањ већину скупштине ја ћу положити одмах мој мандат, јер нећу да будем сведок срамоте народне.

МИЛИЋ

У тебе је дакле срамота искати да се и осталим зликовцима по закону суди? Кажи ми, славе ти, каква је то нова партијска дисциплина, какав је то договорен рад, где сваки члан може одмах чим му се нешто не допада претити својом оставком на рад?

НАДЕЖДИЋ

А какав је то братски рад написати читуљу имена која су нама мрска па онда категорички захтевати да скупштина овог протера, овог на робију пошље, овог под суд баци и т.д. И то све „по закону“... Где су нам ти закони по којима би ми ове људе осудити могли? Ми сви знамо да су криви, али за што су починили они све што ми злочинством зовемо?

МИЛИЋ

За то што је тако њихов интерес, што су хтели да вечно гњече народ, да му вечно испијају снагу.

НАДЕЖДИЋ

Па кад су чинили само оно што је њихов интерес захтевао одкуда их ти тужиш, и да ти захтеваш да ми се суди. Ти, коме је самољубље извор свега што је добро и спасоносно?

МИЛИЋ

Па баш ја морам да вас опомињем на најнеумитнији закон природе, закон одржања самог себе. У нашим је шакама највиша власт, а ми смо по томе закону обвезани да чувамо наш интерес, а почем је он идентичан са слободом и самоуправом народа, ми имамо и право и дужност да те људе за навек обезоружамо.

НАДЕЖДИЋ

Ви, што не градите разлике између блата и човечијег духа можете рахат тако тумачити живот и побуде човечијем раду. Ја сувише дубоко поштујем достојанство човека и оне божанствене искре у њему, што се зове душа, да би могао свуда тражити, таке прљаве побуде. Наши су великаши много починили, али за цело не с тога што су уживали у злу, што им је било слатко убијати и сатирати већ с тога што или не имађаху образовања, дакле беху људи које је случај и нешто јунаштва подигло од чобанства до највишега господства у земљи – или беху људи које васпитаваше у џандарском духу, па према својим начелима владаху, па се стараху да усреће и уреди Србију онако како су видели да њихови учитељи усређавају своју земљу. Кад би их ми за то казнили то би дали право онима који иза нас дођу, да и нас побиију што смо мислили да народ има право да сам своју судбину решава – ако нас на несрећу смене људи од друге школе. Ми проглашавамо да нам је Србин мухамеданске вере исто тако драг као и православни као и католик, ми дакле трпимо свако мишљење и веру, а зар у политичкој вери да будемо фанатици, па да убијамо све који не мисле као ми?

ЛЕПЕНИЧИЋ

(Покрије лице шакама и оде с бине)

МИЛИЋ

Ама човече зар ти неси никад чуо какав је амбис између она два света што се зову теорија и практичан живот? Ти за љубав твоје теоретичке либералности хоћеш да проиграш све што се тако крвавим знојем зарадило.

НАДЕЖДИЋ

То није истина. Они не могу више ни у чему шкодити народној ствари. Он се неће смети не маћи више, а баш и да покушају штогод, ми имамо снаге да их онако савладамо.

МИЛИЋ

А после кад дођу Обреновићи?

НАДЕЖДИЋ

Онда још мање, Између старца Милоша и најспособнијих Видинлија постоји породична крвнина па с тога можемо бити сигурни с те стране. Они неће смети ни изаћи предањ.

МИЛИЋ

Али Милош је врло стар, па ће га брзо заменити кнез Мијаило, зар ти мислиш да ће оставити не употребљене онако способне чиновнике као што је н. пр.

Лепеничић и њихово друштво. Мој Здравко, нико није владарима тако немио као онај коме су ма за што обвезани, и они ако учине штогод, гледају да се и не чини да је рад захвалности учињено већ да је све безгранична владарска милост.

НАДЕЖДИЋ

(Плане)

Ако мислиш да останемо пријатељи немој пресуђивати ствари које не знаш. Ти сравњујеш Мијаила с европским деспотима, а не знаш јадниче, да смо ми сви, са свима нашим плановима за реформе и нашим жељама – само назадњаци према томе кнезу из народа? Ти га не знаш, али да си само половину оних часова провео с њиме, које сам ја крај њега у Бечу проживео, онда би свагда капу скинуо, кад изговараш његово име. Је си ме разумео? Ти знаш добро за каква начела ја живим, ти знаш да ја никад несам био чанколиз нити ћу икада бити, па кад то све сравниш са овим што ти рекох о Мијаилу, онда ћеш видети да л' је тај човек само „ђак Метернихов“.

МИЛИЋ

Можда се ја и варам, можда је чиста, српска, сељачка природа у њему, противстала свима искушењима у којима је морао да живи толико година, и то онако млад. Али мени никако не излази из главе, да је човек од 2 Децембра био најжешћи републиканац, док је био у прогонству, па...

НАДЕЖДИЋ

(Српцићо)

Станко Милићу, овде се наше стазе разилазе. Збогом?

(Оде у кућу)

МИЛИЋ

(Гледа за њим, ђа онда слејне раменима)

Штета за тај дар. Да се одао на музику или на живопис он би прославио име српско, јер у тим струкама још влада идеалисање, још владају „класици“... У осталом ко зна? Можда ће и као државник продрети...

ЈЕДАН СИМИЦИЈА

(Иде преко бине с шаблом и шроношцем)

Бурека, тазе, бурека!

МИЛИЋ

Хеј бурегија!

СИМИЦИЈА

(Сѣусѣи ѡаблу и диже ѡокривач)

Сас месо или сас сир заповедајте?

МИЛИЋ

А одкуд ти је пало на памет да ноћу продајеш буреке?

СИМИЦИЈА

Днес неси је многи ручао, а многи не ће си спават на ту ноки а после днес много си вичут „да живи Милош и Михаил“ па си огладнуват. Рука может да се пазарит много.

МИЛИЋ

(За се)

Е мој Здравко и симиције боље разуму ситуацију но ти.

(Симицији)

Дај ми један „сас месо, само нека је арно“.

СИМИЦИЈА

(Пружи му)

Ни султанска мајка не си руча по – слатко од това бурека.

МИЛИЋ

А зар немаш артије да увијеш?

СИМИЦИЈА

Ем бурека окиш да једиш, ем руке да не омастиш, това не идет.

МИЛИЋ

(Баца му крајцару на ѡаблу)

Ти имаш право.

СИМИЦИЈА

(Подигне ѡаблу и оде вичући)

Бурека тазе бурека, Ох, ох, ама су врући!

МИЛИЋ

(Гледа у бурека)

А он мисли да при јелу ваља сачувати беле рукавице...

(Поћући мало)

Што му драго. Хвала вечној природи несмо ми последње колено српскога народа. Ако и нас самеће циновски воденички камен, који се зове природан ток

ствари, ако и од нас историја начини буреке за другога – шта то чини? У природи није ништа изгубљено, из оних идеја што их овај покушај просу у плодну душу народа, нићи ће кад-тад – права слобода. А ми појединци. Ми треба да смо захвални што можемо да вегетујемо.

(Оге – јегући)

СЦЕНА ДЕСЕТА

Грађани, носећи велику слику кнеза Милоша ѿрелазе ѿреко бине. Најпрег војничка музика окружена војницима који носе фењере. Неки од народа носе уљане лучеве. Сви ѿевају ѿесму коју банда свира: „Свуд весело нек се ори“ и ѿ.г. Ђаци лицеја у својима „униформама“. Жене, деца.

ЈЕДАН ГРАЂАНИН

Стојте браћо!

МНОГИ ГЛАСОВИ

Стојте, чујмо, чујмо!

Музика сѿане, носиоци слике заусѿаве се на сред бине, а с њима и цео сѿровод.

ГРАЂАНИН

Браћо, у овој кући станује човек кога ми сви дубоко поштујемо, станује Здравко Надеждић.

СВИ

Живео Здравко Надеждић!

Музика свира ѿуш.

МНОГИ ГЛАСОВИ

Да га видимо, да га видимо.

НАДЕЖДИЋ

(Појави се на кайији с кайом у руци)

СВИ

Живео, живео!

ЈЕДАН ЂАК

Народни посланиче! Грађани београдски проносећи слику свога милога кнеза кроз улице и веселећи се после данашњег трудног дана, не могаше пропустити а да не поздраве и тебе који си тако јуначки стајао на страшноме ме-

сту, кад се таласи буре најстрашније захуктаваху на народну скупштину, који си највише допринео да је највећи дан у историји нове Србије тако чисто и сјајно свршен. Част и слава ти за то. Живео достојни народни преставниче!

СВИ

Живео Надеждић.

Музика.

НАДЕЖДИЋ

Драга браћо!

Комешање; сви се љућу око њега виче се „Чујмо, чујмо“. У љисенку се јавља с десне стране Касандра, завијена у један љлашћ; с леве стране Љејеничић, који укочено љледа љреда се. Никоја не види од Грађана.

НАДЕЖДИЋ

Браћо, ја би лагао кад би вам казао да ми није мило што сте се и мене сетили пролазећи овом улицом јер сваки је човек слаб па му треба подпоре, признања, особито у овако тешком послу који је мени народним поверењем у део пао. Али при свем том, ја се морам оградити од израза што га је мој млади брат говорник употребио у својој младалачкој ватри која свагда прецењује оно што љуби. Немам ја највише допринео данашњој победи народних жеља, није ни сама скупштина то учинила, већ је цео народ тргнуо се данас из свога малаксалог сна, па је за то и била играчка отрести се кр... – јер нема те силе на земљи која би кадра била ма у чему спречити један народ, ако само дојиста и озбиље зажели нешто. У осталом, браћо, мени се чини да још није време предавати се са свим радости. Данашњи је дан савладао само један део онога што има да се уради. Тек пошто буде узаконено свакогодишње сазивање народне скупштине, тек пошто она буде решавала о животним питањима државе, тек пошто се узакони слобода мисли и речи, слобода науке и јавног договора, тек пошто свака општина на српској земљи буде свој госа и буде бирала слободно не само у скупштину и своје чиновнике, него и своје лекаре, инџинире и т.д. тек пошто се срески послови на среским а окружни на окружним скупштинама буду решавали, тек онда можемо ускликнути: Свануло је! Слобода је! Али онда се наша радост неће претворити у параде, јер који сувише воли и од народних ствари да гради параде, тај ће сутра бити кадар да пузи пред каквим новим Александром. А сад ми допустите да завршим мој одговор једним ускликом из дубљине срца мога: Да живи стари барјактар народа српскога, који је сам остао у отаџбини кад је сви великаши издадоше да живи кнез Милош! Да живи узданица грађанске слободе, да живи кнез Мијаило!

Ојшће одушевљење; Надеждић се љрли и љуби с мнојима од љрађана, који за љим одлазе сви љевајући.

НАДЕЖДИЋ

(Мр̄ѣв уморан ѿође клуѣици ѿред враѣима; Касангра му ѿолеѣи на сусреѣи и силно ѿа заѣрли)

А – ти си душо моја? Тебе само небо шаље.

ЛЕПЕНИЧИЋ

(За се)

Деране, ти си ме убио... Не победом твојих жеља, не силом која ти је данас у шакама, већ истинитошћу тих идеја за које твој нараштај живи... Ја очекивах зверско беснило раздраженог плебса – а нађох помирљивост и свест, ја очекивах мученичку смрт и бејох готов да је претрпим јуначки јер ја још имадох пре ове ноћи, зашто да умрем – а нађох праштање... Ја очекивах да ће нови људи пузити пред идолом који су сами себи начинили, а они му бацају истину у очи као што су се и према мени држали... Дакле одиста није само младачка машта све то против чега сам се ја целог живота борио?... Дакле одиста ми пролисмо онолику крв братску за бадава, онолико неправде и очајања у залуд?

(Сѣреса се)

О... о... о... Ја не могу да примим твоју милостињу Надеждићу, ти ме мораш са свим убити.

(Пође к њему, али чује Касангрин ѿлас ѿа сѣане као избезумљен)

КАСАНДРА

О мој Здравко, ја би половину мога живота дала, кад би ти могао загледати у овај мах у дубљину душе моје, да видиш оно што ваљда ни музика није исказала, а камо ли ће шупље речи, да видиш како је жена кадра да љуби... Ја још несам твоја венчана жена па при свем том падају пред том небеском страшћу сви ланци пристојности и чедности. – Ја те љубим, Здравко, ја те љубим...

(Сакрије лице у њеѿова недра)

НАДЕЖДИЋ

Благо мени, душо моја, благо свакоме богаљу и просијаку ако има да га неко тако силно љуби... Веруј ми, све богатство, све знање што човек целог века с тешком муком прибере није ништа према срећи коју нам у изнемогла срца улева та чиста љубав из светог женског срца!... Љуби ме, поносе мој, јер само ћу тако добијати нове снаге за ову џиновску борбу у коју сам ступио, и која ће још дуго – дуго да траје.

КАСАНДРА

(Уѿлашено)

Зар још несу све опасности прошле?

НАДЕЖДИЋ

Не бој се, душице, опасности више нема, али ово што је задобијено и оно што ће се још на овој скупштини решити – остаће само мртве речи на хартији, ако њихов смисао не пусти дубока корена у сваком и најмањем сеоцу српском... За то сам рекао да нас чека тежак – тежак живот, за то ја благосиљам небо што ми је тебе у помоћ послало, анђеле храниоче мој! Ти нећеш пустити да ме снага у сред посла изда.

ЛЕПЕНИЧИЋ

(За се)

Свемогући Боже, ово је сувише за човека... Моје рођено дете... моје последње уздање оставља ме...

(Пође са свим ѿојрбљен кулисама, али из њих излази Пој Василије водећи своју мајку, и Лепеничић се ѿрине као зјрануј)

Ох праштајте небројене жртве моје злосрећне прошлости... праштајте... праштајте.

(Несјане ја иза кулиса)

НАДЕЖДИЋ

(Трине се ујледавши ѿоја и њејову мајер ја дође ѿред њих са Касандром и ѿрију ѿлаве)

Благослови оче Василије, благослови мене и жену моју.

КАСАНДРА

(Давини)

Благослови нас мајко, јер је Здравкова мајка давно мртва, а ја је никад ни имала несам...

ДАВИНА

(Меће руке на њихова шемена, и ћушећи ѿледа у небо, а сузе јој се низ образ нжу)

ПОП ВАСИЛИЈЕ

У име вечне љубави, истине и правде,

(Дије руку у вис)

тамо горе, у име оца и сина и светог духа, и у име једног целокупног народа српског за чију срећу и слободу ваља да живите – благосиљам вас децо!

ЗАВЕСА СЕ ПОЛАКО СПУШТА

Н О В К О М А Д.

СРПСКО НАРОДНО ПОЗОРИШТЕ.

ПРЕТПЛАТА III.

Претстава 54.

Број 10.

У Новоме Саду у недељу 8. фебруара 1870. претстављаће се

У ДВОРАНИ

„КОД ЦАРИЦЕ ЈЕЛИСАВЕТЕ“

ПРВИ ПУТ:

НАРОД И ВЕЛИКАШИ.

Драма у 5 радња, од дра Владана Ђорђевића.

ЛИЦА:

Лешеничић, председник министарског савета	—	Телечки.
Јулијана, жена му	—	Ј. Маринковићка.
Касандра, кћи му	—	А. Телечкова.
Надеждић, столоничеоник у министарству	—	Ружић.
Др. Позизнић, уредник полузваничног листа	—	Суботић.
Ковић, поручик	—	Недељковић.
Делић, штабни капетан	—	Хаџић.
Поп Василије Константиновић	—	Анђелић.
Давина, мати му	—	Д. Ружићка.
Савка, сестра му	—	К. Савићева.
Мишић, професор на великој школи	—	Степановић.
Тодоровић, капетан	—	Србendiћ.
Евст-ефендрија, ванредни посланик цортин	—	Зорић.
Гаван Содарић	—	Маринковић.
Марко, старац	—	Бунјић.
Илија	—	Поповић.
Стеван,	грађани београдски,	Дугумерски.
Њир Спира		Соколовић.
Бесабес	—	Поповић.
Секретар народне скупштине	—	Хаџић.
Потпоручик	—	Србendiћ.
Први војник и стражар	—	Бунјић.
Ђак на великој школи	—	Поповић.
Дечко	—	Љуб. Зорићева.
Њирица у лешеничићевој кући	—	Соколовић.

Збива се у Београду године 1857. и 1858.

Улазнице се продају у позоришној писарници, у стану матичином, од 9—12 сахата пре подне и од 3—5 после подне, а после на каси.

У уторак 10. фебруара: „НЕТСКА КУЛА“. Хисторијска драма у 5 радња од Гаљардета, с немачког превео Ђорђе Еремијин.

Позоришне цедуље могу се добити у вече на каси по 5 новч. а. вр.

Вољује: Софија Максимовићева.

Почетак равно у 7 а свршетак у 10 часова у вече.

ПОЗОРИШНИ ПЛАКАТ ЗА ДРАМУ НАРОД И ВЕЛИКАШИ

Приређивање овог издања омогућило нам је да скренемо пажњу на неколико важних театролошких података којима седамдесетих година 20. века наша *Енциклопедија Српској народној позоришћу (1861–1986)* није располагала. За енциклопедијску јединицу о драми *Народ и великаши* Владана Ђорђевића били су познати следећи подаци: да је драма у 5 чина, да је произведена у СНП-у 8. фебруара³¹ 1870. у Новом Саду, али и да „Архива СНП не располаже плакатом. Није познат ни један учесник представе. – Изведено 2 пута“.³² Међутим, текст наше енциклопедијске јединице допуњују подаци који су касније саопштени у споменици *Српском народном позоришћу* (1986, поводом обележавања 125 година постојања), у фундаменталној студији Душана Михаиловића. Публикована је под насловом *Народ и великаши Владана Ђорђевића на сцени СНП*³³ у којој је аутор обрадио глумачку поделу и установио да су постојала три извођења: прайзведба и два гостовања. У овом минуциозном тексту налазимо индикације о постојању плаката на основу којих је Михаиловић закључио да се о представи „готово не би знало ништа да марљиви аутор није сачувао премијерски плакат, као и плакате о репризним представама на гостовању ансамбла СНП у Вршцу (1871) и Панчеву (1872) и да није записао у другој, необјављеној³⁴ књизи *Успомена* (међу чијим страницама су сачуване плакате)...“ (Михаиловић 1986: 468–469)

С обзиром на то да је Михаиловић, између осталог, дао упоредан приказ трију извођења, опазили смо да том приликом нису обелодањени плакати, а које ми представљамо у овом раду. Осим тога, указаћемо на детаље из историје нашег театра с почетка седамдесетих година 19. века, када се давао комад *Народ и великаши*, кроз контекст позоришних прилика и личних судбина наших глумаца. Повод да објавимо ове брижљиво сачуване плакате јесте и 180-годишњица од рођења Владана Ђорђевића.

У Рукописном одељењу Матице српске (РОМС) у Новом Саду пронашли смо оригинални плакат са прайзведбе, као и са гостовања у Панчеву, 1871. и у Вршцу,

³¹ По старом календару, по новом 20. фебруара. Сви датуми у тексту су наведени по старом календару.

³² Народ и великаши, у: *Енциклопедија Српској народној позоришћу (1861–1986)*, уредник Душан Поповић, том II (Ј–Пљ), Нови Сад, СНП, 2012, 351. Јединица доступна и у онлајн издању <<https://www.snp.org.rs/enciklopedija/?p=7784>>, приступљено 20. септембра 2024.

³³ Душан Михаиловић, у: *Српском народном позоришћу (1861–1986)*, Нови Сад, СНП, 1986, 457–477; одломак из тог текста прештампан је у говору издања које је аутор приредио за едицију „Драмска баштина“ Музеја позоришне уметности Србије, и које је објављено 2001. године, коло 8, књига 2.

³⁴ Друга и трећа књига Ђорђевићевих *Успомена: културне скице из групе ђоловине деведесетих века*, објављене су скоро, 2022. године, захваљујући напорима приређивачице обеју књига др Драгана Бедов. Другу књига *Из младости* као и и трећу *У војсци* објавила је Српска академија наука и уметности 2022. Нису још објављене четврта (поглавље *У грађанском санишћу*) и пета књига (поглавља *На кайшолу београдском* и *Под Акрополисом*).

1872. године. Баш како је Михаиловић напоменуо, плакати се налазе у рукопису *Усџомена*³⁵ Владана Ђорђевића, на крају првог тома мемоара. Плакати нису инвентарисани. Снимке плаката нам је, за ово издање, љубазно уступило Рукописно одељење Матице српске.

Прилике у којима је дружина радила и путовала биле су изузетно тешке. Без своје матичне куће, дружина је давала представе у аренама новосадских гостионица у којима су позорнице биле једноставне, примитивно постављене, за разлику од оних у европским театарским центрима (Беч, Будим, Пешта, Праг, Напуљ, Рим, Париз итд.), па чак и у провинцијским театрима, одакле су претежно откупљивани декор и костими за потребе ДСНП (Друштво за Српско народно позориште). У то доба, на прелазу из шездесетих ка седамдесетим годинама 19. века нарочито је био предузимљив др Јован Суботић, правник, српски књижевник и један од најзначајнијих драмских писаца својега доба после Јована Стерије Поповића. Наиме, Суботић се после четворогодишњег рада у Хрватском народном казалишту у Загребу и многобројних путовања по иностранству, вратио у Нови Сад и прихватио се начелниковања у ДСНП (од септембра 1868. до августа 1871). Његово ангажовање се неретко односило и на задатке које је раније обављао Јован Ђорђевић, што је подразумевало прихватање редитељских задатака, методичку примену поступака у одучавању глумаца од декламаторског интонирања и шаблонског приказивања улога, затим наручивање, посредовање у откупу декора и костима из пештанских театара, где је Суботић често одлазио. Општепозната је театарска чињеница да су се у дружини СНП-а у то време још осећале последице одласка Јована Ђорђевића у Београд, када је одвео већину глумаца нашег ансамбла, са задатком да оснује Народно позориште у Београду, 1868. године, што је био задатак од одсудног значаја за утемељење националних театара.

Међутим, нису само консолидације редова у глумачком ансамблу и управи ДСНП биле једина брига управљајућег одбора којим је председавао Суботић, уз управника Антонија Тону Хацића. Судаћи према годишњим извештајима ДСНП за сезоне 1868/69. и 1869/70, велику муку су задавали расходи јер су били већи од прихода! О томе читамо релевантне податке, премда бисмо могли једнострано закључити да су приходи били добри и да успех сезона нија могао изостати. Од касне јесени до пролећа, дан за даном су се играле представе у Новом Саду. Од пролећа до касне јесени дружина је ишла на гостовања, каткад са таквим успехом да се управа ДСНП одлучивала да се јавно захвали грађанима Панчева, Вршца, Беле Цркве, Земуна, Сремске Митровице и других, али и појединцима који су се лично ангажовали око припрема за дочек глумачке дружине. За годину дана, 1870, одиграно је чак 190 представа, а репертоар су чинили најсавременији домаћи драмски текстови (оригинални и посрбљени) и дела стране драмске

³⁵ РОМС, инв. бр. М. 14.045, прва кутија.

књижевности. *Билети*, тј. улазнице у претплати (важили су за дванаест представа) лепо су се продавали толико да је сала увек била дупке пуна. Родољубиви народ се радо одазивао и на апеле ДСНП за прикупљање прилога, међу којима је и позив за зидање зграде³⁶, чланови ДСНП су редовно уплаћивали годишњу чланарину јер управа није толерисала неплаћање. Чувени ковчежићи су били пуначки, премда је било сезона, као што је ова, 1869/70, када се ковчежићу могло видети дно.

Међутим, не смемо да пренебрегнемо чињеницу да се наше позориште у то доба само издржавало, за разлику од мађарског народног позоришта које је држава субвенционисала са 62.000 форинти³⁷. Сви поменути приходи никако нису могли да покрију редовне издатке који су се одвајали: за хонораре писцима, преводиоцима, за плате глумцима, *вађевине* за усавршавања глумаца у иностранству (претежно у Бечу), за лечење глумаца, за уплате у пензиони фонд, за плаћања разних дажбина, закупа, гардеробе, *корџина*, огрева, свећа, за изградњу шупе у којој се чувала реквизита итд. А да споменемо да је дружина радо давала тзв. *кориснице*, представе чији је приход ДСНП давао у корист оних којима је помоћ хитно потребна.³⁸ Све у свему, приход за сезону 1869/70. износио је 18.314,89, док је расход био 27.732,25 форинти.

Рейерџорија за сезону 1869/70. показује нам да је једном месечно премијерно био постављан домаћи текст, и да је и репризно играно десет домаћих драма, док осамнаест припада страној драмској књижевности. Домаћа драмска остварења су, претежно, савремена и жанровски припадају трагедијама, комедијама и комадима с певањем. То су следећа дела: *Јелисаветица*, *кнегиња црнојорска* Ђуре Јакшића, *Богин* Јована Суботића, *Уљкава комедија* Илије Округића Сремца, *Крст* и *круна* Јована Суботића, *Народ и великаши* Владана Ђорђевића, *Пишчева кубура* Илије Округића Сремца, *Зидање Раванице* Атанасија Николића, *Добрила* и *Миленко* Матије Бана, *Милош Обилић* Јована Суботића, *Француско-југославски рај* Косте Трифковића. Тако осмишљен репертоар донео је Јовану Суботићу много заслуга за унапређење ДСНП, али заслуге припадају и управитељу и великом позоришном прегаоцу Тони Хаџићу.

³⁶ Износ новчаног прилога родољубивог народа, чини се, није толико импресиван, будући да је свако давао колико је имао и могао. Али је занимљива прича о извесном племениташу из Митровице, Ђорђу Милекићу, који је приложио срећку из Беча на вредност од 9 форинти која се годишње исплаћује по 2,5 форинте. Други приложник Алекса Савић из Падеја приложио је за зидање позоришне зграде више – 50 форинти. Управни одбор Позоришта је одлучио да Савић из Падеја буде проглашен чланом ДСНП. (према Записнику са седнице УО ДСНП, 21. октобра 1869, Архив Војводине, Ф-35, Фонд ДСНП, од изузетног значаја, кутија 5)

³⁷ Вест о субвенционисању мађарског народног позоришта објављен у чланку под насловом „Угарска“, у „Застави“, год. V, 1870 (15. фебруара), бр. 19, страна [3].

³⁸ Тако читамо у записнику са седнице УО ДСНП, одржане 5. марта 1870, дакле само месец дана после премијере драме *Народ и великаши*, да је дружина давала корисницу *Ђаволови зайисници*, шаљиву игру у три чина по тексту Арагоа и Вермона за пострадале Бокеле. Приход је износио 107,50 форинти који је одмах послат у Трст на адресу Вучетић и Трифковић (Архив Војводине, Ф-35, кутија 5).

Премијера

Иако се драма *Народ и великаши* сматрала обрасцем савремене књижевности (Светозар Марковић, 1868), на драму нико није обратио пажњу до почетка седамдесетих година 20. века (Васо Милинчевић). Тек је 90 година после праизведбе о неправедно заборављеној драми писао Душан Михаиловић, који сматра да је то „прва идејна или тенденциозна драма”.³⁹ Иако у тексту драме *Народ и великаши*, какав је данас сачуван, недостаје неколико сцена, несумњиво је да је његова сценска поставка била изазовна из неколико разлога: текст је обиман што је утицало и на време трајања представе, а морамо имати на уму да се у то доба још нису развиле ни режија ни драматургија, затим, на овом комаду је био ангажован скоро цео ансамбл, и Позориште још није имало своју зграду него су се представе, рекосмо, играле у дворанама гостионица са простом бином, скромном расветом, у зимско доба али увек с великим узбуђењем у ансамблу и код публике. Можемо бити уверени да је са истим таквим узбуђењем и млади драмски писац ишчекивао премијеру, судећи по његовом сећању на гимназијске драмске првенце из 1858, о којима у својим *Успоменама* каже: „За њега је до тог тренутка највећи идеал био да се његово дјело изиграва у великом театору...” (Ђорђевић 1927: 175)

Представа је премијерно одиграна 8/20. фебруара 1870. године у дворани „Код царице Јелисавете” (данашњи хотел „Војводина”) у Новом Саду, у луксузном здању у којем су приређивани балови, концерти, у сали која је могла да прими до 500 гледалаца. После представе *Народ и великаши*, у поменутој дворани је одиграно још шест премијера током фебруара, марта и априла, а септембра 1870. године Новосадско капетанство је забранило да се дворана користи за позоришне представе јер је руинирана и несигурна.⁴⁰ Играли су следећи глумци, као и они који ће сталним члановима дружине то тек постати:

Лејеничић, њредседник минисџарској савеџа – Л[аза]. **Телечки**

Јулијана, жена му – Ј[елена Ленка]. **Маринковићка**

Касандра, кћи му – А[нка]. **Телечкова**⁴¹

Надеждић, сџолоначелник у минисџарсџву – [Димитрије] **Ружић**

³⁹ Душан Михаиловић, „Народ и великаши” *Владана Ђорђевића на сцени СНП*, у: *Срџском народном џозориџиџу (1861–1986)*, СНП, 1986, 473. О књижевном значају и делима Владана Ђорђевића у новије доба бавили су се: Јован Делић, Душан Иванић, Љиљана Костић, Зорица Несторовић, Горан Максимовић, Радослав Ераковић и други, у зборнику радова *Владан Ђорђевић: џоводом 176 џодина од рођења*, Зборник радова, Београд, САНУ, 2020.

⁴⁰ Прва тачка дневног реда на седници одржаној 8. септембра 1870. (Архив Војводине, Ф-35, кутија 5)

⁴¹ Према подацима у поменутој *Енциклопедији СНП-а*, Анка Телечки је за то време, 1870, била чланица ХНК у Загребу, а у ДСНП прелази јуна 1872. Јединицу је обрадио Боровоје С. Стојковић.

Др. Позизнић, уредник йолузваничної лисїа – [Марко] **Суботић**
 Ковић, йоручник – [Никола] **Недељковић**
 Делић, шїабни кайейан – [Константин Коста] **Хаџић**
 Пої Васиљіе Консїанїинович – [Сава Рајковић]⁴² **Анђелић**
 Давина, маїи му – Д[рагиња]. **Ружићка**
 Савка, сесїра му – К[атарина Катица]. **Савићева**
 Милић, йрофесор на великој школи – [Бранко Варади] **Стефановић**
 Тодоровић, кайейан – [Манојло] **Србендић**
 Евей-ефендија, ванредни йосланик йорїин – [Никола] **Зорић**
 Гаван Соларић – [Павле Паја] **Маринковић**
 Марко, сїарац – [Јосиф] **Бунић**
 Илија – [Јован или Васа]⁴³ **Поповић**
 Сїеван – [Лаза] **Лугумерски**
 ћир Сїира – [Ћорђе] **Соколовић**
 Бесабес – [Јован или Васа] **Поповић**
 Секреїар народне скуїшїине – [Константин Коста] **Хаџић**
 Поїйоручник – [Манојло] **Србендић**
 Први воїник и сїражар – [Јосиф] **Бунић**
 Ћак на великој школи – [Јован или Васа] **Поповић**
 Дечко – **Љуб[ица]. Зорићева**
 ћирица у лейеничићевој кући – [Ћорђе] **Соколовић**.
 Збива се у Београду йодине 1857. и 1858.

} грађани београдски

Реконструкција поделе се односи и на енциклопедијске јединице поменутих глумаца, будући да свака садржи списак њихових остварених важнијих улога. Разумљиво, редакција Енциклопедије СНП-а усвојила је договор да списак одиграних улога треба да обухвати оне које су најважније. Да је подела била позната Редакцији, уверени смо да би списак улога Лазе и Анке Телечки, Ленке и Паје Маринковића, Ружићевих, Николе Недељковића, Катице Савић био проширен овим улогама.

Плакат нуди још неколико занимљивих информација – време трајања представе: „Почетак равно у 7 а свршетак у 10 часова у вече“. *Народ и великаши* је представа која је сигурно имала изузетан значај, не само зато што је то произведба домаћег комада, или зато што је у то време писац био млади интелектуалац, доктор (имао је 26 година), него зато што нам трасатно трајање представе може показати да је домаћи репертоар нашег театра у жеку романтизма био разноврстан али и захтеван за глумачки ансамбл. И за управу СНП-а (Ј. Суботић, А.

⁴² Према Д. Михаиловићу, под презименом Анђелић је наступао Сава Рајковић; види: исти, СНП, 1986, 476.

⁴³ Михаиловић у фусноти бр. 63–64 претпоставља да је на премијери играо Васа Јуришић Поповић, глумац Народног позоришта у Београду, што важи и за улоге Бесабеса и Ћака на великој школи; види: исто.

Хаџић) време трајања представе било је ход по оштрици ножа, као што је оно било изазовно и за публику која је навикла на краће и шаљиве комаде. Познато је да је изостала критика о премијери у Новом Саду тако да не можемо знати да ли је комад наишао на добар пријем код публике. Претпостављамо да би се представа играла пред новосадском публиком још који пут да није било одлуке о забрани давања представа у дворани. *Народ и великаши* нису били на репертоару наредних шест месеци, од фебруара до првог гостовања пред вршачком публиком.

Народ и великаши – гостовања

У Вршцу, у понедељак, 16/28. августа 1871.

Гостовања су нарочито била исцрпљујућа, често неизвесна, јер су зависила од многих спољних фактора, концесија, здравственог стања глумаца, чак и метеоролошких прилика за летњег периода (представе су се давале у баштама гостионица). Ипак, ништа није било препуштано случају, бар у организационом смислу, па је ДСНП пословично увек био лепо дочекан. Познато је да су мештани врло радо отварали врата свога дома како би угостили чланове наше глумачке дружине, што је био одраз искрене родољубивости и поштовања глумачког позива.

Вршачки Месни омладински одбор објавио је 10. августа 1871. позоришни репертоар, па увиђамо да је програм пратио преподневна и поподневна заседања Уједињене омладине српске. Глумачка дружина је дала четири представе у Вршцу, свако вече по један комад. Од 15. до 18. августа 1871, тј. од недеље до среде, одигране су три драмске и једна шаљива игра. Биле су то свечане представе које су изведене у оквиру заседања VI омладинске скупштине, у „арени варошке баште“ односно „у цеховском позоришту, у случају лошег времена“:

- у недељу, 15. августа, слика из живота *Младоси Досијеја* Обрадовића Косте Трифковића,
- у понедељак, 16. августа⁴⁴, драма *Народ и великаши* Владана Ђорђевића⁴⁵, након које је била приређена „вечерња забава са игранком у Клингеровој башти“ у корист Српског народног позоришта, затим,
- у уторак, 17. августа, шаљива игра *Саћурица и шубара* Илије Округића Сремца, након које је опет било „село у Клингеровој башти“, и
- у среду, 18. августа, трагедија *Максим Црнојевић* Лазе Костића.

⁴⁴ У студији Душана Михаиловића „Народ и великаши“ Владана Ђорђевића на сцени СНП, на једном месту је наведен датум гостовања у Вршцу – 15/27. август: у споменици *Српском народном позоришту*, СНП, 1986: 469, и као одломак из те студије пренет је у поговору за издање *Народ и великаши* Музеја позоришне уметности Србије, 2001: 189, мада аутор у даљем тексту наводи тачан датум – 16/28. август, како и стоји на плакату.

⁴⁵ У то време писац је био присталица омладинског покрета, а два месеца након овог гостовања биће постављен за шефа Хируршког одељења Војне болнице у Београду. Касније је био наклоњен идејама Светозара Марковића, а потом је био председник владе и министар иностраних дела. Последње три деценије живота бавио се писањем својих успомена, које је започео 1912. И сам о рукопису каже у предговору: „Навалише на старца да још напише и наштампа своје *Успомене*“ (В. Ђорђевић, *Успомене: културне скице из групе ђоловине XIX. века*, Нови Сад, Издавачка књижара „Славија“, 1927, 5). Управо је ове културне скице Ђорђевић поверио на објављивање Владимиру Лежмирицу, гласовитом издавачу и књижду који је цео свој радни и животни век блиско сарађивао са Српским народним позориштем.

СРПСКО НАРОДНО ПОЗОРИШТЕ.

Изаша

У ВРШЦУ У ПОНЕДЕЛНИК 16. АУГУСТА 1871.

Претплате.

У арени или у негодном времену у цеховом позоришту свечана представа у почит уједиње-
ној омладини српској

Н А Р О Д И В Е Л И К А Ш И.

Драма у 5 радина, од дра Владана Ђорђевића.

О С О Б Е:

Никола Дененичић председник министарског
савета
Јулијана, жена му
Камилра, кћи му
Здравко Надеждић, столоначеник у мини-
старству
Др. Живко Поповић, уредник полузваничног
листа
Јовић, поручник
Целић, штабни капетан
Доп Василије Константиновић
Давина, мати му
Савка, сестра му
Станко Милић, професор на великој школи

Брани.
Ј. Маринковићка.
К. Савићева.
Недељковић.
Суботић.
Десковић.
Хаџић.
Ружић.
Драг. Рукићка.
Л. Маринковићка
Станчић.

Теодоровић, капетан
Евот-евендија, заведни посланик парти
Гаван Соларић
Марко, старац
Илија
Стеван, } грађани београдски
Џир Сипра, }
Бесабеа, }
Секретар народне скупштине
Први војник и стражар
Дук на великој школи
Дечко
Ђирица у Дененичићеву кући

Јоксич.
Ђорџић.
Пешчић.
Бунчић.
Пешчић.
Сокотовић.
Ћосић.
Томић.
Харић.
Бунчић.
Јоксич.
Љуб. Ђорђевић.
Сокотовић.

Збива се у Београду године 1857 и 1858.

Улазне цене у позоришту: Седиште на балкону 80 п. — Засебно место 70 п. — Седиш-
те 60 п. — Стајање 40 п. — Гарнизонске улазнице 30 п. — Војници до наредника и деца али са-
мо уз своје родитеље плаћају половину цене за стајање

Улазне цене у арени: Ложе 3.50 п. — Засебно место 80 п. — Стајање 50 п. — Гарнизонске
улазнице 30 п. — Галерија 20 п. — Војници до наредника и деца али само уз своје родитеље
плаћају половину цене за стајање.

Улазнице се могу добити у трговини г. Косте Стефановића на нијаци од 9—2 сахата
пре подне и од 3—6 сахата после подне, а после на каси. — Ложе се могу добити само у вече
на каси

Ко од наших претплатника жели своја места за ову представу задржати, нека се изволи
тога ради пријавити у трговини Косте Стефановића најдуже до 11 сахата пре подне.

Вољују — С. Максимовићка, П. Маринковић, В. Стефановић.

ПОЧЕТАК УПРАВО У 7 $\frac{1}{2}$ САХАТА.

Бројетиском удове Ђирица у Вршцу.

ШТА ЋЕ БИТИ ЗА ВРЕМЕ VI ОМЛАДИНСКЕ СКУПШТИНЕ У ВРШЦУ.

У СУБОТУ 14 АВГУСТА свечана представа у почаст уједињеној омладини српској у арени у варошкој башти:

МЛАДОСТ ДОСИТЕЈА ОБРАДОВИЋА.

Слика из живота у 5 радања, с певањем, од Косте Триковића.

Почетак у 8 сахата у вече.

У НЕДЕЉУ 15. АВГУСТА после службе божје у саборној цркви позив св. духа. На служби ће певати дружина срп. нар. позоришта. После позива отварање омладинске скупштине у арени у варошкој башти. После подне у 3 сахата заједнички проба свију певачких дружина у арени. У 4 сахата поподне скупштина певачке заједнице. У вече у 8 сахата у кориса омладинског фонду беседа певачке заједнице, уз суделовање позоришне дружине и Гаврила Јанковића, певача на берлинској опери.

У ПОНЕДЕЉНИК 16. АВГУСТА пре и после подне састанци омладинске скупштине у арени. У вече у под 7 сахата свечана представа у почаст уједињеној омладини српској:

НАРОД И ВЕЛИКАШИ.

Драма у 5 радања, од дра Владана Ђорђевића.

После преставе:

Вечерња забава са игранком у клингеровој башти

у корист српском народном позоришту. У случају неугодног времена биће ова игранка првог дана.

У УТОРАК 17. АВГУСТА пре и после подне састанци омладинске скупштине. У вече у 7 сахата свечана представа у почаст уједињеној омладини српској:

САЂУРИЦА И ШУБАРА.

Шаљива игра из живота пок. слепачке иршке академије, с певањем, од Илије Окружћа сремца.

После преставе

Село у клингеровој башти.

У СРЕДУ 18. АВГУСТА пре и после подне састанци омладинске скупштине. У вече свечана представа у почаст уједињеној омладини српској:

МАКСИМ ЦРНОЈЕВИЋ.

Трагедија у 5 радања о исвањем, од дра Лазе Костића, за српску позорицу удео А. Хаџић, музика од А. Максимовића.

Посебни подробици распреди издаваће се сваки дан.

Чланови уједињене омладине српске уписују се пре скупштине у певачкој школи, у порти саборне цркве, а за време скупштине у писарници скупштинској у арени.

У Вршцу 10. августа 1871.

МЕСНИ ОМЛАДИНСКИ ОДБОР.

Регистар председника за постовање у Вршцу 16/28. августа 1871, у оквиру VI омладинске скупштине.

Плакаш се чува у РОМС, инв. бр. М. 14.045, прва кушија Ђорђевићевих Успомена

ДСНП је у Вршцу остао до јесени. У међувремену су боловали Софија (Поповић Вујић) Максимовић, Паја Маринковић⁴⁶ и Бранко Варади Стефановић⁴⁷, па је дошло до промене у подели.⁴⁸ Према Записнику са седнице управног одбора, 10. септембра 1871, из Вршца, где се тада налазила, требало је да дружина настави гостовање у следећим местима: Чакову, Кикинди, Старом Бечеју, Новом Бечеју. Резултати са гостовања су разматрани на наредној седници, 17. октобра, те дознајемо да је дружина наставила турнеју у Кикинди, где је остала до 8. новембра. Али гостовање у Вршцу биће запамћено по многим недаћама, непланираним расходима, лошим метеоролошким приликама, боловањима глумаца и смрти Паје Маринковића. Тона Хаџић је обавестио Управни одбор да је гостовање у Вршцу донело дефицит, па је тражио да се из касе издвоји 100 форинти за покривање трошкова. Наравно, од планираног гостовања у Чакову и Темишвару није било ништа јер оданде Тона није могао да добије гаранције да ће бити сигурних прихода, па се трупа морала вратити у Нови Сад. Тако су у Вршцу играли:

Никола Лејеничић, председник минисџарској савеџа – [Петар] **Брани**
Јулијана, жена му – **Ј**[елена Ленка]. **Маринковићка**
Касандра, кћи му – **К**[атарина Катица]. **Савићева**
Здравко Надеждић, сџолоначелник у минисџарсџву – [Никола] **Недељковић**
Др. Живко Понизнић, уредник џолузваничној лисџа – [Марко] **Суботић**
Ковић, џоручник – [Ђорђе] **Лесковић**
Делић, шџабни кайеџан – [Константин Коста] **Хаџић**
Пој Василије Консџанџиновић – [Димитрије] **Ружић**
Давина, маџи му – **Драг**[иња]. **Ружићка**
Савка, сесџра му – **Л**[енка Јелена]. **Маринковићева**
Милић, џрофесор на великој школи – [Моја Хрваћанин] **Станчић**
Тодоровић, кайеџан – [Димитрије или Милан] **Јоксић**
Евеџ-ефендија, ванредни џосланик џорџин – [Никола] **Зорић**
Гаван Соларић – [Гавра] **Пешић**
Марко, сџарац – [Јосиф] **Бунић**

⁴⁶ Баш на овом гостовању у Вршцу, Маринковић је преминуо 4. септембра 1871. у 39. години. Супруга Јелена, била је такође члан ДСНП. Она је у подели за драму *Народ и великаши* тумачила улоге Јулијане и Давине.

⁴⁷ Варади Стефановић се повукао са сцене те јесени и вратио се у родни Земун. После неколико месеци је преминуо, с пролећа 1872.

⁴⁸ Лаза Телечки, који је тумачио улогу Николе Лепеничића на праизведби *Народ и великаши*, већ августа 1870. игра у НП у Београду, а у време гостовања ДСНП у Вршцу, Телечки прелази у ХНК у Загребу. Коста Хаџић је умро 22. августа 1872, у Руми. На плакату за гостовање у Вршцу није наведена улога Потпоручника, што нас наводи на претпоставку да се текст прилагођавао (то су били драматуршки послови којих се прихватао Тона Хаџић) према броју расположивих глумаца и времену за учење нове улоге.

Илија — [Гавра] **Пешић**
 Сйеван — [Ђорђе] **Соколовић**
 Ћир Сйира — [Никола] **Рашић** } грађани београдски
 Бесабес — [?] **Тешић**
 Секрећар народне скуйшћине — [Константин Коста] **Хаџић**
 Поћйоручник — /
 Први војник и сйражар — [Јосиф] **Бунић**
 Ћак на великој школи — [Димитрије или Милан] **Јоксић**
 Дечко — **Љуб[ица]. Зорићева**
 Ћирица у лейеничићевој кући — [Ђорђе] **Соколовић**
 Збива се у Београду јодине 1857 и 1858.

Читање плаката са овог гостовања доноси још неколике занимљивости. Сада није наведено време трајања представе, али постоји нешто интересно — распоред седења. То се заправо односи на питање коме се ова представа препоручивала. *Народ и великаши* је била представа за све: од богатијег друштвеног слоја, дакле трговца, мајстора, затим војника па и деце која морају бити у пратњи родитеља. Тако сазнајемо да су постојале „гарнизонске улазнице“, које су биле усклађиване, дакако, према војном протоколу, што ће рећи да седе „војници до наредника“.

Завршио, иди ми
 Казандр, иди ми
 Здравко Надеждић, етоначевоник у мини-
 старству
 др. Живко Поповић, уредник полузваничног
 листа
 Јовић, поручник
 Џелић, штабни капетан
 Поп Василије Константиновић
 Давина, мати му
 Савка, сестра му
 Станко Милић, професор на великој школи

Л. Маринковић
 К. Савићева,
 Недељковић,
 Суботић,
 Џековић,
 Хаџић,
 Ружић,
 Драг. Ружићка,
 Л. Маринковићева
 Станчић.

Марко, старак
 Џаџа,
 Стеван,
 Ћир Сйира,
 Бесабес,
 Секретар народне скуйшћине
 Први војник и естражар
 Ћак на великој школи
 Дечко
 Ћирица у лейеничићевој кући

Бунић,
 Пешић,
 Соколовић,
 Рашић,
 Тешић,
 Хаџић,
 Бунџић,
 Јоксић,
 Љуб. Зорићева,
 Соколовић.

Збива се у Београду јодине 1857 и 1858.

Улазне цене у позоришту: Седиште на балкону 80 п. — Засебно место 70 п. — Седиште 60 п. — Стајање 40 п. — Гарнизонске улазнице 30 п. — Војници до наредника и деца али само уз своје родитеље плаћају половину цене за стајање

Улазне цене у арену: Ложе 3.50 п. — Засебно место 80 п. — Стајање 50 п. — Гарнизонске улазнице 30 п. — Галерија 20 п. — Војници до наредника и деца али само уз своје родитеље плаћају половину цене за стајање.

Улазнице се могу добити у трговини г. Косте Стефановића на пијаци од 9—2 сахата пре подне и од 3—6 сахата после подне, а после на каси. — Ложе се могу добити само у вече на каси

Ко од наших претплатника жели своја места за ову преставу задржати, нека се изволи тога ради пријавити у трговини Косте Стефановића најдуже до 11 сахата пре подне.

Бољују — С. Максимовићка, П. Маринковић, В. Стефановић.

ПОЧЕТАК УПРАВО У 7¹/₂ САХАТА.

Бројотиском удоме Кирипера у Пешу.

У Панчеву, у четвртак, 26. октобра (7. новембра) 1872.

Ни 1872. година није била лака за ДСНП, упркос светлим и битним догађајима у повести нашег театра, као што су: куповина зграде за Позориште, уз припомоћ родољуба Данила Манојловића, покретање листа „Позориште“ који је три деценије уређивао велики трудбеник Тона Хаџић, и објављивање домаћих драмских текстова у оквиру едиције „Зборник позоришних дела“. Гостовање у Панчеву је било последње у тој години, пре него што ће се дружина благовремено вратити у Нови Сад, док се позорница у новој купљеној згради већ удешавала.

Ансамбл је поново трпео промене, па се подела удешавала за Панчево. На овом гостовању у подели није било Петра Бранија (улога Лепеничића), будући да је крајем априла 1872. напустио дружину⁴⁹, ни Ђорђа Лесковића (Ковић) који је годину дана раније прешао у ансамбл ХНК у Загребу⁵⁰, нити брачног пара Ружић, Димитрија (Поп Василије Константиновић) и Драгиње (Давина), који су прешли у Народно позориште у Београду, 2. фебруара 1872, као ни Косте Хаџића Бабе⁵¹ (Делић и Секретар народне скупштине, улоге је тумачио и на праизведби и на гостовању у Вршцу), ни Катице Савић (Касандра) која се удала нетом пре, на гостовању у Сремској Митровици.⁵² Гостовање у Панчеву је било у четвртак, 26. октобра 1872. Иако година није наведена, као што се може видети на снимку плаката, тачан податак је утврдио Душан Михаиловић у помињаном раду.

Представа је играна у дворани „Код трубача“. У подели поново недостаје улога Потпоручника, а сада нема поделе ни за Евет-ефендију, улоге коју је Никола Зорић тумачио још у Вршцу. Да се још задржимо код промена у неким улогама: одласком Петра Бранија из дружине, Зорић добија улогу Лепеничића, Никола Недељковић, иначе врло омиљен глумац а данас непознат и као драмски писац двеју историјских драма⁵³, на премијери је тумачио улогу Поручника Ковића, док је на гостовању у Вршцу добио улогу Надеждића коју је раније тумачио Димитрије Ружић, Марко Суботић није мењао своју улогу Живка Понизнића, Јелисавета Поповић, тј. Јеца Добриновић, добија улогу Јулијане коју је на премијери играла Јелена Маринковић, а ова удова Паје Маринковића сада има

⁴⁹ О свом одласку није никога обавестио. Према записнику управног одбора од 27. априла 1872. године, знамо да се збио непријатан инцидент. Пошто је Брани „шћердао“ златан сат адвокату Карлману, сада оштећени тражи од УО да му се исплати штета од 70 форинти, што је ДСНП и учинио.

⁵⁰ Пошто је Лесковић направио дуг од 20 форинти, ДСНП је фебруара 1872. потраживао подмирење дуга од Хрватског народног казалишта у Загребу, где се Лесковић вратио. ХНК је одговорио да без судског налога не може Лесковићу одбити износ од плате. И две године касније дуг је потраживан (записник УО од 17. априла 1874) и од Лесковића, и од Бранија, једино се дуг Лазе Телечког отписао као ненаплатив (пошто је преминуо 10. марта 1873). Тек су на седници 5. новембра 1876. и ови дугови избрисани из рачунске касе као ненаплативи.

⁵¹ Преминуо је 22. августа 1872, четрдесетак дана пре панчевачког гостовања.

⁵² Више о осврту на сезону у: Аноним, *Српско народно позориште*, „Позориште“ (ур. А. Хаџић), 1872 (1. новембар), I, бр. 71, 325.

⁵³ *Дејан, жујан шребињски* и *Краљ Милушин*, драме у 5 чинова с песмама, обе објављене у Новом Саду 1868. Према пищевој белешци, драме је штампао за Српско народно позориште у Платоновој књигопечатњи.

улогу Савке. Анка Телечки поново игра своју улогу Касандре, коју је и тумачила на премијери. И Лаза Телечки је у подели, иако је већ озбиљно болестан:⁵⁴

Никола Лејеничић, председник минисџарској савејџа – [Никола] **Зорић**
 Јулијана, жена му – Ј[елисавета Јеца Добриновић]. **Поповићева**
 Касандра, кћи му – **А[нка]. Телечкова**
 Здравко Надеждић, сџолоначелник у минисџарсџиву – [Никола] **Недељковић**
 Др. Живко Понизнић, уредник йолузваничној лисџа – [Марко] **Суботић**
 Ковић, йоручник – [Андрија] **Лукић**
 Делић, шџабни кайеџан – [?] **Димић**
 Пој Василије Консџанџиновић – [Лаза] **Телечки**
 Давина, маџи му – Ј[елена]. **Маринковићка**
 Савка, сесџира му – Л[елена]. **Маринковићева**
 Сџанко Милић, йрофесор на великој школи – [Моја Хрваћанин] **Станчић**
 Тодоровић, кайеџан – [Димитрије или Милан] **Јоксић**
 Евеј-ефендија – /
 Гаван Соларић – [Гавра] **Пешић**
 Марко, сџарац – [Васа?] **Марковић**
 Илија – [Гавра] **Пешић**
 Сџеван – [Ђорђе] **Соколовић**
 Ћир Сџира – [Никола] **Рашић**
 Бесабес – [Димитрије или Милан] **Јоксић**
 Секреџар народне скуйшџине – [?] **Димић**
 Појйоручник – /
 Први војник и сџражар – [Душан] **Степић**
 Ћак на великој школи – [Светислав?] **Динуловић**
 Дечко – **Љуб[ица]. Зорићева**
 Ћирица у Лејеничићевој кући – [Ђорђе] **Соколовић**
 Збива се у Београду йодине 1857 и 1858.

} грађани београдски

На полеђини плаката за гостовање у Панчеву објављен је и распоред седења у дворани „Код трубача“, на основу ког можемо закључити да је сала могла да прими 224 гледаоца у партеру. Уз бину се налазио простор за оркестар, који је, у поређењу са гледалиштем, могао да прими петнаестак музичара. Партер је подељен у пет сегмената за публику: ближе сцени и оркестру била су опредељена засебна места са 64 седишта, затим први сегмент, и најбројнији, са 80 седишта, у дну сале је други сегмент са 48 места, као и сегменти са леве и десне стране који су укупно имали 32 седишта.

⁵⁴ Већ је на овом гостовању Телечки имао мању улогу јер га је туберкулоза оборила у постељу. Те последње сезоне, од децембра 1872. до априла 1873, само је још двапут наступио у представама. У мају је преминуо.

СРПСКО НАРОДНО ПОЗОРИШТЕ

ВАН

ПРЕДСТАВА II.

ПРЕТПЛАТЕ.

У ПАНЧЕВУ У ЧЕТВРТАК 26 ОКТОБРА

У ДВОРАНИ „КОД ТРУБАЧА.“

НАРОД И ВЕЛИКАШИ.

Драма у 5 раздела, од дра Владана Ђорђевића.

О С О Б Е:

Никола Лепеничић, председ-
ник министарског савета
Јулијана, жена му
Касандра, кћи му
Здравко Надеждић, столопа-
чеоник у министарству .
Др. Живко Понизинић, уред-
ник ползувачићког листа
Ковић, поручик
Делић, штабни капетан . . .
Поп Василије Константиновић
Давина, мати му
Савка, сестра му
Станко Милић, професор на
великој школи

Зорић.
Ј. Поповићева.
А. Телечкова.
Недељковић.
Суботић.
Лукић.
Димић.
Телечки.
Ј. Маринковићка.
А. Маринковићева
Станчић.

Теодоровић, капетан
Гаван Соларић
Марко, старац
Илија,)
Стеван,) грађани
Ћир Спира,) београд-
Бесабес,) ски
Секретар народне скупштине
Први војник и стражар . . .
Бак на великој школи . . .
Дечко
Тирица у лепеничићевој
кући
Јоксић.
Пешћ.
Марковић.
Пешћ.
Соколовић.
Рашић.
Јоксић.
Димић.
Степић.
Динуловић.
Љуб. Зорићева.
Соколовић.

Збива се у Београду године 1857 и 1858.

ЦЕНЕ МЕСТА :

Засебно место : 1. фор. — Седиште првога реда 80 н. — Седиште на страни 80 н. —
Седиште другог реда 60 новч. — Стојиште 40 н. — Баци и деца плаћају за стојиште 20 нов.

Улазице се могу добити у трговини г. А. Голубовића од 9 до 12 и од 3 до 6 сахата
по подне, а после на каси.

Од „Зборника позоришних дела“ изашле су четири свеске. У првој је свесци „Школски надзорник“,
у другој „Шаран“, у трећој „Честита“ и „Француско-пруски рат“, а у четвртој „Краљева сеја.“
Прве две свеске стоје свака 20, трећа 30, а четврта 50 нов. а. вр. и могу се добити обдан у позориш-
ној писарници или у трговини г. А. Голубовића и у вече на каси.

Ко од наших претплатника жели своја места за ову представу задржати, нека се
изводи тога ради пријавити у трговини г. А. Голубовића најдуже до 11 сахата пре подне.

У петак 27 октобра : „ДОВУДСКА СИРОТИЦА“. Позоришна игра у 2 раздела
а 4 чина, написала Шарлато Вирх-Пфајферова, превео А. Мандровић. — Г. М.
ГРГУРОВА и г. А. МАНДРОВИЋ, чланови народног позоришта у Београду као гости.

ПОЧЕТАК У 7 САХАТА.

Жиг наплаћен.

Штампано код Јовановића и Илијовића у Панчеву.

Плакај за драму Народ и великаши Владана Ђорђевића са јосшовања у Панчеву, 26. октобра (7. новемб-
ра) 1872. Плакај се чува у РОМС, инв. бр. М. 14.045, прва кућија Ђорђевићевих Успомена.

Цене улазница су биле различите за сваки сегмент, што се види на плакату. Наравно најскупља места су била ближе сцени, а најјефтинија су места за стајање. Цене су биле исте и за публику у Вршцу и у Панчеву: од најскупље, 80 новчића (у Вршцу за места на балкону, у Панчеву за седишта у првом сегменту) до 40 новчића за стајање, односно 20 за ђаке и децу. Према томе би и овде важила напомена да се представа препоручивала свима, иако то на плакату није наведено, као што је то било за гостовање у Вршцу.

Бројним несрећама, друштвеним неприликама и трагичним догађајима, односно природним непогодама, пожарима, ратовима нико није могао да се одупре, па тако ни СНП. Познато је да је у јануару 1928. године пожар прогутао зграду Позоришта (Дунђерсковог позоришта), да су тада сагорели драмски рукописи, преводи, плакати, писма, комплетан фондус, бројна сведочанства о богатој и бурној прошлости. Ипак, ретка и драгоцену позоришну грађу којој није пресудио пламен може се пронаћи у РОМС-у, у Архиву Војводине, позоришним музејима и личној оставини. Кад је сачуван макар плакат, као што је пишчев лични примерак за драму *Народ и великаши*, а постоје чак три таква, то нам улива наду да ће се у перспективи наћи још таквих извора који ће дати повода да прошлост документујемо и реафирмишемо. Захваљујући Владану Ђорђевићу, сачувани плакати су остали завештање на основу ког данас можемо поново да посматрамо за своје време савремено драмско дело које је антиципирало репертоар златног доба, у првим деценијама од оснивања СНП-а, да ревитализујемо театарске прилике и да установимо да је било промена у подели за драму *Народ и великаши*, да је представа била препоручена свима и да је трајала три сата. Ова сведочанства су нас подстакла на интердисциплинарно тумачење историје нашег театра и документаристичке грађе у контексту позоришног усуда и личних судбина оних који су 1870. године први изговарали текст „реске критике друштвене, политичке, културне, моралне и привредне стварности“ (Д. Михаиловић). Публиковање плаката означава и њихов повратак Кући, после скоро 155 година.

Мр Ивана Илић Киш
децембра 2024.

Б И Н А.

О р н е с т а р .

ЗАСЕБНА МЕСТА-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
32	31	30	29	28	27	26	25	24	23	22	21	20	19	18	17
33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48
64	63	62	61	60	59	58	57	56	55	54	53	52	51	50	49

СЕДИШТА I. РЕДА.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
32	31	30	29	28	27	26	25	24	23	22	21	20	19	18	17
33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48
64	63	62	61	60	59	58	57	56	55	54	53	52	51	50	49
65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80

СЕДИШТА II. РЕДА.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
32	31	30	29	28	27	26	25	24	23	22	21	20	19	18	17
33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48

П А Р Т Е Р .

Улазак.

Распоред седења у дворани „Код шрубача“ шtamпан на пољеђини плакаћа за драму
 Народ и великаши Владана Ђорђевића са јосшовања у Панчеву, 26. октoбра (7. новембра) 1872.
 Плакаш се чува у РОМС, инв. бр. М. 14.045, прва кућија Ђорђевићевих Успомена.

НАПОМЕНА

Нисмо се упуштали ни у какву лектуру драмског текста *Народ и великаши* Владана Ђорђевића да бисмо очували језички стил изворника, објављеном у издању „Драмске баштине“ Музеја позоришне уметности Србије (Београд, 2001), приређивач Душан Михаиловић, осмо коло, књ. 2, и који смо користили за ово издање.

Посебну захвалност дугујемо Музеју позоришне уметности Србије у Београду на уступању изворника, као и Рукописном одељењу Матице српске на фотографијама и скенираним позоришним плакатима.

БИБЛИОГРАФИЈА

Аноним, *Српско народно позориште*, „Позориште“ (ур. А. Хаџић), 1872 (1. новембар), I, бр. 71, 325.

Аноним, *Ујарска*, „Застава“ (ур. С. Милетић), 1870 (15. фебруар), V, бр. 19, [3].

Ђорђевић, Владан, „Писмо Владана Ђорђевића Стојану Новаковићу“, *Аџина*, 24. новембар 1892, Архив Србије, фонд Стојан Новаковић, 1377.

Ђорђевић, Владан, *Успомене, културне скице из друге половине XIX века*, РОМС, М 14.045/I, 1–2.

Ђорђевић, Владан, *Успомене, културне скице из друге половине деведесетих века*, књ. 1, Сланица, Нови Сад 1927.

Ђорђевић, Владан, *Успомене: културне скице из друге половине деведесетих века*, дипломатичко издање, прир. Драгана Бедов, Српска академија наука и уметности, Београд 2022.

Зборник радова Владана Ђорђевића: поводом 176 година од рођења, Зборник радова, Београд, Српска академија наука и уметности 2020.

Јовановић Симић, Јелена, *Владан Ђорђевић: непрестане неуморне ствараоца*, Српска академија наука и уметности, Музеј науке и технике, Београд 2020.

Костић, Љиљана, „Књижевно дело Владана Ђорђевића“, *Владан Ђорђевић: Живо, дело, време*, Српска академија наука и уметности, Београд 2020, 185–246.

Костић, Љиљана, *Позоришни рад Владана Ђорђевића с посебним освртом на драму Народ и великаши*, „Међај“, часопис за књижевност, уметност и културу, Народна библиотека Ужице, Ужице 2008, 68–78.

Лазаревић, Гордана, „Изабрана библиографија радова академика Владана Ђорђевића“, *Владан Ђорђевић: Живо, дело, време*, Српска академија наука и уметности, Београд 2020, 303–386.

Матвејевић, Предраг, *Светозар Марковић и проблеми миграције у књижевности*, „Савременик“, месечни часопис, год. 21, књ. 41, бр. 4, април 1975, 334–344.

Милинчевић, Васа, *Уједињена омладина и српска драма шездесетих година*, Матица српска, Нови Сад 1968.

Михаиловић, Душан, *Српском народном позоришту (1861–1986)*, Српско народно позориште, Нови Сад 1986, 457–477.

Михаиловић, Душан (прир.), *Владан Ђорђевић, Народ и великаши*, Музеј позоришне уметности Србије, Београд 2001.

Поповић, Душан (ур.), *Енциклопедија Српског народног позоришта (1861–1986), Народ и великаши*, том II (Ј–Пљ), Српско народно позориште, Нови Сад 2021, 351.

Радојевић, Мира, „Политички лик и делатност Владана Ђорђевића“, *Владан Ђорђевић: Живо, дело, време*, Српска академија наука и уметности, Београд 2020, 141–180.

Скерлић, Јован, *Омладина и њена књижевност (1848–1871)*, Просвета, Београд 1966.

Фонд ДСНП, фонд од изузетног значаја, Ф-35, кутија 5, Архив Војводине (записници са седница УО: 21. октобар 1869, 5. март, 1870, 8. септембар 1870, 27. април 1872, 17. април 1874).

Чоловић, Радоје, Кањух, Владимир, „Академик Владан Ђорђевић: живот, дело, време (1844–1930)“, *Владан Ђорђевић: Животи, дело, време*, Српска академија наука и уметности, Београд 2020, 13–53.

SUMMARY

MILENA KULIĆ

THEATRICAL PORTRAIT OF VLADAN ĐORĐEVIĆ: *THE PEOPLE AND THE NOBLES*

Vladan Đorđević (1844–1930), a prominent figure in Serbian cultural and political history, was a polymath whose contributions spanned literature, journalism, diplomacy, medicine, and theater. His interest in theater began in early childhood when he and his peers founded a children's theater known as the *Theater at Varoš Gate*. Within this initiative, Đorđević took on the roles of organizer, writer, translator, and actor, demonstrating his early dedication to dramatic art. During his high school years, he published his first book, signaling his early recognition in literature and dramaturgy.

His dramatic work includes original plays, translations, and dramatizations, with a particular focus on socio-political themes. His most significant play, *The People and the Nobles* (1870), is one of the first political dramas in Serbian literature. This play, which critiques the authorities and social relations of the time, was conceived as part of a planned trilogy that was also to include *The People and the Clergy* and *The People and the Lawyers*. Although Đorđević managed to complete only the first part, *The People and the Nobles* remains an important testimony to the socio-political conflicts and moral dilemmas of its era.

In his dramatic works, Đorđević combined influences from European literature, particularly French and German, with local traditions. His knowledge of world dramaturgy, especially the works of Schiller, Goethe, Molière, and Racine, shaped his poetics and approach to dramatic form. Although his theatrical work was often marginalized due to the political sensitivity of its themes and his other commitments – including diplomatic, medical, and political engagements – it represents a significant contribution to Serbian dramatic tradition.

His plays, though not always well received by audiences and critics, are characterized by an ambitious approach and a desire to explore social and moral dilemmas through art. *The People and the Nobles*, for instance, experienced limited reception at the time of its creation but is now regarded as an important work of Serbian political drama. Through his dramatic texts, Đorđević sought to provoke critical reflection on social structures and mechanisms of power, making him one of the pioneers of engaged art in Serbian literature.

Although his theatrical work remained overshadowed by his other activities, it constitutes an essential part of his intellectual legacy. Despite certain structural and characterization limitations, Đorđević's plays remain a significant contribution to Serbian cultural history, particularly in the development of political drama and engaged art. His work, though still insufficiently explored, deserves further study and critical reception to fully assess his influence on Serbian theatrical tradition.

Едиција Драмска баштина
књ. 2

Владан Ђорђевић
Народ и великаши

Приредила
Милена Кулић

Издавач
СРПСКО НАРОДНО ПОЗОРИШТЕ
Позоришни трг 1, Нови Сад
www.snp.org.rs

За издавача
Љубинка Гвозденовић, в. д. управника

Заменик управника
Др Зоран Ђерић

Уредник едиције
Ивана Илић Киш

Лектура и коректура
Санела Миленовић

Графичко обликовање и прелом
Ђорђе Лабат

Штампа: Графо Богданов, Нови Сад
Тираж: 300
2024.

Издање суфинансирано средствима Градске управе за културу
Града Новог Сада

ISBN 978-86-80951-57-7

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотеке Матице српске, Нови Сад

821.163.41-2
821.163.41-2.09 Ђорђевић V.

ЂОРЂЕВИЋ, Владан, 1844-1930

Народ и великаши : 180 година од рођења Владана Ђорђевића / Владан Ђорђевић ; приредила Милена Кулић. - Нови Сад : Српско народно позориште, 2024 (Нови Сад : Графо Богданов). - 182 стр. : илустр. ; 24 см. - (Едиција Драмска баштина ; књ. 2)

Тираж 300. - Стр. 5-19: Позоришни портрет Владана Ђорђевића / Милена Кулић. - Стр. 163-177: Позоришни плакат за драму Народ и великаши / Ивана Илић Киш. - Библиографија. - Summary.

ISBN 978-86-80951-57-7

а) Ђорђевић, Владан (1844-1930) - Дrame

COBISS.SR-ID 165571849

Едиција **Драмска баштина**

Ако редитељи и драматурзи, уметнички директори и управници позоришта у Србији, умеју да препознају значај романтичких комада, позоришна публика ће умети да препозна и ужива у тим додатним вредностима које романтизам несумњиво поседује у својој чулности или перверзности, у својој опсесивности или монструозности, својим дометима и култовима лепоте који нису ограничени само на прошлост него увелико припадају нашој садашњости, а могу да рачунају и на будућност.

Др Зоран Ђерић

[illegible]